

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Legény János: A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolákban 1867 előtt.

41 Legény János: A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolákban 1867 előtt.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Legény János: A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolákban 1867 előtt. / Előszó.

Előszó.

Ennek a tanulmánynak célja: történeti visszapillantásban megvizsgálni a soproni iskolák magyarnyelvű tanítását és magyar szellemét. Ilyen irányú kutatás egyaránt érdekelheti a pedagógust és a kultúrtörténészt, számukra értékes tanulságokat nyújt, különösen akkor, ha tekintetbe vesszük, hogy Sopron nemcsak ősi kultúrájú település, hanem egyúttal földrajzi és – ami bennünket tárgyunk és szempontunk miatt elsősorban érdekel – szellem-földrajzi határváros is.

Sopron története szórványos kőkori és bronzkori leletektől indul s kelta, római, avar, frank telepések után kapcsolódik bele a magyar állam életébe. Szent István idején megyeszékhely, 1277 óta szabad királyi város, céhei, iskolái virágznak a kései középkorban, akkor épült templomai ma is állnak. A XVI. század második felében egy, a XVII. században három gimnázium működik benne. Színháza 1754 óta megszakítás nélkül teljesíti kultúrhiphatását, de templomi színjátéknak már a XV., iskolai színjátszásnak pedig a XVII. századból van nyoma. Egyházi könyvtárt már a XV. században találunk, az evangélikus egyházközségé 1666-ban létesül és mint a líceum (gimnázium) könyvtára a mai napig fennáll. A XVII. század elején humanista latin tudós társaság alakul és működik itt több, mint hat évtizedig. A XVIII. században Gottsched törekvéseinek jegyében alakul irodalmi társaság, 1790-ben itt születik meg az országban az első ifjúsági magyar önképzőkör s mai napig ápolja a nemzeti szellemet. Hogy ebben a kultúrfolyamatban mikor jelenik meg a magyar nyelvű, magyar szellemű oktatás és hogy milyen művelődési eszmék és eszmények hordozója, s milyen jelentőségű: ennek kifejtése tanulmányunk egyik célja.

Ilyen tárgyú studium óhatatlanul túlnő a szigorúan vett szakkérdés, az iskola történeti monográfia keretein, ha nemzetiségi vidéken működő iskolákról van szó.

Sopron határváros, lakossága magyar és német volt, ma is az. Nyilvánvaló, hogy kultúrája is összetett: magyar és német elemek találkoznak benne. Tárgyalásunk folyamán nem térhetünk ki annak **42** vizsgálatára

elől, hogy milyen volt a két kultúrelem viszonya, egymásra való hatása; fejlődésüket nyomon követni nemcsak szükségszerűség, hanem kötelesség is, ha teljességre törekszünk dolgozatunkban. Bátran állíthatjuk, hogy a középiskola, általában az oktatás az a terület, ahol a kétféle szellemiség találkozása, a kultúrelemek áramlása igen pontosan megfigyelhető. Az iskolák élete és fejlődése föltétlenül tájékoztat a környező kultúrközösség szellemi alkatáról, alakulásáról és fejlődéséről is. „A kor szellemi fizionómiájának főként az iskolai intézmények kölcsönöznek állandó vonásokat.”¹⁽¹⁾ Amikor tehát a soproni iskolák magyar nyelvű tanítását és magyar szellemét vizsgáljuk, az eredményekben már benne foglaltatik a felelet arra is, hogy nemzeti szempontból milyen szerepet tölthettek be itt a nyugati végeken, mennyiben járultak hozzá ahhoz, hogy Sopron ma magyar.

Bármilyen irányú elfogultság tudományos szempontból értéktelenné, nemzeti szempontból károsá tenné munkánkat. Két súlyos ok arra, hogy óvakodjunk a részrehajlástól.

Dolgozatom szerkezetéről a következőket kell megjegyezni. Anyagomat két nagyobb korszakra osztom; az első az, melyben az iskoláztatás kizárólag az egyház feladata volt, a második az állami beavatkozás kora. A kettő közötti határvonalat 1777 jelenti. A korokon belül igyekeztem elkerülni a mesterkelt tagolást; törekvésem az volt, hogy a fejlődési folyamatokat minél inkább törés, megszakítás nélkül mutassam be, s ezzel talán sikerült elérnem, hogy áttekinthető képet nyújthatok. Minden nemzeti irányú művelődés alapja a nyelv, elsősorban tehát a magyar nyelv iskolai szerepét vizsgálom, iskolai alkalmazását, lassú térhódítását. A nemzeti szellem kutatásában kiterjeszkedem a nemzeti tantárgyakra, iskolai tantervekre, tanárok egyéniségére, ifjúsági egyesületekre, utalok a korszak és a pedagógiai rendszerek hatására.

E helyen is hálás köszönetet mondok dr. Csatkai Endre úrnak, aki az anyaggyűjtésnél volt segítőt. Németh Sámuel nyug. igazgató úrnak, aki „A soproni evangélikus líceum tantervei, tantervi utasításai, órarendjei a XVIII. században“ c. kéziratot értékes munkáját s több líceumi tanterv eredetijét volt szíves rendelkezésemre bocsátani, vitéz Házi Jenő városi főlevéltáros úrnak a tőle kapott több értékes gondolatért s szívességéért, hogy a levéltári anyagot átnézhettem, dr. Ruhmann Jenő nyug. igazgató úrnak hasznos tanácsaiért és támogatásáért. Ha munkámnak némi haszna lesz, abban ők osztoznak.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Legény János: A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolákban 1867 előtt. / I. FEJEZET. A római uralomtól a magyar honfoglalásig.

43. FEJEZET.

A római uralomtól a magyar honfoglalásig.

Nem tartozik szorosan a tárgyhoz a római kori iskoláztatás, mégis érdemes róla röviden szólni. A keresztény kultúra sok olyan vonást nevel bele a magyar lélekbe, mely a latin szellemmel rokon, s mivel műveltségünk tartalmának, sőt alaki céljának jó részét a latin kultúra nyújtotta, nem érdektelen számunkra, hogy milyen lehetett az iskolázás Sopron területén a magyarok érkezéséig. Hozzáköti a letűnt korhoz századokon át uralkodó latinnyelvűségünk is, amikor tehát a római kori iskoláztatás nyomait kutatjuk és összefoglaljuk, voltaképpen nemzeti művelődésünk egyik hajszálgyökerét tapogatózzuk ki a soproni talajban.

Közvetlenül a rómaiak pannóniai foglalása előtt a keltáknak volt szálláshelyük a várostól keletre. Ezek a rómaiak megjelenésekor elhagyták szállásukat, a mai belváros helyén elterülő mocsaras völgybe húzódtak s védelmükre fallal kerített erődítményt emeltek. A rómaiak beveszik a várat, tökéletesítik, s itt létesül a mai Sopron római őse: Scarbantia. A múlt század vége felé Perint községben talált feliratos kőn a következő

szöveg olvasható:

MUNICIPIVM
FLAVIVM
AVG.
SCARABANT.

Ez is bizonyítja – több felirattal egybehangzóan –, hogy Sopron római neve Scarbantia (Scarabantia), számunkra azonban fontosabb a feliratban az, hogy Scarbantia-t „municipium“-nak említi, ami azt jelenti, hogy a város elég jelentékeny település volt, saját háztartással, saját törvényekkel. Lakói nem csupán római polgárok voltak, hanem őslakosok is, a tisztségeket ezek is viselték. A császárság idején azután egységesítették a municipiumok, coloniák és praefecturák szervezetét.

Természetes, hogy a rómaiak magukkal hozzák a provinciai városba civilizációjukat és kultúrájukat.

A római hódításnak és életnek számtalan nyoma van a városban és megyében: sírkövek, szobrok, építmények alapjai, romjai, érmek, pénzek, használati tárgyak stb.

Récsei Viktor 1887-ben 19 a városban s 29 a megyében napfényre került kőfeliratot közölt s fejtett meg.²⁽²⁾ Ezeknek a száma azóta állandóan gyarapodik.

Amikor Róma Pannóniával együtt az itteni kelta telepet is meghódította és a maga képére formálta, a római nevelésügy már a harmadik korszakát élte, azaz a hellénizált szellem uralkodott benne. (Kr. e. 146–Kr. u. 476.)³⁽³⁾ A hódítás Domitianus alatt fejeződött be. Ekkor már a birodalom minden részében keletkeznek grammatikai és rhetoriskolák. Juvenalis meg is jegyzi gúnyosan: „Már a világ végén 44 is rhetort keresnek az emberek.“⁴⁽⁴⁾ Legalább grammatikai osztályról minden város gondoskodott. Egy-egy város hú fia nagyobb jótéteményben nem részesíthette szülőföldjét, minthogy iskolát alapított benne. Ezt tette pl. az ifj. Plinius is, de nem egyedül viselte a költségeket, hanem igénybe vette a szülők hozzájárulását is, ezzel biztosítva számukra azt, hogy beleszólhassanak a tanítók megválasztásába.⁵⁽⁵⁾ Fenti esetből már az a lehetőség is következik, hogy ha nem került valamelyik városban olyan személy, aki iskolát alapított, akkor a szülők közös alapon gondoskodtak iskolafenntartásról, tanításról. Szinte elképzelhetetlen olyan magas kultúrában, mint amilyen a római volt, hogy egy provinciai városban, ahol katonaság, közigazgatás, kereskedelem összpontosul, éppen a művelődés egyik fontos megőrzője és továbbadója, a tanító, az iskola hiányzott volna.

Hogy Sopronnak, a római Scarbantianak volt iskolája, nem csupán valószínűség, hanem leletekkel igazolható bizonyosság. Ha valami, hát a tanszer elég bizonyíték lehet egy iskola fennállása mellett. Márpedig Sopronban igen szép számban ástak ki stylusokat a mai belváros területén. Ugyancsak sok stylust ástak ki Sabaria, a mai Szombathely területén is. „A hajdani Sabariában a derék rómaiaknak minden eddig ismert pannóniai, illyricumi s dacziai gyarmatok közt legnagyobb iskolájuk tehetett, mert erről tudományt tárgyaló különféle maradványok, kiváltképen a sok stylus kezeskednek, melyek oly nagy számmal ásatnak itt ki, hogy a többi gyarmatokon találtattak a tized részét sem teszik ki.“⁶⁽⁶⁾ Scarbantia nem sokkal lehetett jelentéktelenebb Sabariánál – erről tanúskodik a sok római kori emlék – s ha ott volt iskola, akkor itt is volt. Másik értékes és az előbbinél talán sokkal jelentősebb bizonyíték a „kismartoni téglá". Bella Lajos régész talált rá 1903-ban a Kismarton mellett lévő római telepen. Az agyagtégla 44×28 cm. nagyságú lap, vastagsága 5 cm. A téglá egyik oldala a szemben lévő csúcsokat összekötő két átlóval négy részre osztódik. Az így keletkezett négy háromszög közül a felsőben az abc nagybetűkkel írt sora található, az alsó és jobboldali háromszögekben két betűből álló betűcsoportok, kapcsolatok vannak

stylussal bevésve. Pl.:

A BA CA FA MA PA RA QVA stb.
E BE CE GE NE PE TE QVE stb.
I BI CI DI HI II LI NI stb.

Még az O és U betűt foglalta hasonlóan párba az abc minden mássalhangzójával a feljegyző.⁷⁽⁷⁾ Ha egy Soprontól nem messze fekvő, nálánál kisebb jelentőségű telepen ilyen dokumentum tanúskodik iskola mellett, akkor minden bizonnyal feltehető, hogy Sopronnak is volt iskolája.

Legelemibb fokon úgy folyt a tanítás, hogy előbb viasztáblákba vésett betűkön tanulták meg ezek alakjait, a stylussal követve vonalukat, hajlásukat, majd megpróbálták ilyen táblákat másolni és ⁴⁵végül minta nélkül irogattak. Ilyen lehetett az írástanítás menete Sopronban is, erről tanúskodik a kismartoni téglá.

Nem tartozik szorosan tárgyunkhoz, de említésre méltó, hogy a kereszténységnek már a rómaiak idején van nyoma városunkban és környékén. Szt. Quirinus aktái úgy emlékeznek meg Sopronról, mint ahol keresztények is laktak.⁸⁽⁸⁾ A helyi hagyomány szerint amikor ezt a szentet Sopron mellett hurcolták vértanúhalálra, a város keresztény asszonyai kimentek elé az útra és ennivalót vittek a város alatt megpihenő püspöknek. Keresztény oltárkövet, illetve oltártöredéket is találtak a környékbeli Fehéregyházán.

A római kultúrát a népvándorlás viharai elpusztítják. Évszázadokon át semmi nyom iskoláról, művelődésről egészen addig, amikor a középkor folyamán a keresztény egyház kebelében ismét megjelenik az oktatás.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Legény János: A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolákban 1867 előtt. / II. FEJEZET. A középkori iskolázás Sopronban.

II. FEJEZET.

A középkori iskolázás Sopronban.

A város élete, sorsa a rómaiak után a népvándorlás bizonytalanságába süllyedt, nem tudunk róla semmit, nem maradt ránk adat. A Sopronra vonatkozó legkorábbi adatként kezelték nagyon sokáig a német-római császárnak, Német Lajosnak 859-ből fennmaradt oklevelében szereplő Odimburch helynevet. Ma már biztosan tudjuk, hogy ez az adat nem Sopronra, hanem a gráci síkságra vonatkozik, amiből következik, hogy Sopron német neve nem a Karoling korból való. „...Az Ödenburg névre az első kétségtelenül hiteles adatok az 1270–1300-as évekből valók; a név keletkezését tehát erre az időre kell tennünk...“⁹⁽⁹⁾ Ezzel szemben a „Suprun“ név már száz esztendővel előbb szerepel magyar királyok okleveleiben, mint „villa Suprun“ vagy „castrum Suprun“, s ezt a nevet – akkori szokás szerint – valószínűleg az első várispán után kapta.

Sopron a magyar honfoglalással ismét jelentőséget kap, a középkor folyamán lendületesen fejlődik és fontos szerepet tölt be az ország életében. Lakóinak száma 1379-ben 2200, 1421-ben 3500 lélekre tehető, ami nemcsak fejlődését mutatja, hanem azt is bizonyítja, hogy lélekszámban nem sokkal maradt el a korabeli nyugateurópai városok átlaga mögött. Hadászati, gazdasági, kulturális jelentőségét tudják és méltányolják a magyar királyok is, amikor kiváltságokkal, adományokkal látják el. Szent István idejében megyei és főesperességi székhely, IV. László 1277-ben szabad királyi várossá emeli, I. Lajos vásárjogot adományoz

neki; sokszor részesül adólegendésekben, árumegállító jogot kap, kereskedelme mindig védelemre talál az uralkodóknál. Sokszor volt színhelye történelmi eseményeknek, országgyűlés, békekötés, háború emléke fűződik nevéhez, királyaink sokszor megszállnak falai között, így Mátyás király is a mai Storno-házban. Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy a város gazdagodjék, s feltehető, ⁴⁶ hogy az anyagi műveltséghez a szellemi is hozzátartozott. Középkori végrendeletek tanúsága szerint nem volt itt ritka dolog a könyv a könyvnyomtatás feltalálása előtt sem, ez pedig elég magas kultúrfokot jelent. A fejlett polgárosultság és eleven városi élet a céhekben, vallásos és polgári egyesülésekben találta meg kifejezési formáit. Még a szőlőkapásoknak is külön céhük volt! Több templom hirdeti Isten dicsőségét már a XIII. században, Johannita lovagok, ferences szerzetesek telepednek le, bizonyosságul arra, hogy Sopron fontos és kultúrált hely volt. ¹⁰⁽¹⁰⁾

A lakosság zöme a középkor elején magyar lehetett, sőt a XV. század első felében is két magyar polgármesterről van írásos emlékünck: Székelyes Péterről és Magyar Pálról.

A középkori művelődés hordozója, terjesztője az Egyház, melynek hatalma, munkája és szelleme átszövi az egész állami életet, kezdve a királyi udvartól, kancelláriától a közigazgatáson, törvénykezéson keresztül a térítő és tanító szerzetesek kolostoráig. „Az írásos munkát mindenütt csak papok végezték; ők fogalmazták a polgári ügyiratokat, a fejedelmek rendeleteit és kiváltságlevelleit; ők vezették a számadásokat, naplókat, krónikákat; ők írták a leveleket; ők szerkesztették és másolták az iskola, kolostor és templom számára való könyveket; ők gondozták a levéltárakat; ők voltak a középkor teológusai, jogtudósai, orvosai, filozófusai, történetírói, szónokai, iskolamesterei.“ ¹¹⁽¹¹⁾

A tanítás és iskolafenntartás tisztét a középkori Sopronban is egyedül az Egyház látja el mintegy 1500-ig. Erről az első adat 1354-ből maradt fenn és az plébániai iskoláról tanúskodik. „Abban az áldatlan viszályban ugyanis, amely a kegyúr és Henrik plébános között kitört, a kegyúr egyik panasza az volt, hogy Henrik plébános az iskolamesternek és az egyház szolgáinak nem adta meg a nekik járó fizetést.“ ¹²⁽¹²⁾ Korabeli szokás szerint a város plébánosa tartotta asztalánál a tanítót, az egyház fizette, ezért aztán a tanító személyének megválasztásába sem a városnak, sem a szülőknek nem volt beleszólásuk. „Idők folyamán a városplébános kizárólagos felügyeleti joga megszűnt, amennyiben a város is részt kért belőle, de ezzel szemben hozzájárult a terhek viseléséhez is.“ ¹³⁽¹³⁾ A tanító személyét mindig gondosan kellett megválasztani, mert feladata nem csupán a rábízott gyermekek tanítása volt, hanem emellett segédkeznie kellett a templomi szertartásokban is, tehát jó énekesnek kellett lennie; temetéseken, halotti torokon, egyéb alkalmakkor verselnie is kellett. Tantárgyai voltak: hittan, írás és olvasás, esetleg némi számtan. ¹⁴⁽¹⁴⁾ Ennyi tudással be is érte az akkori városi polgár, mesterséghez, kereskedéshez többre nem volt szüksége. Ha azután valamelyik ifjú többre vágyott, vagy pap akart lenni, akkor még latint és éneket kellett tanulnia. Ezeket a tudományokat már csak magánúton szerezhette meg, a plébániai iskola csak elemi ismereteket adott. Az ilyen magasabb célú és igényű tanítást ⁴⁷ egy-egy pap, a plébános, káplán vagy oltárigazgató vállalta, és hogy szép eredményt értek el, mutatja az, hogy eddigi tudomásunk szerint az 1365–1541. évek között 81 soproni ifjú iratkozott be a bécsi egyetemre. ¹⁵⁽¹⁵⁾

1358-ban találjuk az első olyan feljegyzést, amely név szerint említ tanítót: Vilmost. Ez egyúttal városi jegyző is volt. Későbbi időkből a következő iskolamesterekről van adatunk: János 1400, Kronperger György 1463, Fechter Wilpold 1464, Bálint 1485, Hengst Lénárd 1508, Reiss János 1526.

A soproni magyarnyelvű tanítás szempontjából igen fontos és mindmáig első és egyetlen dokumentumunk az a magyar-latin szójegyzék, melyet vitéz Házi Jenő városi főlevéltáros fedezett fel egy 1459-ik évi vagyonbecslési összeírás fedőlapján. ¹⁶⁽¹⁶⁾ A szójegyzék két lapból, négy oldalból áll, a lapok nagysága

15'2×22'3 cm. A latin és magyar szavak nem egymás után vannak írva, mint mai szószedeteknél szokásos, hanem egymás fölé. Az alsó sorban egymás után a latin szavak, felettük félakkora betűkkel, vékonyabb írószerszámmal írva magyar megfelelőjük. A szójegyzék 217 szót tartalmaz, de nem alfabetikus sorrendben, hanem tárgykörök szerint csoportosítva. Ilyen csoportok: a test és részei, betegségek (1–62 szavak); királyság, állam (63–123); vízi állatok, halászat (124–162); épület, kert, növények (163–217). Mutatóba néhány szó az egyes csoportokból:

alux – labadvya – lábad ujja.
Cartillago – porchogo – porcogó.
pulmo – tide – tüdő.
femen – ason ember for – asszonyember-far.
vestigiu(m) – lab nomadek – lábnyomadék.
vlc(us) – keles – kelés.

*

Rex – keral – király.
inp(er)atrix – casar ne ason – császárné asszony.
iudicat(us) – biro sag – bíróság.
v(r)bs – varas – város.
classis – soc hayo – sok hajó.

*

Piscina – halas to – halas tó.
piscic(u)lus – kis hol – kis hal.
luceus – chuca – csuka.
sagona – varsa – varsa.
branc(us) – hol kopolto – halkopoltyú.

*

Introit(us) – bemenet – bemenet.
ianua – ayto – ajtó.
ligo – capa – kapa.
salte(r)iu(m) – so tere – sőtörő.
gariobaca – bay fw – bájfű.

48Anietu(m) – eb copor – ebkapor.
pla(n)tago – vti fiw – útifű.
elebor(us) – seb kete fiw – sebkötőfű.

A szójegyzéket 1924-ben mutatták be a Magyar Tudományos Akadémián. Szókincse, valamint szavai sorrendje alapján megállapítható, hogy rokona a Besztercei és Schlägli Szójegyzéknek. A Besztercei és Schlägli Szójegyzék keletkezését Melich János 1415 előttre teszi, a Soproni Szójegyzékről Varju Elemér és Jakubovich Emil úgy vélekedtek, hogy nem régebb a XV. század első negyedénél. Házi Jenő főlevéltáros kutatásai alapján azt állapítja meg, hogy a Soproni Szójegyzéket az 1375–1385 közötti évtizedben írták. Az előbbi kettőnél feltétlenül régebb a Soproni Szójegyzék, mert nyelvészeti szempontból régebbi

állapotokat tüntet fel. 1. „A Soproni Szójegyzékben az egyes szavak tőhangzója egy fokkal zártabb, mint a Beszterceiben vagy a Schlägliben...” 2. „A Soproni Szójegyzék gisno hal, serecengio szavaiban a g betűvel való írás régebbi állapotot (g=gy) tüntet fel, mint a Schlägli Szójegyzék dizo hal és zerechen dio vagy a Besztercei Szójegyzék dizno hal és seerechen dyo szavaiban a d betű használata.” 3. A Soproni Szójegyzék a -ság, -ség képzőt mindenütt külön írja. 4. „A Soproni Szójegyzék a né szócskát eltérőleg a mai használattól, szintén külön írja, vagyis még önálló szónak veszi...” Házi megvizsgálja a nyelvemlék paleográfiai sajátosságait, összeveti a levéltár írásos anyagával és ezek után jelöli ki keletkezési időpontnak az 1375–85 közötti évtizedet. „Korábbi időre írása miatt nem tehetjük, későbbi időre pedig szintén nem gondolhatunk a már részletezett nyelvi okok miatt...” Felmerült az a kérdés is, hogy vajon a Szójegyzék másolat-e vagy eredeti. Házi szerint: „Ebben a kérdésben végleges megállapításra a szójegyzék csonkasága miatt nem igen juthatunk.” A szerző személyét illetően csak feltevésekre vagyunk utalva. Mivel az iskolamesterek közül nem egy a városnak jegyzője is volt, vagy legalább írásbeli munkát végzett a városnál, valószínű, hogy egy ilyen kettős állást betöltő magyar iskolamester szójegyzékével van dolgunk. A jegyzetek a levéltárban rekedtek s hamarosan bekötési táblába kerültek, hogy századok múlva mint nyelvemlék kerüljenek elő, akárcsak az a XV. századból fennmaradt virágének, melyet valamelyik magyar városi jegyző vetett az egyik hivatalos írás hátára.

A Soproni Szójegyzék tagadhatatlanul fontos és értékes dokumentum a középkori Sopron iskolai viszonyairól, mindamellett nem szabad vérmes, túlzott következtetéseket fűzni hozzá. Tudomásul kell venni, hogy századokon át ez az emlék az egyetlen pozitív adat a magyarnyelvűség, magyar művelődés mellett. Bizony nem sok. A soproni oklevélananyag a középkorban eleinte latin, azután német, ami a kezdeti magyar többség után elhatalmasodó német befolyást mutat a város ügyeinek intézésében. A városplébánosok, akiknek felügyeleti joguk volt az iskola fölött, túlnyomóan németek, a tanítók – elég egy pillantást vetni a fennmaradt nevekre – ugyancsak németek. Ezek a tényezők bizony nem igen tölthették meg magyar szellemmel az oktatást, a magyarnyelvi tanítás is szórványos lehetett, mert különben 49 már korábbról és nagyobb számmal maradtak volna az utókorra erről tanúskodó adatok. A céhek vezetői, a tagok fennmaradt nevei, a jómódú hagyományozók, végrendelkezők, egyházi célra, misékre adakozók sora mind azt látszik bizonyítani, hogy a polgári életben a majoritást a németek szerezték meg. Elsősorban ez a polgári réteg iskoláztatta gyermekeit, tehát a tanulók zöme is németajkú lehetett. Tekintettel azonban arra, hogy az ipar és kereskedelem révén a polgárság feltétlenül kapcsolatban volt a környező magyar településekkel, falvakkal, joggal feltételezhető, hogy szüksége volt a magyar nyelv ismeretére is. Ilyen megfontolás és a Soproni Szójegyzék alapján nem látszik túlzott és délibábos feltevésnek, hogy a középkor folyamán fennálló plébániai iskolában is kellett magyarnyelvi tanulmánynak lennie, ha csak szűk keretek között is.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Legény János: A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolákban 1867 előtt. / III. FEJEZET. Katolicizmus, protestantizmus, polgárság.

III. FEJEZET.

Katolicizmus, protestantizmus, polgárság.

A mohácsi vész után két király meg a török uralkodik a három részre szakadt országon. A politikai egység széthullásához hozzájárult az ország szellemi megoszlása is. Politikai és szellemi küzdelmek lángolnak fel, és ebben a magasfokú izzásban alakulnak a magyar művelődés új formái.

Sopron a nyugati határon aránylag nyugodalmas életet él, politikai mozgalmak nem dúlják, jelentősége a megmaradt nyugati országrészben megnövekszik. Ellenség – kivéve a nemzeti felkelések idejét – nem igen fenyegeti falait, ipara, kereskedelme háborítatlanul fejlődik, anyagi jólét árad benne, a magyarosodás útján is örvendetesen halad.

A reformáció már a mohácsi vész előtt ismeretes volt Sopronban; Ausztria közelsége, a szellemi és kereskedelmi kapcsolatok, melyek nemcsak az ország belseje, hanem a külföld felé is kiépültek, ezt érthetővé teszik. Olvasták Luther tanait és „sok lélek mélyén már ekkor kezdődik a világnézet átalakulása, a rossz papok miatt az egyháztól való elidegenülés.”¹⁷⁽¹⁷⁾ Az új hit szinte észrevétlenül terjed. A lutheri tanok hirdetői eleinte a városplébános mellett működtek, mint hitszónokok, közösen használták a Szt. Mihály templomot, ahol később a katolikus mise után már külön szertartású istentiszteletet is tartottak. Idők múltával több templomot használtak közösen. A prédikátorokat a város hívta meg, jórészt a szomszédos Ausztriából és Németországból került ide; magyar származású aránylag kevés volt köztük. Ilyenek: Novanus Ferenc, Blasenits Lukács, Szeremlényi Mihály, Beythe István, Dragonus Gáspár, akik 1568–1584 között működtek a városban. Az új hitvallás főleg a német polgárság körében hódít, de nem sokkal kisebb a hatása a magyarok között sem. 1524-ben még elítélik böjtszegés miatt Kramer Pál polgárt, eretnek papokat vonnak felelősségre, Luther könyveit nem egyszer nyilvánosan elégetik, de ugyanezen század hetvenes éveiben már szinte az egész **50**város lakossága lutheránus.¹⁸⁽¹⁸⁾ A lutheránus többség természetesen kifejezésre jutott a városi tanácsban, különféle szervezetekben, a város életének minden területén és megnyilatkozásában.

A katolikusok száma nagyon megfogyatkozik a XVI. század utolsó negyedében, anyagi erejük, befolyásuk alig számottevő, az elhagyottság, másodrendűség hosszú és keserű évtizedeit kell átvészelnük a diadalmas lendülettel terjeszkedő evangélikusok mellett, míg az ellenreformáció idején fokozatosan magukhoz térnek és elfoglalják méltó helyüket Sopron életében, kultúrájának alakításában. Szinte két évszázadra volt szükség, hogy visszaszerezzék számbeli fölényüket. A város lakóinak száma a XVI. század vége felé mintegy 8000 lélekre tehető, ebből alig ezer a katolikus. Száz év múlva, 1678-ban – Tsányi krónikája szerint – a 9500 lakosú városban 6200 evangélikus és 3300 katolikus él. Még le sem pereg egy újabb század, s kialakul a katolikus többség. Az 1767-ből eredő összeírás szerint a számláláskor 6728 katolikust és 5312 evangélikust találtak.

Katolikus szellemű élet és katolikus szellemmel telített plébániai iskola: ez volt az a hagyaték, amivel Sopron elindult az újkor századai felé. Ez a szellem nem múlik el soha, csupán gyöngül, hogy ismét új erővel és diadalmasan kelhessen híveinek, kultúrájának védelmére, munkálására. Mindjárt a századfordulón fel kell vennie a küzdelmet a protestantizmussal, mely fiatal hódító erejében szintén magának követeli az emberi élet, a lelkek, a művelődés irányítását. Most már nemcsak a katolikusok, hanem az evangélikusok is igyekeznek kielégíteni híveik kulturális igényeit, nevelés útján is maguk számára biztosítani a felnövő generációkat. Katolicizmus és protestantizmus az a két faktor, amely a középkor egységes szellemének helyébe lép, átveszi a nevelés, iskolázás irányítását a maga sajátos eszméivel, módszereivel, reformjaival, megszabva ezzel mintegy 250 esztendő művelődését.

Harmadik tényezőként járul a katolicizmushoz és protestantizmushoz maga a polgárság.

Sopron lakosságának nemzetiségi összetételében is igen jelentős változás áll be a századfordulón. Kétségtelen, hogy a mohácsi vész után a törökök által megszállt vidékekről és a még meg nem szállt, de veszélyeztetett területekről is a lakosság egy része elhúzódik nyugodalmasabb tájakra. A nemesség is védelmet keres, vagyonának biztonságos elhelyezést, amit elsősorban a városokban találhat meg. Sok

tekintélyes, vagyonos magyar család választja új lakóhelyéül Sopront, többen közülük házat is szereznek itt. „Egy 1546. évi jegyzék szerint a soproni tanács bármiféle ügyeiben procuratorainak, vagyis ügyvédeknek megválasztotta a következő polgártársait (concives suos): Pókatelki Zomor Jánost (causarum regalium director), Chernelházi Chernel Ambrus mestert (iudex sedis iudicariae), Beyczy Ambrust, Zechöli Tharródy Pétert, Mihálházi Hetthey Jánost, Miletinczi Miklóst és Mihályt, Dalmadi Tamást, Konde Lázárt, Bogádi Jánost, Gellenfalvi Kápolnai Mihályt, Muar Jánost, Sági Ambrust, Kákonyi Pétert.“¹⁹⁽¹⁹⁾
⁵¹Sopronban voltak a Káldy, Pápai, Nemes, Nagy, Bornemisza, Ákosházi Sárkány, Kőrösi Fraxinus, Csombord, Kalmár családok.²⁰⁽²⁰⁾ A város levéltára csak a XVI. századból 218 magyarnyelvű levelet és okiratot őrzött meg,²¹⁽²¹⁾ ami az egész középkorból fennmaradt két emlékez képest olyan örvendetes szaporulat, hogy jelentőségét észrevétlen hagyni vagy kisebbiteni nem lehet. A polgárság magyar része tömegével, anyagi és szellemi súlyával nem maradhatott másodrendű tényező a város életében. Ebből a korból már több adatunk van arra, hogy szokás volt a németajkú gyermekeket magyar szóra a vidékre, a megye valamelyik közeli községébe kiadni. Lackner Kristóf (1571–1631) polgármester életrajzában elmondja, hogy Csepregen tanult meg magyarul, ha nem tökéletesen is. Ugyanez a Lackner Kristóf 1604-ben humanista szellemű tudós társaságot alapít, mely 1674-ig áll fenn. A latinnyelvű önművelő társaságnak elsősorban egyetemet járt polgár lehetett a tagja, de felvettek nemeseket is, sőt iparost, kereskedőt is, ha tagjai voltak a városi tanácsnak. Minden belépő tagnak egy-egy könyvet kellett adományoznia könyvtárunk részére, azonkívül rendes tagdíjat fizettek. A tagdíjából és gyűjtésből összeszedett pénzen külföldi egyetemeken tanuló soproni ifjakat segítéyznek, így közvetve beleszólásuk van a város iskolaéletébe.²²⁽²²⁾ A polgárság jómódú, művelt, magyarosodik.

Ebből a polgárságból emelkedik ki Wittnyédy István evangélikus prókátor, akinek hervadhatatlan érdemei vannak a soproni magyar gimnázium létesítése körül. Ő melengeti az önálló magyar iskola gondolatát, tervez, agítál, irányít, áldoz.

Wittnyédy István 1612-ben született a vas megyei Sárváron, Sopronba került s már 26 éves korában a város jegyzője.²³⁽²³⁾ Ő volt az első választott magyar jegyzője a városnak. Evangélikus ügyvéd, művelt fő, tekintélyes polgár és igaz magyar hazafi, aki széles látókörével, képességeivel, egyéniségének súlyával túlnő a várospolitika szűk keretein és az országos politikában is hallatja szavát. Zrínyi Miklós bizalmasa, titkára és ügyvédje, megyebeli és felvidéki magyar főurakkal tart fenn baráti kapcsolatokat. Zrínyi írja róla egyik levelében: „Wittnyédyt jó embernek ismerem és a jó lelkiismeretű lutheránust többre becsülöm a rossz lelkiismeretű katolikusnál.“²⁴⁽²⁴⁾ Igaz evangélikus és magyar voltát maga is vallja egy levelében: „Elmegyek (t. i. az országgyűlésre), lássák meg, hogy mind igaz evangélikus, mind jó magyar vagyok.“²⁵⁽²⁵⁾ A német polgárság körében „grober Unger“ volt a neve; úgy látszik, érdes modorú férfiú lehetett s néha bosszúságot okozott nekik. Városa mégis többízben küldi követnek az országgyűlésekre, ahol többször fel is szólal hite védelmében. Igen tevékeny tagja a Wesselényi-féle összeesküvésnek, a Habsburgokat ⁵²és a törököt a magyarság egyforma veszedelmének tartja; magyar-horvát-erdélyi-oláh államszövetségről ábrándozik.²⁶⁽²⁶⁾ Az örökké nyugtalan szellemű prókátornak az országos ügyek mellett marad elég ideje és energiája arra, hogy szűkebb pátriájának is szolgáljon; védelmezi az evangélikus érdekeket, nagy lelkesedéssel és áldozatkészséggel karolja fel a tanulóifjúság és az iskolázás ügyét, Mindig vannak alumnusai; a tübingai egyetemen egy időben három dunántúli ifjú számára ingyenes helyet szerez, ő maga is többeket tanítat külföldi egyetemeken, 1652-ben többedmagával hat magyar ifjú ellátására vállalkozik, csak szobát és tűzifát kér a várostól.²⁷⁽²⁷⁾ Bevezeti a diákcsere rendszert. Nagy érdemei vannak a magyar gimnázium felállítása körül, annak szellemét ő határozza meg. 1670-ben hal meg.

Draskovich győri püspök katolikus magyar szellemű iskola alapításával szolgálja ugyanitt hitét és hazáját.

Draskovich György (1599–1650) nagy eréllyel és eredménnyel folytatja azt a térítő munkát, amelyet elődei már korábban megkezdték, s ebben a munkájában hatalmas segítőtársa az a jezsuita gimnázium, melyet Sopronban alapít. A horvát családból származó főpap Grácban és Rómában tanul, majd Nagyszombatba kerül Pázmány keze alá, kinek hosszú időn át kedvelt embere. 1635 őszén foglalja el a győri püspöki széket. Draskovich tudja, hogy püspökségét a jezsuitáknak köszönheti, ezért hálából elősegíti terjeszkedésüket, iskolaalapításaikat.²⁸⁽²⁸⁾ Ő telepíti le a jezsuitákat és gimnáziumukat Sopronban. Kemény és hosszadalmas harcot kellett vívnia a várossal, melynek protestáns polgársága nem szívesen adott helyet falai között a térítő rendnek, de diplomáciai ügyessége, erélye, kitartása és nem utolsósorban befolyásos összeköttetései végül is az ő győzelmét hozták meg. Kétségtelen, hogy elsősorban az evangélikus felekezet gyengítése, a rekatalizálás fűtötte buzgalmát, minden akadályt elhárító akaratát, de ugyanolyan bizonyossággal állapíthatjuk meg, hogy e mellett határozott szándéka volt a magyarság megerősítése is. Világosan látta, hogy milyen hatalmas fegyver a protestánsok kezében a nemzeti nyelv a katolicizmus általános latinságával szemben. Ha sikerrel akart küzdeni, használnia kellett a nemzeti nyelvet neki is, a hittérítőnek és iskolaalapítónak egyaránt. Ezt a határozott szándékát mutatja az, hogy jó magyar embert, Pater Dobronokit szeretne volna az új ház és iskola élére állítani, s hogy nem így történt, nem rajta múlt, hanem Pázmányon, aki nem engedte el nélkülözhetetlen papját.²⁹⁽²⁹⁾ Mikor a provinciális megkérdezte, hogy kit óhajt Dobronoki helyett: Holovitsot vagy Wilpenhoffert, azt felelte, hogy Holovits megfelelne, de semmiképpen sem akar német embert, mivel a házfőnököknek a környék magyar nemességével is kell érintkeznie, erre pedig külföldi nem jó.³⁰⁽³⁰⁾ „Ő a mi dolgunkat és hazánkat, nemünket **53** nem tudgya, mert itt nem csak a soproniakkal, de a körül való magyar nemes emberekkel is nyájaskodni szükséges és a föld csinnyát tudni.“³¹⁽³¹⁾

A katolikus és evangélikus gimnáziumok Sopron művelődésének jelentős alakítói lesznek, s ezért is lényeges momentum az, hogy a két iskolának már a bölcsőjénél két olyan markáns magyar egyéniség áll, mint Draskovich és Wittnyédy. Az ő szellemük és szándékuk adja az útravalót, ehhez marad hű, ezt viszi diadalra a két intézmény évszázadok megpróbáltatásain keresztül.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Legény János: A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolákban 1867 előtt. / IV. FEJEZET. Magyar elemi, magyar gimnázium.

IV. FEJEZET.

Magyar elemi, magyar gimnázium.

A középkorból maradt plébániai iskola a XVI. század első felében nagy változáson megy át, szellemében és szervezetében az új világ igényei érvényesülnek. Amint a város lakossága szinte észrevétlenül tér át az új hitre, éppen úgy áramlik be fokozatosan a protestáns szellem és befolyás az iskolába. Amint nem lehet évszámmal jelölni a soproni evangélikus gyülekezet megalakulásának időpontját, éppen úgy nem lehet pontos, határozott évszámhoz kötni azt sem, hogy az iskola mikor lett evangélikussá. A helyzet sokáig az volt, hogy az iskola jogilag a plébániához tartozott, felügyelője a katolikus plébános, de szellemét már a protestáns tanítók adták meg. 1574-ben szűnik meg a plébános fennhatósága forma szerint is és az iskolaügyek a „lutheránusok által kisajátított hitszónoki állás ügykörébe“³²⁽³²⁾ mennek át. Tanítói javarészt külföldi egyetemeken járt emberek, onnan a protestantizmus tanait, szellemét hozták. Névszerint egész sort ismerünk közülük: Löwe Márton, Klopfer Kristóf, Leypinger Lukács, M. Raidel András, Spillinger Farkas, Nusser Boldizsár; 1537-től 1561-ig váltogatták egymást. Egyetlen, ismeretlen nevű magyar tanítóról

tudunk, 1568-ban, de hogy mi lett a sorsa, tanított-e vagy tovább ment, nem lehet megállapítani.³³⁽³³⁾

Új, nagyobb igények támadnak az iskola tananyagát illetően; beveszik a tantárgyak közé a latint is, ennek a következménye, hogy egy osztállyal bővül az iskola. Innen már nincs messze a középiskolai jelleg és fokozat, amit az iskola 1557-ben el is ért. Ez az iskola sem magyar, sem német nem volt, hanem latin, bár valószínű, hogy egy-két tárgyat németül tanítottak benne, ezért szerepelt a köztudatban mint „német iskola“, Magyar szellem mégis élt a „német iskolában“, mert külföldi egyetemre kikerült tanulói közül több a hazaküldött értekezésében soproni magyarnak vallja magát.

Hogy mikor létesült a magyar iskola, nem lehet pontosan megállapítani, Bán is csak annyit tud, hogy „a latin-német iskolán kívül volt a 70-es években megszakításokkal magyar iskola is...“ Adatunk van 1568-ból, mely szerint az új magyar pap, Novanus Ferenc, egy ismeretlen nevű fiatal magyar tanítót hoz magával s a város tanácsához kérvényt ad be, amelyben alkalmasabb szobát kér a magyar iskola számára, hogy az ifjú tanító „haszontalanul ne töltse idejét, vagy éppen más helyre ne menjen tovább“.³⁴⁽³⁴⁾ Hogy a kérés teljesült-e, nem tudjuk, de minden valószínűség a mellett szól, hogy igen. 1577-ből van adatunk arra, hogy a tanács a magyar tanító élelmezése fejében megjavította a magyar lelkésznek, Dragonus Gáspárnak fizetését.³⁵⁽³⁵⁾

1577-ben tehát már biztos adat igazolja, hogy Sopronban magyar elemi iskola működött; óvatosságból ne menjünk korábbi évekig vissza, következtetések és feltevések helyett vegyük ezt az adatszerű dátumot alapítási évnek. Tanterve a kor szokásának és igényeinek megfelelően olyan volt – mint már előbb a német elemi fejlesztésénél láttuk –, hogy az elemi ismereteken kívül előkészítette tanulóit a gimnáziumi tanulmányokra, tehát a hittanon, írás-olvasáson, számoláson és éneken kívül latint is tanítottak benne. Az alapítás évében Csatai János a tanító, utána Lendvay János következik, „folyamodott a tanácshoz, hogy a magyar iskola számára, mely eddig a latin iskola rektorának házában volt, adjanak egy más alkalmasabb szobát“.³⁶⁽³⁶⁾ Lendvay 1579-ben hagyta el Sopront. 1579-től 1584-ig Muraközy György az iskola rektora; mint később maga írja a soproni tanácshoz intézett magyarnyelvű levelében: „Én azelőtt is ott hat esztendeig oskolamester voltam és prédikállottam is Magyaroknak absente Concionatore.“³⁷⁽³⁷⁾ Tanítósága elején kérte, hogy a fiúkat és lányokat külön osztályban taníthassa, de a tanács nem egyezett bele, mivel az iskola nem olyan népes, hogy két osztály és két tanító kellene. 1581-ben mégis teljesítik kérését, új tantermet kap a leányok számára, így az iskola két tantermes, két tanerős lett. Nyugtái maradtak a városi levéltárban, melyeken Muraeus és Muranus formában írja nevét „scholae hungaricae rector“³⁸⁽³⁸⁾ jelzéssel. Utóda valószínűleg Peresztegi János volt.³⁹⁽³⁹⁾

1584-ben Ernő főherceg rendelete a prédikátorokat és tanítókat eltávolította a városból, az evangélikus iskolák bezárták kapuikat, ekkor vesz vándorbotot kezébe Schremmel, a latin iskola rektora és Muraközy is, a magyar rektor. A plébános igazgatása alatt megmaradt egyetlen iskola elnéptelenedett, visszafejlődött, csak két tanítóval működött, az evangélikus szülők nem járatták oda gyermekeiket. „Fabricius Márk rk. rektor 1602-ben segélyt kér a tanácstól, mert egész tanítósága idején, úgymond, egy gyermeket sem adtak az iskolájába.“⁴⁰⁽⁴⁰⁾ Ezzel az iskolával szemben a város is ott akadékoskodott, ahol csak tehette. A szülők úgy oldották meg gyermekeik tanítását, hogy házi tanítót fogadtak, a szegényebbek közösen, így tanultak a gyerekek otthon, titokban, vagy pedig más hazai, esetleg külföldi iskolába járatták fiaikat. Jeles tanítói voltak Nyéknek, Keresztúrnak, sokan keresték fel a híres csepregi iskolát. Ez magyar iskola volt.⁴¹⁽⁴¹⁾ Peresztegi János magyar tanító az iskola bezárása után is Sopronban maradt egy ideig, magánháznál szeretett volna tanítani s a város segítségét kérte, hogy addig, míg tanítványai száma megszorodik, segítse meg. Sok németajkú gyermek, aki egyébként a német iskolába járt volna, a mostoha körülmények miatt a csepregi magyar iskolába került, magyar szót tanult. Lackner Ádám aranyműves 16 éves Kristóf

nevű fiát 1587-ben Csepregbe adta. Paur János polgár két fiát 1594-ben Boroszlóba akarja küldeni, de a tanács azt ajánlja, jobb volna, ha előbb magyar iskolába adná őket.⁴²⁽⁴²⁾ 1600-ban az ifjú Paur Mihályt is magyar iskolába küldik, hogy tanuljon meg magyarul.⁴³⁽⁴³⁾

A bécsi béke után ismét megnyílhatnak a protestáns iskolák. A latin iskola már 1606-ban megkapja új rektorát, a német elemi is megkezdí működését, csak a magyar eleminek nincs tanítója. Végre a magyar gyülekezet panaszos beadványt nyújt be a városi tanácshoz. Iskolaépületre volna szükségük, és azt kéri, hogy a prédikátorok mellé iskolamestert válasszanak, „hogy az mi fiaink is az deáki tudományban épülhessenek“.⁴⁴⁽⁴⁴⁾ Kőszegi Székér Márton személyében kaptak azután tanítót, aki egyúttal prédikátoruk is volt. 1612-től 1624-ig tanított. Művelt humanista volt, latin epigrammákat írt s azokat a városi tanácsnak ajánlva kinyomatta. Kiváló oktatói működéséről elismerőleg emlékezik meg 1621-ben egy tanácsjegyzőkönyv, melynek 2. pontja arról szól, hogy a környékbeli ifjúságnak Sopronban igen jó iskolája van, s kéri a felügyelőket, továbbra is szigorúan őrködjenek az iskola fölött, hogy minél több magyar nemes járassa oda gyermekét. Utóda 1624–1630-ig Laátos Mátyás, 1630–1647-ig Sárfeőy Miklós.⁴⁵⁽⁴⁵⁾ Rektorkodása alatt fellendül az iskola, tanulóinak száma növekszik, kénytelen maga mellé venni öccsét, Jánost, és megnyitni a harmadik osztályt. Az iskola népszerűségét emelte a sok tandíjkedvezmény, úgyhogy a szegényebb szülők is ide járathatták fiaikat és nem kellett az ingyen tanító jezsuita iskolába adniok. Növelték a létszámot azok a tanulók is, akik az 1643-ban megszűnt csepregi iskolából jöttek ide. Mikor Sárfeőy Miklóst lelkésszé választották, öccse vette át az iskolát és egyedül tanított a három osztályban 1658-ig.

A jezsuiták 1636-ban tanítottak már Sopronban; a katolikus versenytárs arra szorította az evangélikusokat is, hogy a maguk iskoláira nagyobb gondot fordítsanak, jó tanerőket alkalmazzanak, újításokat vezessenek be és anyagilag segítsék tanítványaikat. A magyar nemes városi tanácsosok is segítségére siettek a nemzeti iskolának bőkezű adományaikkal: Löwey Mátyás városi tanácsos szőlőt hagyományoz, Andrassy szenátor meg 1000 forintot ad, hogy ne kelljen nagy tandíjat szedni és a tanítók is jobb fizetést kaphassanak. Bizony, az a fizetés, amit a magyar tanítók a várostól kaptak, nem volt sok és esetenként változott. Lendvay idejében teljes ellátás és lakás a lelkésznél, azonkívül évi 90 tallér készpénz, 18 mérő gabona és 4 akó **56**bor. Muraközy járandósága 10 magyar forint és 5 mérő búza. Később taláunk még ilyen fizetést: 125 font dénár, 5 mérő gabona és másfél akó bor. Bizony, ezt a szükös jövedelmet tandíjszedéssel és a szülők önkéntes adományaival kellett pótolni, vagy a nemes adományok kamataiból.⁴⁶⁽⁴⁶⁾

Az elemi 1658-ban beolvad a megnyíló magyar gimnáziumba, annak valószínűleg legalsó osztályát adja, mert ettől az időponttól nem hallunk többet önálló magyar elemi iskoláról, s nagyon sokáig kell várni, míg újra találkozzunk vele.

1658-ban nyílik meg Sopronban a magyar gimnázium. A magyar eleminek már régen három osztálya van, tantárgyai közé felvették a latint is, ami azt mutatja, hogy az igények megnövekedtek, az elemi tárgyak nem elégtik ki a taníttató szülöket, gimnáziumra lesz szükség. Mecénásra, szerencsés körülményekre vagy a város támogatására nem sokáig kellett várni. A jezsuiták 1636 óta tanítanak, kiváló iskolájuk sok evangélikus ifjút is nevel, akik magyar iskola hiányában hozzájuk iratkoznak. Az 1643-ban megszűnt csepregi iskola helyett is esetleg Sopron állíthatott volna újat, sok diák jött volna ide a közeli környékről. Az ötvenes években azután Wittnyédy István, a híres prókátor lesz kezdeményezője és mozgatója a magyar iskola ügyének, s többek között az a szándék is vezeti, hogy jó, művelt papokat adjon a magyar vidéknek, különösen a hódoltság területének, s ne kelljen olyanokat lelkésszé avatni, akik írni-olvasni is csak gyengén tudnak. 1652-ben Grad György tanácsnokkal együtt beadványt nyújt át a városnak, amelyben bejelenti, hogy többedmagukkal hajlandók hat magyar ifjú ellátásáról gondoskodni, csak egy szobát és fát

kérnek.⁴⁷⁽⁴⁷⁾ Hogy mi lett a beadvány sorsa, nem tudjuk, de a terv már élt, a kezdeményezés megtörtént.

1657-ben, éppen száz esztendővel a német gimnázium alapítása után, Reichenhaller Richárd adja elő a belső tanácsban a javaslatot hogy közérdek kívánja egy magyar gimnázium felállítását. „Azt kívánjuk, úgymond, hogy itt egy jó magyar iskolát állítsanak fel, mert a magyar vidéken rosszak az evangélikus iskolák. Ha fiaikat magyar szó kedvéért leküldik hozzájuk, rossz erkölcsökkel térnek vissza s azt is elfeledik, amit másutt tanultak. Kérik tehát a tanácsot, hogy indítványukat ne vesse el és pedig különösen azért ne, mivel némelyek jó szívvvel emlegetik, hogy készek e célra szép áldozatot is hozni.“⁴⁸⁽⁴⁸⁾ A tanács elfogadja a javaslatot és nyomban hattagú bizottságot küld ki az iskolával kapcsolatos ügyek intézésére. Érdekes, hogy éppen az eszme felvetője: Wittnyédy hiányzik a bizottságból, talán azért, mert ebben az időben éppen perben állott a várossal. Benne volt a bizottságban apósa: Endresz János pékmester, a magyar nemes Natel Gergely, kinek felesége Andrassy Erzsébet, tagja volt az ugyancsak magyar nemes Reichenhaller Richárd; rajtuk kívül még Preystecker György, Kern Márton és Tröppel Lőrinc. A szükséges pénzt a város és a polgárság adta: a város megvette a Hosszúson Türek László ⁵⁷házát és át is alakította iskolai célra (a mai evang. líceum helyén), a lelkészek pedig szószékről buzdították a híveket nemes adakozásra s gyűjtőkönyvecskéket is hordtak körül a városban. A gyűjtés nem járhatott valami nagy sikerrel, mert „a képviselő szomorúan állapította meg, hogy sokan ígértek a magyar iskolára, de nem adtak. Végre de tényleg kapott azonban az iskola egy 24 fontos szőlőt“.⁴⁹⁽⁴⁹⁾ A tanárok fizetését, ha már az egyházi pénztárból nem futotta, részben a városi pénztár fedezte; erre vonatkozó elszámolásokat találunk a városi számadások között, A fizetések az akkori viszonyokhoz képest igen jók voltak, a rektoré pl. majdnem másfélszerese a német iskola rektoráénak: évi 250 császári forint, 16 mérő gabona, 6 akó bor, 16 öl fa és természetbeni lakás.⁵⁰⁽⁵⁰⁾

Az iskola élére a községi rektort, Perennyey Bálintot hívták meg először, de ő nem akarta otthagyni a szintén fiatal gimnáziumot. Wittnyédy, aki eddig csak mint sugalmazó szerepelt, most maga néz rektor után s az iskola színvonalának és erős magyarságának biztosítására kiváló képességű, tudós embert hív meg a Dunántúlról elszármazott Kövesdy Pál személyében, Kövesdy Komáromban született, Wittenbergben tanult, Eperjesen tanított. Innen hívja Wittnyédy levele: „Kegyelmednek is nagyobb kötelessége van hozzánk, földünk gyümölcse lévén.“⁵¹⁽⁵¹⁾ Kövesdy elfogadja a meghívást és 1659 tavaszán meg is érkezik Sopronba; megérkezéséig a magyar elemi iskolamestere vezette a gimnáziumot is, mellette egy fiatal tanító segédkezett. Ezért írja az új rektornak Wittnyédy: „Collegára nincsen ő kegyelmeknek (t. i. a tanácsnak) szüksége, mivel jó emberséges ifjú vagyok, az ki jól tanítja discipulusait.“⁵²⁽⁵²⁾

1659-ben, nem sokkal Kövesdy megérkezése után megállapították az iskola tanrendjét. A konferencia, melyen a polgármester, három evangélikus lelkész és az új rektor vett részt, úgy döntött, hogy „a retorikát s általában mindama tankönyveket és auctorokat in grammaticis, theologicis et rhetoricis tanítsák, amelyek a német gimnáziumban is használatban vannak.“⁵³⁽⁵³⁾ Közelebbi adatokkal szolgál az a rövid, 12 pontból álló latinnyelvű utasítás és órarend, mely fennmaradt a magyar iskola idejéből. Az utasítás címe: Nota. In usum Gymnasii Hungarici in conventu Ecclesiastico praelecta et communi omnium consensu confirmata. A 2. pont szerint megkívánják, hogy a felvételre jelentkező tanuló legalább anyanyelvén tudjon olvasni. Az 5. pont előírja, hogy a katekizmust és a bibliai történeteket magyar nyelven kell tanítani: „...in infima et media classe, caput aliquod catechismi uno omnium ore lingua Hungarica recitandum: in media vero et summa caput Biblicum legendum lingua eadem.“

A 7. pontban a következőket olvashatjuk: Mivel a gimnáziumnak a célja magyar nyelvvel párosuló latinitás, teljesen mellőzendő a német nyelv.

58. „Quia scopus Gymnasii huius est cum Lingua Hungarica congrua Latinitas, exulet prorsus lingua Germanica...”

A 4. és 9. pont tankönyveket ír elő, egyik Donatus nyelvtanát, a másik Comenius Orbis Sensualiumát.

Az órarend tartalmaz adatokat arról, hogy az anyanyelvet használták fordításnál, magyarázatoknál, magyar–latin stílusgyakorlatokat tartottak. Pl.:

A Classis Infima-ban:

Exercitiolum proponatur... Hungarico-Latinum.

Exercitiolum styli, proponendum cum manu ductione, Latino-Hungaricum.

A Classis Suprema-ban:

Orbis Cominianus cum interpretatione Hungarica...

Külön felügyelőt is választottak a magyar gimnázium számára: Sowitsch Ábrahám evangélikus lelkészt, akit még a katolikus hívek, sőt a ferencesek és jezsuiták is igen tiszteltek.

A magyar iskola hamar benépesedett, 1660-ban már új osztállyal bővítették, a rektor és Sárfeőy mellé kerül harmadik tanerőnek a sopronmegyei Rőjtökről való Laurentius János, aki 1666-ig működött itt. „A külső tanács jegyzőkönyve szerint a magyar iskolában az ifjúság napról-napra szaporodott.”⁵⁴⁽⁵⁴⁾ Erre a népességre és a növekvő iskolai kiadásokra hivatkozott a tanács, mikor az eperjesi új kollégium segítséget kér tőle s ezt vissza kell utasítania. „Postquam enim Hungarica pubes numerosior huc confluere coepisset, Christiana compassio nobis imposuit necessitatem de augendo numero docentium ineundi consilia et hunc in finem novum Collegam Classicum domino Rectori adjunximus, emendicato fere ipsum intertentiario salario.”⁵⁵⁽⁵⁵⁾ Kövesdy 1664-ben felcseréli a rektori katedrát a szószékkal, helyébe Unger Mihály, a német iskola conrectora kerül, aki egészen 1674-ig, az evangélikus iskolák betiltásáig vezette az intézetet két tanárral, Sárfeőy Jánossal és Czenki Mártonnal.

Kétségtelen, hogy a tanács magyar nyelvű és magyar szellemű iskolát akart adni a soproni magyar gyülekezetnek. Ezt szorgalmazta elsősorban maga Wittnyédy. Nemcsak jó hazafi, hanem felvilágosult, haladó szellemű férfiú is, aki tisztában van kora műveltségével, reformtörekvéseivel, tehát ismeri az új nevelési irányzatot is, amit kora nagy nevelője, Comenius Ámos képvisel és hirdet. Országos politikai ügyek sokszor szólítják a Felvidékre, ottani főurakkal, kultúrkörökkel érintkezik, tehát feltétlenül meg kellett ismerkednie az ottani iskolák pedagógiájával, hiszen Comenius 1650–54-iki sárospataki működése, szervező munkája már éreztette hatását. Könyvei már 1643-tól elterjedt tankönyvek, a Sárospatakon írt Orbis Pictus-át meg éppenséggel magyar iskolák számára írta. Rendszerének sok tétele nem valósult meg, mások áthulltak az idők rostáján, vagy a kor igényel szerint alakultak, „de elméleti műveiben kifejtett gondolatai közt volt egy, melynek a fejlődés későbbi folyamán kétségtelen hatását állapíthatjuk ⁵⁹ meg: az anyanyelvi, vagyis nemzeti iskola gondolata.”⁵⁶⁽⁵⁶⁾ Abban az időben, amikor az iskolákban csak a latin nyelvnek volt becsülete, Comenius rámutat az anyanyelvi oktatás alapvető jelentőségére. Mielőtt a gyermek idegen nyelvet tanul, először a maga anyanyelvét ismerje meg tökéletesen. Alaki és tárgyi tekintetben ezen épül fel minden sikeres oktatás, „minden nemzetnek a maga nyelvén adjanak elé mindent.”⁵⁷⁽⁵⁷⁾ Nemzeti nyelv, szabad tudományok, új módszer: mind olyan tételek, amelyek föltétlenül megragadnak egy olyan felvilágosult férfiút, mint Wittnyédy volt. Ez volt az áhítozott tartalom, amivel szíve szerint megtölthette a

soproni magyar iskolát. Ezért hozza rektornak a magyar nyelvtant szerkesztő Kövesdy Pált, akiben a megtalált szellemhez megfelelő pedagógust kapott.

Kövesdy nyelvtana életében csak kéziratban volt meg, halála után, 1686-ban jelent meg nyomtatásban Lőcsén: „Elementa linguae Hungaricae“.⁵⁸⁽⁵⁸⁾ Bizonyos, hogy nem az első magyar nyelvtan, de valószínű, hogy már megjelenése előtt huszonöt évvel írta Kövesdy s az ő iskolájában használták is. Toldy soványnak és hibásnak tartja, véleménye szerint több kiadást csak rövideje miatt ért meg. A maga korában mégis keresett, hasznos könyv lehetett, mert a katolikus iskolák is használták; a harmadik kiadás Kassán jelent meg a jezsuiták sajtóján 1766-ban. A nyelvtanon erősen érződik Szenczi Molnár Albert hatása, sok a fogyatékosága is, Sopron magyar művelődése számára azonban mégis sokatmondó emlék: Comenius hatásának első hírnöke s az iskola magyarnyelvi kultúrájának tanúja.

Magyarul szól Kövesdy az olvasóhoz: „Mindenféle nemzet az maga nyelvén különbféle szép authorokat s azoknak könnyebben megtanulására való útba helyesen igazító cikkekkkel teljes könyveket szerevén, tanulásra kinyomtattak. Kihez képest az mi magyar nyelvünkön is, jóllehet sokan sok szép hasznos könyveket az magyar nyelvnek könnyebben való megtanulására szerzetnek, én is azért ez időkben nemzetbéli nyelven lévő ifiaknak, az mi magyar nyelvünknek elméjekkel könnyebben való megfogására és az hajdani dicséretesen tündöklő igaz magyar nyelvnek hasznosabban való tanulására és megtartására ez egy néhány cikkelyekből vagy regulákból álló könyvecskémet jó rendben hozván akarám világosságra kibocsátanom.“ A 43 lapos könyvecske két részre oszlik, a nagyobb fele az alaktant foglalja magában: a főnév- és igeragozást, a másik rész néhány lapon a syntaxist tárgyalja. A nyelvtan a hangtannal kezdődik. A latin nyelv segítségével igyekeznek a hangok kiejtését megmagyarázni. Érdekes, hogy a magánhangzók közül összetettnek hiszi az „ö“ (e+o) és az „ü“ (e+u) hangokat. Szerinte kétféle declinatio van: magashangú és mélyhangú (-nak, -nek). Minden declinációnál hat esetet vesz fel. A birtokos ragoknál helyesen mutat rá a névmási eredetre. A számnevekről meg sem emlékezik. Az igéket aránylag bővebben tárgyalja. Az igét úgy határozza meg, hogy az olyan szó, amely elé oda lehet tenni a személynévmást. Aktív és passzív igéket különböztet meg. Az ⁶⁰aktívokat ismét öt csoportra osztja: 1. tárgyaltan (indirectum), 2. tárgyias (directum), 3. activum primum, 4. activum secundum (műveltető ige), 5. potentiale. Ikes igét nem ismer, a szenvedő igét kettősen képezteti a -tattat, -tettet képzővel, az infinitivus képzője a „nyi“. Ez talán a rábaközi nyelvjárás hatása. A rövid mondatban is akad több hiba, ilyen pl. hogy kettő után többesszámot használ.

Abban az iskolában, amelyet a szívvel-lélekkel magyar Wittnyédy indít hivatására, amelyben a nemzeti nyelvet szorgalmazó Comenius elvei érvényesülnek és a magyar nyelvtant író Kövesdy rektorkodik, feltétlenül erős kultusza lehetett az anyanyelvnek. Majdnem egy évszázad múlva mondja Hajnóczy, a régi magyar gimnázium épületében megnyílt új iskola rektora (1741–47): „A magyar nyelv tanulmányozása ősi szokás szerint folytattassék és műveltessék.“ – „Ősi szokás szerint – more antiquitus recepto“, tehát a magyar nyelv művelésének már multja volt az ő korában. Van feljegyzésünk arról, hogy a „Gymnasium Hungaricum“-ban csak latinul és magyarul volt szabad beszélni, németül nem (exulat prorsus lingua Germanica).

Wittnyédy nemcsak rektort szerzett az iskolának, hanem diákokat is hozott cseregyerek alapon. A sokat utazó prókátor felvidéki útjaira gyakran visz magával diákot, barátainál helyezi el őket, visszajövet meg ottani tanulókat hoz Sopronba. Elviszi Eperjesre a szakonyi Ensel Jánost; a soproni Kollert és Reichenhallert ugyancsak Eperjesre küldi magyar szóra: „De ha ezt ott el nem sajátíthatják, akkor – úgymond – Sárospatakra Baksay uramhoz menjenek, hiszen egy év alatt nem lesznek kálomistákká.“⁵⁹⁽⁵⁹⁾ Elhozza Guzich árvamegyei alispán két fiát, nála lakott Sáros megye egyik nemesi ifja: Komlóskeresztesi

Fejérváry János diák, itt is halt meg. A szokásos halotti zászlón ez a felírás volt: „Engem a magyar Múza két aratásnak idején tanított Sopronban a tudomány hírneves forrásait keresni.“ Ha magyarságról van szó, a felekezeti különbségre sem tekint; szívesen vállalkozik arra, hogy Zrínyi Péter fiát elhelyezze a soproni jezsuitáknál. „Küldje fel mentül hamarébb, mert gyalázat volna, ha magyarul nem tudna.“⁶⁰⁽⁶⁰⁾

1674-ben bezárják a magyar iskolát, mint a többiekét is, amelyek Luther híveinek kezén voltak. Sajnos, rövid ideig tartott az az idő, amikor a latin-magyar nyelvű iskolában az anyanyelvnek nem kellett megosztania uralmát a némettel, amikor az iskola csak a magyar Géniusznak szolgálhatott nyelvében és szellemében. A rövid magyar közjáték után több, mint másfél évszázad telik el megalkuvással, küzdelemmel, míg a magyar nyelv kiszoríthatja maga mellől a németet.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Legény János: A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolákban 1867 előtt. / V. FEJEZET. Jezsuita iskola 1636–1773.

61 V. FEJEZET.

Jezsuita iskola 1636–1773.

A nemzeti szellemű oktatás nem szűnt meg Sopronban akkor sem, amikor a magyar gimnázium 1674-től 1682-ig kényszerűségből bezárta kapuit, mert a jezsuiták iskolája ápolta, vitte tovább a tudomány és nemzeti gondolat tüzeit.

A soproni jezsuita iskola eszméjét maga Pázmány Péter vetette fel. Jól ismerte a várost, a vallási viszonyokat, résztvett a soproni országgyűléseken is, átutaztában is többször járt itt. 1635-ben, a nagyszombati egyetem felavatása után egy bizalmas megbeszélésen került szóba, hogy több jezsuita iskolát kellene alapítani, és ekkor említette Pázmány Sopront. A megvalósítás már ifj. Draskovich György győri püspök érdeme, aki kitartással, eréllyel és ügyes diplomáciával munkálkodott kedvenc tervén; hatalmas pártfogóra talált a buzgó katolikus nádor személyében, Esterházy Miklós grófban.

A város evangélikus lakossága természetesen nem nézte jó szemmel a jezsuiták próbálkozását, a városi tanács pedig mindent elkövetett, hogy a rend letelepedését és iskolaalapítását megakadályozza. „Temporizálnak és napról napra halogattják a dolgot és ha csak a soproniakra hadgyuk és ő tőlük várunk, soha ők a pátereket be nem fogadgyák“,⁶¹⁽⁶¹⁾ írja Draskovich. A tanács szorult helyzetében már arra is hajlandó lenne, hogy katolikus iskolát épít, de nem a jezsuitáknak, hanem inkább Olaszországból vagy Franciaországból hoznak bele világi tanárokat. A város védekezik, a katolikus „sopronyi tanuló gyermekek“ viszont magyarnyelvű kérvényt nyújtanak be a püspökhöz, melyben katolikus iskolát kívánnak. Panaszkodnak, hogy „kényszerítettünk Luther oskolájában járnunk, ahol kézzel-lábbal azon vannak, hogy magok vallására haichanak bennünket, a magok Szentegyházában köl járnunk, énekeiket köl énekölnünk, praedicationjukat halgatnunk, imádságokat vélek eggiüt mondanunk, és féllő, hogy szintén el ne haichanak bennünket... Ha együvé járhatnánk az it való Magyarok és Németek, volnánk legalább Negyvenen. Könyörgünk azért Nagodnak, az egy Istenért, ne haggion e veszedelemben bennünket, ne nevelkedgiünk az Eretnekségben, avagy parasztul föl.“⁶²⁽⁶²⁾ Végül is Draskovich szándéka és akarata diadalmaskodott: 1636. november 8-án az ú. n. bécsi külvárosban – ahol mégis csak sikerült telket és házat szerezni – megnyílik a jezsuiták gimnáziuma három osztállyal és 32 tanulóval. Az iskolanyitást egy Bécsben nyomott díszes hirdetményen a polgárságnak is tudomására adták s ismertették mindjárt a megnyíló három osztály anyagát is. Az I. osztályban: írás, olvasás, főbb declinatiók és conjugatiók, Cato distichonjai; a II. osztályban: mondattan, Cicero válogatott levelei, megkezdik a görögöt; a III. osztályban: tökéletesítés a latin és görög

nyelvtanban, olvassák Cicerót és Ovidiust. Ezenkívül mind a három osztályban tanulják Canisius [62](#)Szt. Péter katekizmusát, a harmadikban görögül is. [63](#)(63) Az iskola hamarosan hatosztályúvá fejlődött, tanulóinak száma rohamosan növekedett, a megnyitás után egy évvel már 150 tanulójuk van, 1668-ban 296. „A soproni kollégiumban a fennmaradt évkönyvek tanúsága szerint a tanulók száma három-négy-öttszáz között váltakozott. Pl. 1723-ban 523 a tanulók száma, 1750-ben 520, 1751-ben 517, 1769–70-ben 522, 1772–73-ban, a felosztás évében 503. E bejegyzések szerint a növendékek sorában a társadalom minden rétege képviselve volt: fő- és középnemesek, polgári és földműves fiúk. A tanulók nagyrészt magyarok, elég sok a német, jelentéktelen a horvátok száma. A gimnázium Sopron városából, Sopron megyéből, továbbá Vas és Zala megyékből kapta tanulóit.“[64](#)(64) Nagy népszerűségről beszélnek ezek a számok; az iskola rá is szolgált erre nemcsak kiváló módszerével, hanem azzal is, hogy nem szedett tandíjat.

Az alapvetés, szervezés munkáját páter Dobronoki végezte, utóda a házfőnöki tisztségben Holovits Ádám. A későbbi, névszerint ismert rektorok között is sok a magyar: Tarnóczy István, Nedeczky Ferenc, Kopeckzy Ferenc, Khun Dávid, Kecskeméti János, Gribóczy Mihály, Hlatky Ferenc, Cserkő István, Sümeghy János, Némethy Ferenc, Szabó István, Reviczky Ignác, Kazy Ferenc. [65](#)(65) Irodalmi működésük miatt nevezetesebbek Szabó István, aki híres volt magyar prédikációiról, közülök többet ki is nyomtatott (Sopron, 1743); Kunics Ferenc, „ki életében buzgó pártfogója volt a magyar nyelvnek“[66](#)(66) s iskoladrámákat írt, és a történetíró Kazy Ferenc.

1661-ben annak a 40.000 forintnak felhasználásával, amit Draskovich végrendeletében a soproni jezsuitáknak hagyott, nemesi konviktust építenek s azt Szt. Lászlóról nevezik el; remélik, hogy „a Jézustársaság mint másutt, itt is ugyanazon buzgósággal és eredménnyel fog a haza javára, a nemesi ifjúság nevelése és oktatása körül fáradozni.“[67](#)(67) Az alapítólevél még előírja, hogy „csak magyarországi, elsősorban dunántúli szegény és érdemes nemesek fiai vehetők fel, főleg azok, akik nem katolikus szülőktől származnak.“[68](#)(68) Az alapítvány jövedelméből legalább 15 nemes ifjú nyert ingyenes ellátást. A többi bentlakó fizette a tartásdíjat. A konviktus felállításával nemcsak a gimnázium tanulóinak számát növelte, hanem lehetővé tette, hogy messze földön is éreztesse hatását, hiszen több vármegye nemes ifjúsága gyűlt össze benne. A konviktus túléli az 1773-ban megszüntetett iskolát, csak 1778-ban viszik át Győrbe.

A jezsuiták nevelési rendszerét az egész rendre kiterjedő érvénnyel a „Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Jesu“ írja elő, e szerint tanítanak minden országban, minden iskolában, tehát Sopronban is. Főtárgy volt a latin, görög és a vallásban minden osztályban, a reáliák között helyet kap a számtan, földrajz és történelem. Anyanyelvet [63](#)külön tárgyként nem tanítanak – mint ahogy akkor sehol, semilyen iskolában sem – de mint kiegészítő nyelvet felhasználják. „Az anyanyelvű oktatás terén is jóval többet nyújtanak, mint a három híres protestáns iskolarendszer-alapító: Slurm, Trotzendorf vagy Neander. A Ratio szerint ugyanis az első két nyelvtani osztályban anyanyelven magyaráznak, a felsőkben pedig ezen világtják meg a klasszikusok nehezebb szövegét s az anyanyelvről fordítanak latin nyelvre. A harmadik gimnáziumban (4., 6., 10. szabály szerint) anyanyelven mondják tollba a lefordítandó feladatokat és a nemzeti nyelvben használatos közmondásokat versengéskor rögtönözve kell ékes latin mondatokba foglalniok. Szó se lehet tehát a Jézus Társaságban az anyanyelv megvetéséről, amint ezt az ó-humanizmusnak szemére lobbantják.“[69](#)(69) A magyar nyelv mellett nem volt hiány a magyar nemzeti szellemben sem, ilyen szellemet inaugurált az alapító, ezt képviselte a sok magyar származású tanár, erre volt szükség, hogy térítő munkájuk a vidéki magyar nemesség körében eredményes legyen, ezt szolgálta az a sok történelmi tárgyú színdarab is, amit az iskola diákjai nyilvános előadásaiikon bemutattak a város polgárainak.

Az első nyilvános színelőadást 1640-ben tartották a mai Papréten, valószínűleg rögtönzött színpadon.[70](#)(70)

Latin, német, francia, sőt olasz nyelven beszéltek a diákszínészek. A házikrónika, sajnos, csak egy esetet említ, amikor magyar nyelven gyönyörködtették a közönséget, de ekkor sem színdarabbal, hanem csupán egy szavallattal. De szinte lehetetlennek kell tartanunk, hogy a sok magyar tárgyú színmű közül legalább néhányat ne játszottak volna magyar nyelven. De ha túlságosan szigorúak akarunk lenni és úgy vesszük, hogy anyanyelven egyetlen darabot sem adtak elő, azt mégsem lehet elvitatni, hogy a történelmi tárgyú darabok már tartalmuknál fogva is a nemzeti szellem, a hazafias érzés ébresztői voltak. Diákszínész és soproni polgár összeforrt a mult megbecsülésében. Két szerzőről tudunk, akik magyarnyelvű iskoladramát írtak, egyik az itt diákoskodó Faludi Ferenc, a másik az intézet tanára: Kunics Ferenc. Neki talán része lehetett benne, hogy évente több darab is színre került, így pl. 1761-ben 5, 1762-ben 7 és 1763-ban 3.⁷¹⁽⁷¹⁾ Az iskolának bőkezű pártfogója, a színielőadások nagy kedvelője volt gróf Esterházy Pál nádor, diákkorában maga is színjátész. A soproni jezsuitáknak színházat épített, később a legtehetségesebb diákszínész jutalmazására alapítványt tesz, maga minden évben ellátogat a városba, hogy megnézze az iskola előadásait.⁷²⁽⁷²⁾

Huszonkét színdarab címét ismerjük. Igen változatos műsoranyagot árulnak el s tárgyukat a bibliából, a szentek életéből vagy a magyar történelemből merítik. A darabok terjedelme nagyon különböző: van olyan, melynek játssási tartama 4 óra, viszont találunk olyat is, melynek kézírata néhány oldalas füzetecske csupán. Érdekes, hogy a ⁶⁴szereplő gárda egy-egy alkalommal nem az egész intézet ifjúságából alakult, hanem csak egy-egy osztály tanulói mutatták be a színre kerülő darabot. Ezzel a módszerrel bizonyára a nemes versengést tartották ébren az atyák. Az előadásokon a tanulók minden társadalmi, rang- és vagyonkülönbségre való tekintet nélkül szerepeltek, s ez nagy feltűnést keltett a gazdagságukra s tekintélyükre, társadalmi helyzetükre büszke polgárok között. Különösen az 1720-as évektől kezdve lendült fel a színjátész divatja. Ebben az időben ügyes díszletfestő kerül az iskolába, s vázlatkönyve ma a Storno-múzeum érdekessége. A sok előadott darab közül csak azokat soroljuk fel, melyek magyar tárgyúak. 1687-ben Buda visszavételét adják elő. A darab négy óra hosszáig tartott. Az előadás bizonyára tisztelgés akart lenni az intézet jelenlévő pártfogója előtt. Egyik rokona, Esterházy Mihály ugyanis résztvett Buda ostromában. A nádor ez évben külön jutalmat is adott a szereplőknek. 1697-ben Zsigmond királyról szól a játék, akit nádora juttat vissza a trónra. Világos célzás Esterházy nádorra, aki a Habsburg-család trónöröklési jogáért tíz évvel azelőtt sikeresen síkraszállt. 1699-ben Czilley Ulrik és Hunyadi küzdelmét adták elő a diákok.⁷³⁽⁷³⁾ 1720-ban Szent István kegyelmét mutatták be Gyula vezérrel szemben, 1731-ben a legkisebb tanulók játszottak. Valami Thuróczy nevű ifjúról szól a mese, aki megtagadta az eretnekséget. 1735-ben Esterházy Mihály hősiességét dicsőítik, aki elesett Buda ostrománál és a soproni franciskánusok templomában helyezték örök nyugalomra, nem messze tehát az iskolától. Ugyanebben az évben került színre Szent László életének az az epizódja, amikor egy nemes leányzót kiment a kunok fogságából. 1736: Csák Szent Mór élete. 1744: az előadások iránt érdeklődő Esterházy-család egyik öse szerepel a deszkákon, aki Győr ostrománál vesztette életét. 1747: Nádasdy tábornok hőstettét, Génua ostromát láthatta a közönség. 1748-ban a szerencsében és szerencsétlenségben egyaránt nagy önuralmat tanúsító Koháry István históriáján épültek nézők, diákok; 1755-ben a grammatikai osztály Dobó István életét adta elő. 1756: Attila és Aetius. 1757-ben a korabeli porosz háborút idézték egy kis pásztorjáték keretében a nézők elé. 1758-ban két színdarab volt, egyik I. Béla király párviadala Pomerániában, a másik valami nándorfehérvári hajadonról szólt, kinek vitézsége folytán a magyarok megszerezték Bulgáriát és Görögországot. 1759-ben ismét két magyar tárgyú darab szerepel, egyiket a kisebb diákok adták elő, ez Kemény Simon és Hunyadi János ruhacseréjét dramatizálta, a retorikai osztály tanulói pedig azt a jelenetet mutatták be Szent István életéből, amikor a nagy király felajánlja országát Szűz Máriának. Ugyanebben az évben nyilvános történelmi vizsgát tett mind a hat osztály. 1764-ben két öreg hun vezér történetét, 1767-ben II. vagy Vak Béla életét vitték színpadra. 1771-ben nem volt színdarab, hanem a magyar

történelemből vett akadémia.⁷⁴⁽⁷⁴⁾

A méltán népszerűvé lett kitűnő módszerű iskola nem maradhatott észrevétlen és hatástalan Sopronban. Színelőadásait, nyilvános ⁶⁵vitáit, ünnepélyes évvégi vizsgáit, a páterek szentbeszédeit meghallgatták az evangélikus polgárok, diákok, sőt tanárok is, iskolájuktól több szokást átvettek az evangélikus iskolába. 1638-ban, tehát két évvel a jezsuiták letelepedése után már ilyen javaslat kerül a városi belső tanács elé: „A mi gimnáziumunkban is a tanév végén legyen ünnepélyes examen és ne csak ilyenkor, hanem máskor is adjanak elő a növendékek vallásos tárgyú iskolai drámákat (geistliche Comoedien in Theatrum producirt). Kívánjuk továbbá – mondják a városatyák –, hogy a mi ifjaink is mondjanak szónoki beszédeket, készítsenek verseket, értekezéseket és azokat a város előkelő polgárainak jelenlétében adják elő...“⁷⁵⁽⁷⁵⁾ Az ifjúságot már tilalommal kell védeni a jezsuita hatástól. „A felsőbb osztályok tanítóit (docentes superiores) csak arra figyelmeztette (t. i. a városi tanács), hogy a jezsuiták prédikálását ne hallgassák és a velük való beszélgetésektől (Conversationen) is tartózkodjanak, mert ez nem fog dicséretükre válni és kellemetlenség támadhat belőle.“⁷⁶⁽⁷⁶⁾

A jezsuita iskola szellemének hatása nem maradt meg a város falai között, hanem messze tájakra sugárzott azokban a kiváló férfiakban, akiket ez az intézet nevelt a hitnek és a hazának. Ezek közül valók: Esterházy Imre prímás, Szily János és Somogyi Ferenc püspökök, gróf Széchenyi Ferenc, Esterházy József horvát bán, Pászthory Sándor, Fiume későbbi kormányzója, a Festetich család fiai, Faludi Ferenc költő, Kollár Ignác, a kiváló tudós, Hevenessy Gábor, a magyar történelem szorgalmas kutatója, aki 140 kötet forrásanyagot gyűjt össze s működésével történelmi iskolát teremt.

Itt diákoskodott Telekessy István is, a későbbi egri püspök, akit hazafias érzése Rákóczi hívei közé vitt, s ezért a politikai állásfoglalásáért hajlandó volt rosszalást, üldözést vállalni.

Ékes bizonyíték az iskola magyar szelleme mellett az, hogy Zrínyi Péter fiát Wittnyédy a soproni atyáknál akarja elhelyezni, s az e tárgyban írt levele mindjárt azt is igazolja, hogy a jezsuiták magyar nyelvet is tanítottak, legalább is azokat, akik még nem tudtak magyarul. 1644-iki levelében többek között ezt írja Wittnyédy Zrínyi Péternek: „Az urfi felől szólottam az pater rectorral, ki örömmel fogadja be az ő Ngát, ha ide jön szállása becsületes leszen... ha tetszik Ngdnak, küldje föl mentül hamarébb, mert gyalázat volna, ha magyarul nem tudna, nem soká máshová kelletvén menni, soha aztán meg nem tanulja.“⁷⁷⁽⁷⁷⁾ Hogy ide került-e a Zrínyi-fiú, nem tudjuk, de ez a levél bizonyító erejéből nem vesz el semmit.

Sajnos, a jezsuiták házikronikája nagyon kevés adatot őrzött meg számunkra az iskola belső életéről, de az a kevés is, ami van, dicsőséges évtizedekről beszél. Nyilvános szerepléseik megkapják a másvallású és másnyelvű polgárokat is, megismerkednek a magyar nemzeti multtal. 1664 óta a Szentlélek templomban magyarnyelvű prédikációjukat hallgatják a hívek, iskolájuk sokban követendő példa, vármegyék magyar ifjúságát gyűjtik a Szent László szellemét sugárzó ⁶⁶konviktusukba, hogy felnevelkedve elfoglalják helyüket a magyar állam és a magyar művelődés őrhelyein; mindez olyan hatalmas arányú kultúrmunkát jelent majdnem másfél évszázad alatt, amire a jezsuiták büszkeséggel, Sopron magyar kultúrája pedig mélységes hálával tekinthet vissza.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Legény János: A magyar nyelv és a nemzeti szellem a soproni iskolákban 1867 előtt. / VI. FEJEZET. Az újra megnyílt líceum 1777-ig.

VI. FEJEZET.

Az újra megnyílt líceum 1777-ig.

Az evangélikus iskolák 1674-iki bezárása olyan súlyos csapást jelentett a soproni magyarnyelvű és nemzeti szellemű oktatásnak, hogy azt jóvátenni az 1682. július 20-án megnyílt új gimnázium sem tudta egyhamar. A veszteség akkor egy, kizárólag a magyar művelődés szolgálatában álló latin-magyar tannyelvű iskola – a nyereség most egy latin tanítási nyelvet használó gimnázium, melynek tekintettel kellett lennie mind a magyar, mind a német polgárság jogaira és igényeire.

Az 1674-iki rendelet két gimnáziumot szüntet meg, a magyart és a németet, az 1681-iki soproni országgyűlésen hozott XXVI. törvénycikk viszont csak egy iskolának a megnyitását engedélyezi. Csak kompromisszumról lehetett ekkor szó. Bölcs és méltányos megoldás volt az, mely egyesítette a régebbi két iskolát; veszteséget jelentett ugyan mindkét félnek, de legalább nem sértette a nemzetiségek jogait és sok surlódásnak vette elejét.

Már a tanári kar összeállításából kitűnik, hogy a két gimnázium egyesítéséről van szó. A német iskolából veszik át rektornak az ott conrectori állást betöltő Fridelius Jánost, a magyar gimnáziumnak volt a tanára Czenky Márton, mellettük működnek még Kern Tóbiás, Hanosfalvy András és Balogh György, aki magyar nyelvre fordítja Cicero műveit Sturm összeállításában, valamint Francke „Oktatását” is. A tanmenetet Fridelius rektor készíti. Anyanyelv szempontjából itt is kompromisszummal találkozunk, mert a latin tannyelv mellett mindkét nemzeti nyelvet használja kiegészítőnek, sőt minden tanuló számára kötelezővé teszi a magyar és német nyelv tudását is. Az iskolát többféleképpen nevezik: scholae Latinae, gymnasium, sopronyi keresztény iskola, lateinische Schule, ungarische Schule.⁷⁸⁽⁷⁸⁾ Ez utóbbi nem jelent nemzeti jelleget; valószínűleg csak azért használják, mert az új iskola a magyar gimnázium épületében nyílt meg és működött.

Az iskolának öt osztálya volt. Legfelső volt a prima, legalsó a quinta, minden osztályt egy-egy tanár vezetett. „A quintát 1741-ig úgy kell gondolnunk, hogy ez együtt volt az elemi iskolával”, nem volt határozott elkülönülés, az eleminek legfelső, a gimnáziumnak legalsó osztálya volt egyszerre. Mivel a gimnáziumba csak olyan tanulót vettek fel, aki magyaron kívül már latinul is tud írni és olvasni, valószínűnek látszik, hogy a szükséges alapelemeket ebben az előkészítő osztályban tanították. Önálló magyar elemiről nincs tudomásunk.

A XVIII. században minden evangélikus iskola külön egyéniség. ⁶⁷Nem volt általános érvényű tanterv, egységes irányítás, mint pl. a jezsuitáknál, s ezért volt igen nagy jelentősége a mindenkori rektor személyének, mert ő határozta meg az iskola szellemét, tantervét és módszerét. Sopron iskolája szerencsés volt, mert a XVII. század végén és az egész XVIII. század folyamán igen kiváló rektorai voltak, műveltségük, hazafias szellemük csak elismerést érdemel. Az első rektor a már említett Fridelius János (1682–1712), utána következnek: Deccard János (1712–1741), Hajnóczi Dániel (1741–1747), Ribini János (1747–1758) és Farkas Ádám (1758–1785), kinek működése már átnyúlik a következő korszakba. A rektorok közül négyen készítettek tantervet: Fridelius 1693-ban, Deccard 1718-ban, Hajnóczi 1741-ben és Farkas Ádám 1775-ben. Már őket megelőzően járt Sopronban Röschel János wittenbergi egyetemi adjunktus, s felkérték, hogy az evangélikus iskola számára készítsen tantervet. Hét pontba foglalt javaslata csak vázlat ugyan, de már ebben is kitér a magyar nyelvre, ajánlja használatát a tanításban, fordításban. „Has... Sententias Germanice Hungariceque reddant minores, provectiones idem conentur in Terentio et fabulis Aesopi.” Nem nagy eredmény, de a maga korában fontos lépés, hiszen „Röschel idejében p. o. a pápai református kollégium törvényei tiltják, sőt keményen büntetik a magyar nyelv használatát. Debrecenben Sinai még a XVIII. század végén is azt mondja a magyar nyelven való tanításról, hogy az út a

barbársághoz (via ad barbariem). Ribini, a későbbi rektor igen elismerően szól Röschel javaslatáról, mondván: „Azt hiszem innét van, hogy Sopronban ma is a latin és német nyelvvel a magyar nyelv művelése is együtt jár.“

Bizonyos mértékben Röschel nyomdokain indul Fridelius rektor is, amikor elkészíti tantervét. Latin nyelven írt tantervét 1693-ban mutatja be a konventnek, ez elfogadja és ettől kezdve lényegében ez a tanterv marad érvényben egészen 1741-ig, Hajnóczy tantervéig. Deccard nem sokban tér el tőle. Tantervében már módszeres utasításokat is ad, sőt órarendet állít össze, a tanulók számára pedig fegyelmi szabályokat ír. „Fridelius tanterve iskolánk első fennmaradt rendszeres tanterve, úgyszintén az iskolai törvények is a legrégebb eddig ismert törvények.“ A tanterv általános jellegű bevezetéssel kezdődik. Első fejezete, az „Institutionis scopus“, a tanítás célját tárgyalja, s így fogalmazza meg: „Egyébként bizonyára minden okos ember azt vallja, hogy az a legjobb iskola, amely a Jámorságra, a Becsületre és a Tudományokra szorgalmasan nevel.“ Második fejezet a „Mediorum apparatus“, ebben a tanítás eszközeiről szól, s felsorolja a használandó könyveket és tanszereket. Harmadik fejezete a „Methodus“, ez a tulajdonképpeni tanterv. Minden osztályt külön tárgyal, meghatározza az ott tanítandó anyagot, kifejti az eljárást, amit az egyes tantárgyak tanításában követni kell. Módszerének visszatérő elemei a szabályok, példák és gyakorlatok – praecepta, exempla és exercitia. Megtanítjuk a szabályokat, példákon bemutatjuk, végül begyakoroltatjuk. A gyakorlatok ötfélék: fordítás, utánzás, változtatás, beszélgetés és ismétlés. A tanterv a következő tantárgyakat foglalja magában: vallás, grammatika, syntaxis, rhetorika, logika, dialektika, az egyetemes történelem elemei, görög nyelv. A reáliák hiányoznak, 68a magyar nyelv sem szerepel mint önálló stúdium, de fontos szerepe van az egyes tantárgyak tanításában, ahol kiegészítő nyelv, természetesen a némettel együtt.

A tantervből pontosan megállapítható, hogy a magyar nyelvet hol, milyen mértékben használták. Következőekben a tantervnek csak azokat az előírásait, utasításait ismertetjük, melyek az anyanyelvre vonatkoznak.

A „Mediorum apparatus“ fejezetből:

A legelső vagy magyar (In classe Hungarica infima) osztály.

1. Luther kátéja magyarul és németül.
2. Az evangéliumok magyar nyelven.

A második osztályban:

1. Luther kátéja magyarul és németül.
2. Latin-német vagy magyar-latin szótár.

A „Methodus“ fejezetből:

Classis infima.

1. A magyar és latin betűk gyakorlására kell szoktatni a tanulókat. Erre a célra vagy szépen írt mintákat teszünk elübük, vagy naponta pár szót előírunk.
2. A tárgyak neveit meg kell tanulni..., itt nagy segítségül lehet az Orbis Sensualium című könyv;

emlékezetem szerint nincs más, amely minden tárgy magyar kifejezésére is gondot fordítana, csak ez.

3. ... és mivel a tanulót itt a magyar nyelvre is oktatni kell, azért használjuk Alvarus nyelvtanát is.

4. A latin szavakat vagy latinul, vagy magyarul magyarázzuk.

5. A hűséges praepceptor különféle kifejezéseket, szóbeli fordulatokat alkot, a latinul mondottakat németre és magyarra, a magyarul előadottakat latinra fordíttatja.

6. Fordításnál a mondatokat egyszer németre, majd magyarra fordítjuk, a németül mondottakat pedig rögtön magyarul és latinul fejezik ki a tanulók.

Classis secunda.

1. A szabályokat világos, határozott szavakkal magyarázzuk meg a tanulóknak, még pedig majd német, majd magyar, majd ismét latin nyelven.

2. Fordításnál a mondatokat németről latinra, latinról magyarra fordítjuk.

3. Beszélgetés. A tanító a tanulókkal csak magyarul és latinul beszéljen és ne engedje, hogy a tanulók egymás közt más nyelven is szóljanak.

Classis tertia.

1. A syntaxis szabályaihoz pedig mindenekelőtt világos magyarázatot kell fűzni vagy az anyanyelven, vagy latinul.

2. Akár szavakat tanulunk, akár kifejezéseket vagy bölcs mondásokat, mindig bölcs dolog ezeket a hazai nyelvre, azaz magyarra és németre fordítani. Nemcsak a latin és magyar tanulmányok kedvéért, hanem a mi hazai német stílusunk fejlesztéséért is.

693. A praepceptor és tanítvány itt is csak azon a nyelven beszéljen egymással, amelyet tanul a tanítvány.

Classis quarta seu suprema.

1. A rhetorika szabályait... a következő módon véstem az ifjúság lelkébe: valahányszor latin írot kellett magyarázni, mindenekelőtt németre fordítottuk, mint amely nyelvben a magyarok is, a szlávok is immár eléggé jártasak, azután szemléltető módon ... stb.

Fenti összeállításból kitűnik, hogy a magyar nyelvnek elég nagy szerepe volt a tanításban, mindenkinek kellett beszélnie, minden osztályban foglalkoztak vele, használták. Ennél többet abban a korban nem kívánhatunk, sőt már ennyi is több volt, mint amennyit az ország más vidékein találunk. A két anyanyelv használata azonban hatásában lehet előnyös és hátrányos is: amennyit magyarosít, annyit németesít is.

Hiányoznak a tantervből a reális tárgyak – amelyek pedig már Comeniusnál és a tanterv-író Röschelnél is helyet kaptak – hiányzik a magyar történelem, magyar földrajz, mindezek a hiányok azonban nem Fridelius hibái, hanem koráéi.

Az a fegyelmi szabályzat, mely a XVIII. század elejéről maradt fenn, vagy Fridelius, vagy Deccard munkája, mégis inkább a szervező rektor művének tekinthetjük. Három német, egy magyar és egy latin példány maradt belőle. Címe: „Sopronyi keresztény-oskoláknak jeles és ditséretes törvényei, avagy

rendtartási.“ Három részben nyújtja a szabályokat. „Először tanítványainknak isteni félelmérül.“ „Másodsor az tanítványoknak jó erköltseikről.“ „Harmadsor tanuló ifjainknak tanulásáru.“

Az első rész tíz pontjából:

IV. Az tanuló Ifjak az oskolában érkeztén, szükséges, hogy imádságokat és énekléseket áhítatossan el végezzék és Fölséges Isteneket az ő sz. Lölkéért buzgosággossan segítségül híják.

VII. Az Praedicatio alatt senki ne tsátsogjon, vagy valami latorságot el ne kövessen vagy másokat áhítatosságokban és Istennek igéjére szorgalmatosan való figyelmezésekben ne impediálljon.

A második rész 27 pontjából:

VII. Az ablakokat, asztalokat, padokat, kállyhákat, ajtókat és az Oskolához egyéb tartozandó eszközöket senki a Tanuló Ifjak közül el ne törjő, ne metéllye, avagy azokra ne ferkálljon, se meg ne motskollya.

XV. Az utzán avagy az holl az Ifjak másut öszvő gyülekeznek, magokat bötsületessen, szemérmessen és ugy, az mint az Tanuló Ifjakhoz illik, visellyék, ellenben pedig minden éktelen, rutt és undok szóktul és tselekedetektil óják magokat, senkit ne gyalázzanak avagy tsufollyanak: hasonlóképpen az sidóknak, ebeknek és lovaknak az utzákon békét hadgyanak.

XIX. Se itt az Városban se Wandorfon lévő kortsmákra és Sör házokra, avagy más illetlen helyekre italnak okáért Senki nagy büntetés alatt mennyi ne merészölyön.

A harmadik rész 13 pontjából:

V. A mi a Praeptortul proponáltatik, azt mindenki szorgalmatosan utánna írja.

VII. Egyik a másiknak leczkéjét ne susogja, avagy az könyvet, hogy abbul leczkéjét ki olvashassa, eleiben ne tartsa.

IX. A kik az Deák és Németh nyelvre oktattatnak, azok mind az oskolában, mind az oskolán kívül Deákul és Némethül szöllyanak.

XIII. Végeztetre minden tanuló Ifjutól in specie azt kíványuk, hogy ezen eleibe irattatott Legesek szerint kiki eljárjon, és azok szerint alkalmaztassa avagy szabja életét.

Fridelius tanterve és a szabályok nyugodt, rendezett viszonyokat teremtenek az iskolában, úgyhogy mikor utóda, Deccard János elfoglalja a rektori széket, kevés tennivalója akad. Tantervet ő is készíti, amelyen erősen érezni lehet elődje hatását, s lényegében semmi újat sem hoz. Az iskola marad eddigi humanisztikus szellemében, a pietizmusnak alig van nyoma. Egyetlen esemény, hogy 1718-ban hat osztályúvá fejlesztik a gimnáziumot, ugyanekkor szerkeszti Deccard a tantervet és az órarendet. Tanárai a következők: Hajnóczi Dániel, Kövesdy János, a volt kuruc tábori pap, Sárkány András, Kozáry Mihály és Csajka Mátyás. 1712-től 1741-ig áll az iskola élén Deccard, utóda Hajnóczi lesz.

Sok reformot, fellendülést, új szellemet hoz Hajnóczi Dániel, aki 1741. február 6-án foglalja el állását.

Első dolga volt, hogy határozottan szétválasztotta a gimnáziumot és az elemi, azután sorjában életbeléptette üdvös reformjait. Hogy a tanári kar tagjainak az önművelést, a továbbképzést biztosítsa, megalapítja a tanári könyvtárt; ezután bevezeti a rendszeres tanári konferenciákat. Havonta gyűltek össze, s

ezen az összejegyzetelen tárgyalták meg a tanításra kerülő anyagot, beszámoltak a már végzett tananyagról és az ifjúság haladásáról. A havi konferenciákon kívül minden trimeszter végén is tartottak tanári megbeszélést. Kötelezővé tette az ifjúságnak, hogy legyen „diariuma“, amibe naponta bejegyzik a tanároktól hallott, vagy könyvben olvasott szép és hasznos dolgokat, mondásokat.

1740-ben írja meg terjedelmes értekezését „Desideria Scholastica“ címen. Az általános iskolai helyzet megjavításával foglalkozik, rámutatva mindjárt a szükséges újításokra. A konvent elfogadja a 27 pontból álló javaslatot és 1741. június 8-án ünnepélyesen kihirdeti; ettől kezdve mint általános utasítás érvényben is marad 1775-ig.

Tantervének címe: „Series lectionum.“ Első alkalom arra, hogy részletesen megismerjük az iskola szervezetét, beosztását, mert előtte ezt soha senki sem írta le pontosan. Az egyes osztályok nem egyéves tanulmányt jelentettek, hanem több tanfolyamot, mint Hajnóczy leírásából kiderül. A prima, tehát a legfelsőbb osztály 3, a secunda 2, a tertia 2, a quarta másfél-, a quinta ugyancsak másfél- és a sexta egyéves volt, a gimnáziumi tanulmány tehát összesen 11 évig tartott. ⁷¹Kilenc tantárgyat vesz fel Hajnóczy a tantervbe: hittan, latin, görög, héber, filozófia, egyetemes és magyar történelem, egyetemes és magyar földrajz, aritmetika és novellae (újságotolvasás).

Első tekintetre feltűnik a korábbi tervezetekkel szemben a reális tárgyak térhódítása, s egészen meglepő a „novellae“, az újságotolvasás. Öröndetes a hazai történelemnek és hazai földrajznak a felvétele, bennük újabb segítséget kap a nemzeti szellem. A magyar nyelv tanításában viszont nincs semmi haladás, tudása kötelező ugyan, de még mindig megmarad kiegészítő nyelvnek, önálló tantárgy most sem lett belőle. „Hajnóczy azt mondja, a latin nyelvből való fordítást úgy végezzék a fiúk, hogy a német tanulók a magyar, a magyar tanulók a német nyelvben gyakorolják magukat (... ut Germani in Hungarico, et Hungari in Germanico idiomate se exercent).“ A „Generalia Instituta“ így rendelkezik: „A magyar nyelv minden osztályban szorgalmasan taníttassék“ (lingua Hungarica in omnibus classibus diligenter tradetur). Viszont sem a tantervben, sem az órarendben nincs a magyar nyelv tanítására külön idő kijelölve, így hát maradt az oktatás mértéke és módja a régi: a latint anyanyelven is magyarázzák, fordítanak latinról, németről magyarra. Alsóbb osztályokban a hittant magyarul tanítatja Hajnóczy is, esetleg magyarul tanulták a három felső osztályban a nemzeti történelmet és hazai földrajzot, de ez nem biztos. Akármilyen nyelven tanították is, fontos az, hogy két olyan tantárgy honosodott meg az iskolában, melyekben fészket rakhatott a nemzeti szellem.

Hajnóczy módszerében is sok helyen eltér a hagyományoktól. Elítéli p. o. a diktálást, nem helyesli a rengeteg szabály szóról-szóra való betanítását, szerinte csak a lényegeseket kell megkövetelni s azokat sem a grammatikából, hanem a klasszikus írókból leszűrve utánozva. Szinte már azt hirdeti, hogy elég volt a lélektelen grammatizálásból!

Hajnóczy nem olyan rendszeres és részletező, mint volt Fridelius, de a korhoz való viszonyában is modernebb és sokkal nagyvonalúbb egyéniség, elveket, szempontokat nyújt, a részletmunkát rábízta a tanár belátására. Tantervén már a pietizmus tanai uralkodnak, beáramlik az élet, egész munkásságával, reformjaival pedig feloldja a humanista iskola merevségét. Életművéhez tartozik az a nyomtatásban megjelent 12 munka és öt kéziratot műve is, miket az iskola célját szolgáló pedagógiai dolgozatokon és tervezeteken kívül írt. Nagy kár, hogy csak hét esztendeig vezette iskoláját, de ez alatt a rövid idő alatt is bizonyosságot tett arról, hogy a XVIII. században – kiváló elődök és kiváló utódok között is – ő volt iskolájának legkülönb rektora. 1747. március 2-án halt meg; „elaludt ez a világosan égő szövetnek sokak

fájdalmára“, írja róla nagy szomorúsággal Hrabovszky.

1742-ben a hat gimnáziumi osztályban 139 tanuló volt.

Azon a művön, amit Hajnóczy hagyott utódjára, hosszú ideig nem kellett semmit sem alakítani, javítani, reformálni; az új rektornak nehéz volt olyat cselekednie, ami emlékezetessé tette volna nevét. Ribininek mégis sikerült.

Az eddigi rektorok mind Wittenbergben végezték tanulmányaikat, Ribini az első, aki már a jénai egyetemről jön, onnan hozza a ⁷²pietizmus és racionalizmus eszméjét. Idehaza Bél Mátyás hatása alá jut. 1747-ben kerül a soproni gimnázium élére, de működése nem jelent lényeges változást, új irányt az iskola életében. Ami mégis emlékezetessé teszi személyét, az egy beszéd: *Oratio de cultura linguae Hungaricae*. A magyar nyelvnek rajongó szeretete árad belőle, költői szárnyalású vallomás, amilyen sem előtte, sem utána nem igen hangzott el az iskola falai között. „Ő hangoztatja először iskolánkban a magyar nyelv iránt tartozó kötelességünket nem értelmi, hanem érzelmi alapon. Hogy a magyar nyelvet tanulni jó, hasznos dolog, azt kiemelte Fridelius, Deccard, Hajnóczy is, mert hisz hazánkban legtöbben ezt a nyelvet beszéljük, de hogy a magyar nyelvért lelkesednünk kell, mert a miénk, mert szép nyelv, s ápolnunk, fejlesztenünk hazánk iránt tartozó kötelességünk, – ezt tőle halljuk először,“ 1751. január 1-én mondja el beszédét. „A beszéd három részből áll: az elsőben szól a magyar nyelv jelességéről (*praestantia*), a másodikban a magyar nyelv iránt tartozó kötelességeinkről (*de nostro officio*), a harmadikban a nyelv kiművelésének módjáról (*de remediis*).“

A nyelv szépségét magasztalja: „De miért is lenne szükséges dicsérő szókkal magasztalni azt a nyelvet, amely természeti szépségében is eléggé tündököl? Aki a magyar nyelvben jártas, kételkedhetik-e ennek a nyelvnek kelleméről, előkelő ékességéről? Kit nem indít meg sajátos kedvessége, amely valami csodálatos méltósággal egyesül? Ha a magyar lelke gyengédségét akarja kifejezni, Istenemre mondom, beszéde annyira behízsgáló, szólása annyira hangzatos, s a nyelv zenéje annyira gyönyörködtető, hogy még a kőszíveket is könnyedén megindítja s a lelkek zárját felnyitva, behatol a lelkek mélységeibe ..., nincs a mi nyelvünknel fenségesebb, komolyabb, tündöklőbb!“

Kötelességeinkről szól: „Őseink a folytonos háborúk miatt nem fordíthattak elég gondot a nyelvre, ez most a mi feladatunk. Nemes ifjúság – a te feladatod! ... Tartozol ezzel a hazának, mely joggal követeli ezt tőletek s veletek erről mintegy csendben beszélget. S azt mondja néktek, hogy a régi ősektől nyert nyelvet elmellőzni nemes lelket alacsonyító méltatlanság, a külföldieket csudálván a hazait megvetni illetlenség, és saját nyelvek természeti szépségeit által nem látni tudatlanság...“

Rámutat a nyelvművelő eszközökre: 1. Olvassuk szorgalmasan a magyar írókat. 2. Magyarnyelvű műveket kell írni. 3. sokat fordítsunk idegen írók műveiből. 4. Szükséges, hogy legyenek Maecenasok.

Ilyen lángoló hévvel beszél a magyar nyelvről a nyitrai megyei tót jobbágyszülök fia, aki német egyetemen, idegen légkörben szívta magába a tudományt. Ha igaz, hogy a rektor szelleme az iskola szelleme, akkor a soproni gimnázium izzó magyarság hajléka volt. Évtizedek múlva érik be Ribini vetése, amikor 1790-ben Kis János és négy diáktársa megalapítja a „Magyar Társaságot“.

Farkas Ádám követi Ribinit 1758-ban. Az iskola szervezetében, tantervében alig történik változás, minden úgy marad lényegében, amint azt Hajnóczy elrendezte.

Farkas is megszerkeszti a maga tantervét „*Symbola ad laudabiliora aliorum consiliis de emendandis scholis*

latinis evang. Sopron, 731775.“ címen. Ez időben már azon munkálkodnak az evangélikusok, hogy általános érvényű, egységes tantervet vezessenek be magyarországi iskoláikba, s ezekhez a munkálatokhoz járult hozzá a soproni konvent, amikor a Symbolát, mint javasolt egységes tantervet felterjesztette. Erősebben érvényesülnek benne a reális tárgyak és nagy haladás tapasztalható a magyar körül is. Farkas „Symbola“-jából értesülünk, hogy mint rendkívüli tárgyat külön órákban tanítják a magyart. „Nálunk már vannak olyan egyének rendelve, akik e nyelvek szabályait – mégpedig egyik a magyarét, a másik a németét – magánórákban hivatalosan tanítják.“ Ilyen különóráknak már nyomuk van az órarendekben is a 70-es évek végén. „Mindezekből az órarendekből, utasításokból az tűnik ki, hogy a magyar nyelvet mindenekelőtt a német fiúk kedvéért tanították.“ Anyanyelven tanulják továbbra is az alsó osztályokban a hittant, az egyik órarend tanúsága szerint a magyar történet tanítása is anyanyelven történt, magyarul vagy németül. Series lectionum publicarum Classis V.: Historia Regum Hungariae a seculo XV usque ad nostra tempora utraque lingua vernacula germanica et hungarica enarratur. Magyar nyelvi tankönyvek a következők: Adami Mihály: Ungarische Sprachkunst, Gyermekeknek kézi könyvecskéjek, Losontzy István: Hármaskis tükör, Molebius: Ungarischer Sprachmeister, Klein Ephraim: Specimen Grammaticae Hungaricae. Hogy a magyar történelmet milyen könyvből tanulták, ha egyáltalában könyvből tanulták, arra semmiféle adatunk sincs.

1766-iki adat szerint hat tanár működik az iskolában: maga a rektor, azután Bauhofer Ferdinánd, Semmelweis Sámuel, Roykó György, Nagy György és Hajnóczi Sámuel. A tanulók száma a hat osztályban 211.

1693-ban készül Fridelius tanterve, 1775-ben írja Farkas Ádám a maga „Symbola“-ját. A két tervezet között majdnem századnyi idő telt el, s a megtett utat jellemzően világítja meg két mondat. Az egyiket Fridelius írja le: „... ut non tantum grammaticae, sed latine, hoc est eleganter et iuxta praecepta rhetoricae etiam scribere adolescentes discant.“ (A tanulók ne csak grammatikailag helyesen, hanem igazán latinul, elegánsan, a retorika szabályai szerint tudjanak írni.) A másik mondat Farkasé: „Latinae quidem linguae aliquam, sed realium tamen, ut loqui moris est, studiorum longe maiorem et praecipuam rationem haberi.“ (A latin nyelvre is kell valamelyes gondot fordítani, de még sokkal nagyobbat az úgynevezett reáltudományokra.) Az egyoldalúan grammatizáló iskolából eljutottunk a gyakorlati életre nevelő gimnáziumig, Comenius szavaival: a „verbum“-tól a „res“-hez. A magyar nyelv kiemelkedik alárendelt kiegészítő állapotából, külön órát kap, más tárgyak tanításában is használják. A nemzeti szellemet ébresztette a hazai történelem bevezetése, ezt a szellemet ápolta sok kiváló, nemes pedagógus. Az iskola tananyaga, szelleme már kialakult, olyan erős tradíció állt már mögötte, hogy bátran nézhetett a jövőbe; az eljövendő állami intézkedések németesítő törekvései már nem téríthették el eddig követett irányától, legfeljebb erőszak alkalmazásával.

(Folytatása a következő számban.)

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Dr. Győrfi János: Sopron környékének cincérféléi.

74 Dr. Győrfi János: Sopron környékének cincérféléi.

A cincérfélék – Cerambycidae – a bogarak rendjének egyik népes és közismert családját alkotják. E családot azért választottam tanulmányom tárgyává, mert a Közép-Európában előforduló 230 faj közül másfél évtized óta végzett gyűjtésem szerint Sopron környékén 153 fajt, tehát a közép-európai fajok

legnagyobb részét megtaláltam. De nemcsak a fajok száma nagy, hanem az egyes fajok egyedei is rendszerint nagy mennyiségben találhatók, úgyhogy a Cerambycidák a legtöbb esetben nem tartoznak a ritka bogarak közé, jellegzetes alakjuk és nagyságuk folytán pedig minden erdőjáró kirándulónak azonnal feltűnnek.

A cincérfélék a Phytophaga had (növényevő) egyik tekintélyes családját alkotják. Alak tekintetében meglehetősen egységes fajok tartoznak ide. Jellemző rájuk, hogy testük hosszúkás, csápjuk 11–12-ízű, hosszú, a test félhosszát mindig meghaladó, serte vagy fonalalakú, ritkán fűrészkes vagy fésűs. Fejük lefelé- vagy előreálló. Nyakpajzsuk többnyire hengeres, a szárnyfedőknél keskenyebb, rajta gyakran dudorok vagy tüskék találhatóak, lábuk erőteljes, sokszor hosszú és vékony, a hátsó lábak csípői keskenyek és egymástól mindig el vannak választva. Lábfejük négy jól kivehető ízből áll, a karomíz előtt azonban rendszerint még egy apró, a végízzel összenőtt, némelykor alig kivehető ötödik íz is van. Az első három lábízület talpa széles, kefeszerűen szőrös, a harmadik íz kétkaréjú. A szárnyfedő párhuzamos szélű vagy hátrafelé keskenyedő, vége néha szétálló, a legtöbb esetben egészen takarja a potrohot, egyes esetekben rövidebb a potrohnál.

A nemzők legtöbbnyire a nyár elején jelennek meg s főleg virágokon, fatörzseken, döntött fákon találhatóak. Egyesek virágporral, mások fanedvekkal táplálkoznak, de vannak olyan fajok is, amelyek levelet rágnak, egyesek pedig, különösen a rövidéletűek, nem is táplálkoznak.

Petéiket tojókészülékük segítségével a fák kérgére, kéreghasadékokba, ritkább esetben a dudvák szárára vagy a talajba rakják. A legtöbb cincérféle xylophag, ami azt jelenti, hogy a fásnövények kérge alatt vagy a fában élnek. Csak kevés faj álcája él a talajban, ahol füvek és gabonafélék gyökereivel táplálkoznak, vagy a dudvák szárában élők gazdanövényeik bélrészét rágnak ki.

A fehérszínű cincérfélék az erősen kitinizált fej kivételével lágytestűek. Szájszerveik erősek. Az első torgyűrűjük a legfejlettebb s az néha az egész fejet eltakarja. Lábaik elcsökevényesedtek, sokszor teljesen hiányoznak. Az álcák gilisztaszerű mozgással tolják a testüket előre, s ebben a potroh háti és hasi oldalán levő zsemlyealakú tolopárnák vagy szemölcszerű púpok vannak segítségükre, melyekkel a menetek oldalain megkapaszkodnak. Légzőnyílásaik (stigmák) oválisak.

Ha a cincérek mint kártevőket vizsgáljuk, akkor csakis a xylophag fajok azok, amelyek e tekintetben figyelembe jöhetnek. A kárt 75% mindíg az álca okozza azáltal, hogy meneteit a kéreg alatt vagy a fa belsejében készíti. A cincérfélék kártétele e szerint kétféle lehet, mégpedig élettani (fiziológiai) és műszaki (technikai).

Élettanilag károsak azok a cincérek, amelyeknél az álcamenetek csak a kéreg alatt futnak és a hánccsot pusztítják el, ezáltal a fák táplálónedveinek szállításában zavarok keletkeznek, s ennek következtében a fásnövények egyes részei elhalnak, erősebb támadás esetén az egész fa is elpusztulhat. A fiziológiailag káros cincérek bábágya szintén a kéreg alatt, a kéreg és a farész között található. A műszakilag káros cincérek álcameneteiket mélyen a fa belsejébe süllyeszti s ezáltal a faanyag műszaki felhasználhatóságát erősen csökkentik, vagy a fát műszaki célokra alkalmatlanná teszik (3. és 6. sz. ábra). E két csoport között azonban nem lehet éles határt vonni, mert vannak olyan fajok is, amelyek álcakorban a kéreg alatt élnek, de bábulni a fa belsejébe furakodnak (5. és 7. sz. ábra).

A kifejlődött új bogár maga készíti el kirepülési nyílását, amely majdnem mindig szabályos ovális alak. Erről a cincérek károsítását azonnal felismerhetjük.

A cincérek – mint minden rejtetten fejlődő rovar – másodlagosan károsak, ami azt jelenti, hogy csakis

valami oknál fogva beteg vagy beteges, frissen döntött vagy elhalt fát keresnek fel peterakás céljaira. Igen sok cincérfaj feldolgozott, vagy erősen korhadó fába rakja petéit. Egészséges fákat a cincérek sohasem támadnak meg.

A Cerambycidaák legnagyobb része polyphag, vagyis nemcsak egy, hanem többféle gazdanövényben is előfordulnak.

Generációs viszonyaikra általános érvényű szabályt adni nem lehet. A fajok legnagyobb része kétéves, mások egyéves generációval fejlődnek, de vannak fajok, amelyek kifejlődéséhez több év szükséges. A fejlődési idő tartama változik a hőmérséklet és a megszállott fák nedvességi állapota szerint is.

A cincérfélék jelentősége az álcák károsításán alapul. Szerepüket nem szabad alábecsülni. Kártételüket befolyásolja az a körülmény, hogy nem szaporák és lassan fejlődnek, s így károsításuk csak egyes beteg fákra szorítkozik.

Rendszertanilag a cincérfélék családja az alábbi jellegek alapján két alcsaládra oszlik:

Az elülső lábszár belső oldalán barázda nincs, a homlok lefelé álló, a tapogatók végíze lemetszett. Az álcák feje szélesebb, mint hosszú, és rendszerint csökevényes lábaik vannak.

I. Alcsalád: *Cerambycinae*.

Az elülső lábszár belső oldalán rézsutos barázda van, az ajaktapogatók végíze hegyes. Az álcák feje hosszabb, mint széles, lábaik nincsenek.

II. Alcsalád: *Lamiinae*.

Az alábbiakban a most említett rendszer szerint sorolom fel mindazokat a cincérfajokat, amelyeket 1929 óta Sopron környékén gyűjtöttem.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Dr. Győrfi János: Sopron környékének cincérféléi. / I. Alcsalád: *Cerambycinae*.

76I. Alcsalád: *Cerambycinae*.

1. *Spondylis buprestoides* L. *Erdei félcincér*. Egész Európában mindenütt közönséges. Nevét azért kapta, mert rövid, gyöngysorszerű csápja miatt nem hasonlít a valódi cincérekhez. Barnaszínű, 15–25 mm nagyságú bogár. Június végétől szeptemberig repül. A fenyőerdők lakója. Különösen a vén, sokszor már korhadó erdeifenyőtörzseket, vágás után meghagyott tuskókat keresi fel peterakás céljaira. Álcája halvány ibolyaszínű, ezáltal a többi cincérektől könnyen megkülönböztethető. Az általa megtámadott törzseket a harkályfélék, mégpedig a fekete harkály, zöld küllő és nagy fakopáncs szívesen felkeresik és álcáit pusztítják. Erdészeti szempontból a közömbös fajokhoz tartozik. Az ágfalvi erdőben minden évben több példányt gyűjtöttem. A Magyar Birodalom Állatvilága hazánk különböző pontjairól említi, de Sopron környéki előfordulásáról nem tesz említést.

2. *Prionus coriarius* L. *Csőszcincér*. Egész Európában elterjedt, nálunk is mindenütt közönséges cincérfaj. Júliustól szeptemberig repül. Idősebb lomb- és fenyőerdőkben található. Álcája korhadó fenyőtörzsekben, tuskókban fejlődik, de olykor megtalálható erősen korhadó lombfatuskókban is. Erdészetileg közömbös faj.

Több esetben gyűjtöttem Ágfalván, a Muck körül és a Várhely környékén.

3. *Ergates faber* L. *Ácscincér*. Inkább Nyugat-Európa lakója. Keleti elterjedése kb. Magyarország nyugati része. A Magyar Birodalom Állatvilága három helyről említi (Kalocsa, Kőszeg, Znióvárálja). Egyik legnagyobb hazai cincérünk. Testhossza 30–50 mm között váltakozik. Álcája, amelynek nagysága a 60–70 mm-t is eléri, korhadó fenyőtörzsekben és tuskókban fejlődik. Az Asztalfő környékén meghagyott lúcfenyőtuskók szétverése után több esetben gyűjtöttem álcáját. Erdészetileg nem káros. 1932. augusztus végén a Felsőlővérekben igen sok példányt gyűjtöttem. 1933-ban a Várhely környékén volt gyakori. Repülési ideje július közepétől szeptember közepéig tart. Megfigyeléseim szerint vidékünkön augusztus végén – szeptember elején gyakori.

4. *Aegasoma scabricorne* Scop. E 30–50 mm nagyságú, kávébarna színű cincér elterjedési területe Észak- és Közép-Európa. A Magyar Birodalom Állatvilága hazánkból sok lelőhelyét ismeri ugyan, de Sopront nem említi. Két esetben gyűjtöttem vidékünkön, mégpedig 1934. július elején a Fáberréten, 1936. július közepén pedig a katonai lőtér körül. Álcája vén, korhadó lombfákban él. Erdészeti jelentősége nincs.

5. *Harpium sycophanta* Schrnk. *Sárga tövisescincér*. Egész Európában közönséges, hazánk hegyvidékein is közismert, 8–25 mm nagyságú cincérfaj. Álcája száradó vagy levágott lombfák kérge alatt él. Bábbölcsőjét szintén a kéreg alatt készíti, nem furakodik a fa belsejébe. Ez és rokonai műszaki szempontból nem károsítják a fát, azzal pedig, hogy petéiket elhaló vagy elhalt fába rakják, erdészeti szempontból sem okoznak kárt. Május végén, júniusban repülnek. – Ez a faj és a 8. számig jelzett fajok a soproni erdők legközönségesebb cincérfelái.

776. *Harpium mordax* Deg. *Szürke tövisescincér*. Életmódja és elterjedése az előbbi fajéval egyező. Különösen az ágfalvi erdőben gyakori.

7. *Harpium inquisitor* L. *Tövises fenyőcincér*. 12–15 mm nagyságú, egész Európában elterjedt cincérféle. Gazdanövénye a lúcs- és az erdefenyő. A Magyar Birodalom Állatvilága hazánk sok részéről említi, de soproni lelőhelyét nem ismeri, pedig a Sopron környéki erdőkben igen közönséges. Különösen a Muck, Brennberg és az ágfalvi vadászház környékén gyakori.

8. *Rhagium bilasciatum* Fabr. *Kétsíkös tövisescincér*. Szintén az elhalt, idősebb fenyőtörzseket kedvelő, igen közönséges cincérfajunk. Hazánkban több helyről ismerjük, a Fauna Regni Hungariae azonban nem említi soproni előfordulását. Az előbbi fajjal közösen a Muckon, Várhelyen és Ágfalván gyűjtöttem.

9. *Rhamnusium bicolor* Schrk. Európszerte előforduló Cerambycida. A Magyar Birodalom Állatvilága szerint nálunk mindenütt előfordul, de sehol sem gyakori. Álcája különféle lombfákban él. Erdészeti jelentősége nincs. Kevés példányban a Ferenc-forrás és a katonai lőtér közelében gyűjtöttem.

10. *Oxymirus cursor* L. Szintén igen közönséges, egész nyáron át megtalálható cincérfaj. Faunakatalógusunk sok helyről említi, soproni lelőhelyéről azonban nem tud. Nemzője virágzó bokrokon, cserjéken tartózkodik, álcája elhaló fenyőtörzsekben él. Erdészeti jelentősége nincs. A Muck és az Ágfalva körül levő erdőkben gyűjtöttem.

11. *Stenochorus meridianus* L. Elterjedési területe egész Európa. A Magyar Birodalom Állatvilága szerint hazánk hegyvidékén gyakori. Álcája idősebb fűz- és gyümölcsfátörzsekben él. A nemző különösen erdőszéleken, virágzó cserjéken található. Május végétől júliusig repül. A szárhalmi és Dudlesz-erdőkben gyakori. Erdészeti jelentősége nincs.

12. *Stenochorus quercus* Goetze. Főleg Közép- és Dél-Európa lakója. Nálunk is több helyről ismeretes. Faunakatalógusunk Sopronból nem említi. Tölgysarjerdőkben gyakori. Erdészeti nem káros. A szárhalmi erdőben többször gyűjtöttem.
13. *Pachyta lamed* L. Inkább Észak-Európában honos. Nálunk főleg a Kárpátokból említi faunakatalógusunk. Álcája elhaló lúcfenyőtörzsben él. A Tolvajárokból gyűjtöttem, virágzó *Aruncus silvester*-en. Erdészeti jelentősége nincs.
14. *Pachyta quadrimaculata* L. Észak- és Közép-Európa a hazája. Nálunk főleg a Kárpátokból ismerjük. Soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. Álcája vén lúcfenyőtörzsben él. Erdészeti jelentősége nincs. A Hidegvízforrás közelében gyűjtöttem.
15. *Evodinus clathratus* F. Közép- és észak-európai faj. A Fauna Regni Hungariae szerint hazánk különböző lelőhelyeiről ismerjük. Soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. Az erdei iskola közelében gyűjtöttem a Rákpaták mentén, *Aruncus silvester* virágján. Erdészeti jelentősége nincs.
16. *Gaurotes virginea* L. Egész Európában és Nyugat-Ázsiában otthonos. A Magyar Birodalom Állatvilága szerint hazánk szubalpin vidékein gyakori. Virágzó *Lonicera*-bokron gyűjtöttem a Tolvajárokból. Erdészeti jelentősége nincs.
7817. *Acmaeops collaris* L. Egész Európában és így hazánkban is közönséges. A soproni erdőkben igen közönséges és mindenütt megtalálható, a nemző különösen a virágzó *Spirea*-fajokat kedveli. Erdészeti jelentősége nincs.
18. *Acmaeops pratensis* Laich. Közép- és észak-európai faj. Faunakatalógusunk szerint Tátrafüredről és a szebeni hegyekből ismeretes. A Fáberréten gyűjtöttem 1937-ben *Stachys silvatica* virágján. Gazdasági szempontból közömbös bogár.
19. *Pidonia lurida* F. Hazája Észak- és Közép-Európa. Hazánk szubalpin vidékén erdőszéleken, erdei réteken gyakori, különösen az *Achillea* virágán. Ágfalva, Brennberg és a Várhely környékén gyűjtöttem. Gazdasági jelentősége nincs.
20. *Cortodera humeralis* Schall. Előfordul egész Európában, hazánkban helyenként nem ritka. Hazai lelőhelyei között Sopron nem szerepel. A Dudlesz-erdőben gyűjtöttem csertölgy virágán. Gazdasági jelentősége nincs.
21. *Cortodera holosericea* F. Közép-Európában fordul elő, hazánk egyes helyein gyakori. Sopronban a Dudlesz- és a szárhalmi erdőn gyűjtöttem virágzó tölgyekről. Erdészeti jelentősége nincs.
22. *Cortodera femorata* F. Észak- és Közép-Európa lakója. A Magyar Birodalom Állatvilága hazai előfordulásáról nem emlékszik meg, tehát faunánkra nézve új faj. A Vashegyen gyűjtöttem *Pinus banksiana* hím virágán. Erdészeti szempontból közömbös faj.
23. *Cortodera villosa* Heyd. Középeurópai faj. Faunakatalógusunk nem említi, de Csiki szerint Pest környékén és Ferencfalván előfordul. A katonai lőtér körül gyűjtöttem erdeifenyő hím virágán. Erdészeti jelentősége nincs.
24. *Alosterna tabacicolor* Deg. Egész Európában és így nálunk is közönséges. Erdei rétek virágain nagyon közönséges. Különösen a Fáberrét környékén gyakori. Gazdasági szempontból közömbös.

25. *Grammoptera ustulata* Schall. Megtalálható egész Európában, Nyugat- és Kis-Ázsiában. Kiterjedt előfordulása ellenére sem említi meg faunakatalógusunk Sopronból. Virágzó tölgyesekről több esetben gyűjtöttem a szárhalmi erdőben és a Tómalom környékén. Erdészeti jelentősége nincs.
26. *Grammoptera ruficornis* F. Egész Európában elterjedt, Magyarországon igen közönséges cincérfaj. Erdei rétek virágain, virágzó cserjéken gyakori. A szárhalmi erdőben virágzó *Crataegus oxyacantha*, a Dudleszben pedig *Evonymus europaeus* virágán gyűjtöttem és figyeltem meg. Erdészeti jelentősége nincs.
27. *Grammoptera variegata* Germ. Előfordul Közép-Európában, a Kaukázusban és Nyugat-Szibériában. A Fauna Regni Hungariae Budapest környékéről és Erdélyből ismeri. A szárhalmi erdőben *Prunus spinosa* (kökény) virágán figyeltem meg. Gazdasági szempontból közömbös.
28. *Anoplodera rufipes* Schall. Ismeretes Közép-Európából, a Kaukázusból és a Kaspi-tó környékéről. A Magyar Birodalom Állatvilága hazánkból is több előfordulási helyét említi, Sopront azonban nem sorolja fel. Virágzó cserjéken gyakori. A Dudlesz-erdőben gyűjtöttem [79](#)*Cornus sanguinea* (vörösgyűrűs som) és *Viburnum lantana* (ostormén bangita) virágán. Erdészeti jelentősége nincs.
29. *Anoplodera sexguttata* Schall. Egész Európában és Észak-Afrikában otthonos, de nem gyakori bogár. Hazai lelőhelyei ismeretesek. Több esetben találtam szárazabb talajon álló tölgyesekben virágzó cserjéken, különösen *Viburnum lantana*-n és *opulus*-on. A leggyakoribb a Hubertusz környékén. Erdészeti jelentősége nincs.
30. *Vadonia livida* F. Előfordul egész Európában, a Kaukázusban, Szibériában és Szíriában. Nálunk is mindenütt, különösen erdei rétek virágain közönséges. A soproni erdőkben mindenütt megtalálható. Erdészeti jelentősége nincs.
31. *Vadonia unipunctata* F. Előfordulási helyei: Közép-Európa, Dél-Oroszország, Kaukázus, Balkán és Kis-Ázsia. Hazánkból is sok helyről ismerjük. Sopron környékéről nincs adatunk előfordulására vonatkozólag. A Hubertusz körül gyűjtöttem *Evonymus europaeus* (kecskerágó) virágán. Erdészeti jelentősége nincs.
32. *Vadonia Steveni* Sperrk. (*adusta* Kr.). Közép- és Délkelet-Európából ismerjük. Hazánk egyes helyein nem ritka. 1933-ban a Fáberréten találtam *Chrysanthemum leucanthemum* virágán. Erdészeti jelentősége nincs.
33. *Leptura fulva* Deg. Egész Európában ismeretes. Faunakatalógusunk főleg hazánk déli részéről említi. 1934-ben a szárhalmi erdőben gyűjtöttem. Gazdasági jelentősége nincs.
34. *Leptura maculicornis* Deg. Főleg Közép-Európában fordul elő. Hazánk hegyvidékein mindenütt megtalálható. Ennek ellenére soproni előfordulása ismeretlen volt. 1936-ban gyűjtöttem a Tolvajárookban.
35. *Leptura rubra* L. Megtalálható egész Európában és Szibériában. Hegyvidékeinken igen gyakori. Álcája vén erdeifenyőtörzseken vagy meghagyott tuskókban fejlődik ki. Erdészeti jelentősége nincs.
36. *Leptura scutellata* F. Hazája egész Európa. A Magyar Birodalom Állatvilága szerint hegyvidékeinken gyakori. A Kövesárok, Ultra körül gyűjtöttem több esetben. A bogár előszeretettel tartózkodik a fészkesek (Compositák) virágzatán. Erdészeti jelentősége nincs.
37. *Leptura virens* L. Közép- és Észak-Európában, főleg a magas hegységekben található.

Faunakatalógusunk szerint szubalpin vidékeinken gyakori. A Muck és Brennberg körül több esetben gyűjtöttem fészkesvirágúakról. Erdészeti jelentősége nincs.

38. *Leptura sanguinolenta* L. Egész Európában és a Kaukázusban előfordul. Szintén a magas hegyiségek lakója. Nálunk a Kárpátok egész területén gyakori, de megtaláltam Sopron környékén is több esetben. Nem tartozik a közönségesebb cincérek közé. Erdészeti jelentősége nincs.

39. *Leptura dubia* Scop. Előfordulási területe egész Európa, a Kaukázus és Szibéria. A hegyvidék lakója. Nálunk is szubalpin vidékeinkről ismerjük. Sopronban többször megtaláltam főleg a Muck, Várhely, Ultra környékén. Előszeretettel az erdei virágokon tartózkodik. Erdészeti jelentősége nincs.

40. *Pachytodes cerambyciformis* Schrank. Egész Európában elterjedt faj, hazánk hegyvidékein is gyakori. A soproni erdőknek közönséges [80](#)cincérfélesége. Erdei rétek virágain mindenütt megtalálható. Erdészeti jelentősége nincs.

41. *Pachytodes erratica* Dalm. Közép- és Dél-Európa a hazája, nálunk sem ritka. Soproni lelőhelye azelőtt ismeretlen volt. Ernyős és fészkes virágúak szorgalmas látogatója. A soproni erdőkben aránylag a közönségesebb fajok közé tartozik. Erdészeti jelentősége nincs.

42. *Strangalia aurulenta* F. Előfordul Közép- és Dél-Európában. Hazánkból több helyről ismerjük. Soproni lelőhelye régebben ismeretlen volt. A Károly-magaslat körül, tölgyerdőben gyűjtöttem 1936-ban. Erdészeti jelentősége nincs.

43. *Strangalia quadrifasciata* L. Közép- és észak-európai faj, de megtalálható a Kaukázusban és Szibériában is. Nálunk mindenütt közönséges. A soproni erdők egyik legközönségesebb cincérfaja. Álcája az öreg *Salix caprea* (kecskefűz) törzsében fejlődik. Az erdei virágokon nagy számban található. Erdészeti jelentősége nincs.

44. *Strangalia maculata* Poda. Európa és Ázsia északi felében fordul elő. Hazánk hegyvidékén gyakori. Sopron környékén is közönséges, különösen a Fáberrét, Muck körül található szép számmal. Álcája elhaló vagy már elszáradt nyírfában él. Erdészeti szempontból közömbös.

45. *Strangalia aethiops* Poda. Európa egész területén megtalálható. Nálunk is sok helyről ismerjük; soproni előfordulása régebben ismeretlen volt. Erdei virágokon gyakori. Gazdasági jelentősége nincs.

46. *Strangalia revestita* L. Előfordulási területe Közép- és Észak-Európa. Hazánkból csak kevés helyről ismerjük. Soproni előfordulása eddig ismeretlen volt. 1944. június 22-én gyűjtötte dr. Dudich Endre egyetemi tanár a Felsőlővérékben. Álcája a tölgy, szil, vadgesztenye, ritkábban a bükk kérge alatt él. Ritka faj. Erdészeti jelentősége nincs.

47. *Strangalia melanura* L. Előfordul a palaearktikus régió legnagyobb részén. Nálunk mindenütt közönséges, sőt a leggyakoribb hazai cincérfajok egyike. Erdei virágokon csoportosan található. Erdészeti jelentősége nincs.

48. *Strangalia bifasciata* Müll. Az egész palaearktikus régióban közönséges, a soproni erdőkben is igen gyakori cincérfaj. Erdei virágokon nyár elején tömegesen gyűjthető. Erdészeti szempontból nem fontos.

49. *Strangalia septempunctata* F. Közép- és Dél-Európa a hazája. Nálunk országszerte közönséges. Erdei cserjék és félcserjék virágain gyakran található. Gazdaságilag közömbös bogár.

50. *Strangalia nigra* L. Egész Európában otthonos, nálunk sem ritka. A soproni erdőkben szintén gyakori faj s erdei virágokon könnyen lehet gyűjteni. Közömbös faj.

51. *Strangalia attenuata* L. Előfordul egész Európában és Szibériában. Hazánkban is mindenütt megtalálható. Álcája korhadó tölgy fájában fejlődik ki, nemzője rokonaihoz hasonlóan erdei virágokon található. Erdészeti jelentősége nincs.

52. *Necydalis Panzeri* Herold. Közép-Európában otthonos. Faunakatalógusunk Pécsről és hazánk északnyugati részéről említi. Álcája a tölgy, bükk, gyertyán és a szil fájában él. Igen ritka bogár. Egy esetben találtam 1934-ben a Deákkút mellett. Erdészeti jelentősége nincs.

8153. *Necydalis major* L. Előfordul Közép- és Észak-Európában, Oroszországban (igen gyakori) és Szibériában. Nálunk – faunakatalógusunk szerint – kevés helyről ismerjük. Soproni lelőhelye azelőtt ismeretlen volt. 1932-ben a Dudlesz-erdőben gyűjtöttem egy-egy példányt. Álcája a fűz-, nyár- és cseresznyefa lakója. Erdészeti szempontból közömbös.

1. sz. ábra.

Caenoptera minor L. álcamenete kerítésoszlopon, Alsólövér. Eredeti felvétel. Term. nagyság 1/3-a.

2. sz. ábra.

Caenoptera minor L. álcamenete egy alsólövéri kerítésen. Eredeti felvétel. Term. nagyság 1/6-a.

54. *Caenoptera minor* L. Egész Európában és Szibériában otthonos. Hegyvidékeinken nálunk sem ritka. A soproni erdők igen gyakori cincérféléje. Nemzője virágokon, főleg a fészkesvirágúakon tartózkodik előszeretettel. Álcája alászorult, levágott és kéregben hagyott rudaskorú lúcfenyő törzsében a kéreg alatt vagy idősebb fák vastagabb ágaiban fejlődik. Ha végignézzük a Lövérék kerítésanyagát, amely áterdölési faanyagból készült, álcájának jellegzetes rágását a kerítések anyagán, ha annak kérge már lehullott, jól felismerhetjük (1. és 2. sz. ábra). A bogár peterakás céljaira kerítéskészítésre alkalmas vastagságú elnyomott [82](#)vagy levágott törzseket keres fel. A kifejlődött álca a szijácsba horogalakú bábágyat készít, amely elég mély és meglehetősen hosszú. Erdészeti jelentősége nincs, mert már csak elhalt anyagban károsít.

55. *Caenoptera umbellatarum* Schreb. Előfordul egész Európában. Magyarországon sem ritka, különösen a hegyvidéken gyakori. A nemző a virágzó ernyős virágú cserjéket kedveli. Többször megfigyeltem *Cornus sanguinea* virágzatán. Erdészeti jelentősége nincs.

56. *Caenoptera Kiesenwetteri* Muls. Középeurópai cincérfaj. Ritkább, mint az előbbi két fajrokona. Hazánk területén szórványosan fordul elő. Sopronból még nem volt ismeretes. 1939-ben a brennbergi völgyben gyűjtöttem. Álcája a lúcfenyő ágaiban fejlődik. Gazdasági szempontból nincs jelentősége.

57. *Leptidea brevipennis* Muls. Dél- és nyugateurópai cincérfaj. Nálunk kevés helyről ismerjük. Mindenütt ritka. Soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. Dr. Dudich Endre budapesti egyetemi tanár gyűjtötte a Felsőlövérékben 1944. május 30., június 5. és 6-án több példányban. Álcája az irodalom adatai szerint régi fűzfakosarakban, vagy a tölgy- és a diófa vékonyabb ágaiban fejlődik. A soproni példányok szintén régi fűzfakosár vesszőiből jöttek elő.

58. *Stenopterus rufus* L. Közép- és Dél-Európában, valamint a Kaukázusban fordul elő. Hazánkból faunakatalógusunk sok helyről említi. Soproni lelőhelye ezelőtt ismeretlen volt. Több esetben a Tolvajárok és a Gyertyánforrás vidékén találtam minden alkalommal az *Aruncus silvester* virágán.

59. *Callimus angulatus* Schrnk. Dél-Európa., főleg a Balkán-félsziget lakója. Nálunk több helyről ismeretes. Soproni előfordulási helyéről nem találtam irodalmi adatot. Álcája valószínűleg vékony, betegeskedő tölgyfákban vagy azok vastagabb ágában él. A Tómalom körül gyűjtöttem két esetben. Erdészeti jelentősége nincs.

60. *Obrium cantharinum* L. Előfordul egész Európában és Szibériában. Mindenütt meglehetősen ritka. A Fauna Regni Hungariae hazánk néhány helyéről említi. Soproni előfordulása régebben ismeretlen volt. 1931-ben gyűjtöttem a Fáberréten. Álcája a nyár- és fűzfélékben fejlődik. Erdészeti jelentősége nincs.

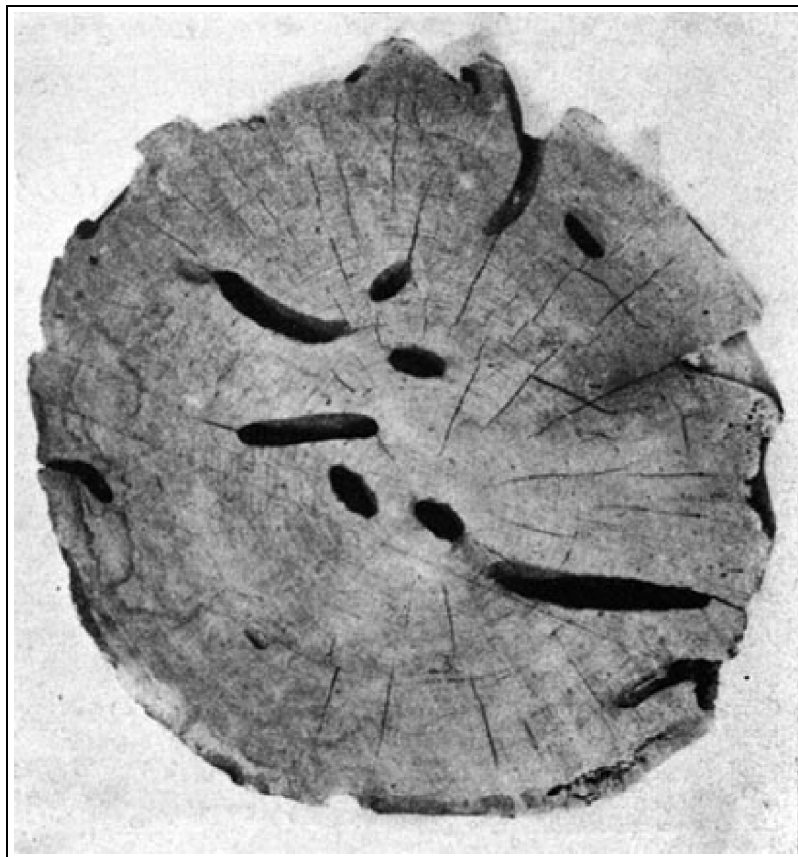
61. *Obrium brunneum* F. Észak- és Közép-Európából ismeretes. Nálunk a Kárpátok területén mindenütt előfordul. Soproni lelőhelyéről a Magyar Birodalom Állatvilága nem emlékezik meg. Gyakoribb, mint az előbbi faj. 1931-ben gyűjtöttem *Aruncus silvester* virágján a Tolvajárokban. A teljesen zárt és sűrű fenyőerdők lakója. Álcája száradó, rudaskorú lúccs- és erdeifenyő törzsében fejlődik. Erdészeti szempontból nem érdemel figyelmet.

62. *Gracilia minuta* F. Előfordul egész Európában, Észak-Afrikában, Szibériában, sőt Észak-Amerikában is. Nagy elterjedése ellenére is alig ismerjük hazánk faunájából. Soproni előfordulása azelőtt ismeretlen volt. 1935-ben a soproni fegyháznak a lépesfalvi völgyben levő nemesfűztelepről beküldött fűzfavesszőkből neveltem egy példányt. A fűzön kívül gazdanövénye még a nyír is. A szakirodalom szerint Németországban idősebb nemesfűztelepeken tömeges elszaporodásával már kárt okozott.

63. *Axinopalpis gracilis* Kryn. Közép- és Dél-Európa a hazája. Hazai lelőhelyei között Sopron nem szerepel. 1936-ban gyűjtöttem a Gyertyánforrás környékén. Álcája elhaló tölgy, hárs és juhar törzsében vagy vastagabb ágaiban fejlődik. Gazdasági jelentősége nincs.

64. *Cerambyx cerdo* L. Nagy hőscincér. Elterjedt cincérfaj egész Európában, a Kaukázusban, Kis-Ázsiában, Szíriában és Afrika északnyugati részében. A hazai idősebb tölgyesekben mindenütt megtalálható. A nagy hőscincér egyik legnagyobb hazai bogarunk. Testhossza 30–60 mm, színe fekete, szárnyfedői szurokbarnák. Június-júliusban repül, meleg napokon alkonyatkor. Nappalra gyakran visszahúzódik az álcamenetekbe, ahonnan sokszor csak csápjai látszanak ki. A nemző szívesen nyalogatja a

tölgy nedvét és sebhelyeken néha csoportosan tartózkodnak. Álcája idősebb vagy nagyon vén tölgyfában él, de megfigyelték már almafában, sőt szil törzsében is. A petéből előbúvó álcák kezdetben csak a kéreg alatt rágnak, később mélyen a fa belsejébe furakodnak. Kilejlődésükhöz 3–4 év szükséges. A kifejlődött álca 70–80 mm, az álcamenet keresztmetszete pedig 15×45 mm. A henger alakú bábó hossza eléri a 80–90 mm-t. A nagy hőscincér által megtámadott törzs műszaki célokra teljesen alkalmatlan (3. sz. ábra). Sopron környékén főleg a harkai fennsíkon található. Egyes években igen gyakori. A 4. sz. ábrán a harkai fennsíkon levő tölgyet mutatok be amelyen jól láthatók a hőscincér kirepülési nyílásai. Ilyen vagy még erősebben megrongált törzset az említett helyen igen sokat lehet találni.

3. sz. ábra.

Cerambyx cerdo L. álcamenete tölgyrönkben. Eredeti felvétel. Term. nagyság 1/5-e.

A nagy hőscincér az erdészetileg határozottan káros rovarok csoportjába tartozik.

65. *Cerambyx Scopoli* Fürst. Kis hőscincér. Egész Európában, a Kaukázusban, Kis-Ázsiában és Észak-Afrikában előforduló 20–30 mm-es, egyszínű fekete bogár. Nálunk mindenütt közönséges. Álcája különféle lombfák, különösen tölgy, bükk, szelídgesztenye, szil és cseresznye 84fájában károsít, a nagy hőscincérhez hasonló módon. A technikai szempontból káros rovarok csoportjába tartozik. A soproni erdőkben mindenütt közönséges.

66. *Aromia moschata* Lin. Pézsmacincér. Előfordul egész Európában és a Kaukázusban. Hazánkban is mindenütt közönséges. Élénk, fémszöld vagy kék színéről, mosuszra emlékeztető erős szagáról könnyen

felismerhető 20–35 mm nagyságú cincér. Álcája a nyír- és fűzfélékben fejlődik. Káros. Különösen fűztelepeken okozhat károkat. Trägardh szerint elsődlegesen káros. Megfigyelésem szerint a *Cossus cossus* L. és *Sesia* fajok hernyóival, továbbá a *Lamia textor* L. álcájával (a soproni fegyház nemesfűz telepén) közösen szokott károsítani. A felsorolt rovarok pedig csakis erősen beteg fákat támadnak meg. Sopron környékén több esetben gyűjtöttem.

67. *Purpuriceus Kaehleri* Lin. Egyik legszebb hazai cincérfajunk. Hazája Közép- és Dél-Európa, valamint a Kaukázus. Hazánkban meglehetősen gyakori és sok lelőhelye ismeretes. Soproni előfordulása azelőtt ismeretlen volt. 1931. május végén a szárhalmi erdő Fertő felőli részén beteg vagy előregedett gyertyán sarjain nagyobb mennyiségben gyűjtöttem. Álcája a szilva, cseresznye, őszi- és sárgabarack, valamint a galagonya fájában fejlődik. Gazdasági jelentősége nincs.

4. sz. ábra.

Cerambyx cerdo I. kirepülési nyílásai vén tölgy törzsén. Harkai fennsík. Eredeti felvétel.

68. *Purpuriceus budensis* Goeze. Hazája Dél-Európa, a Balkán, Kis-Ázsia és Szíria. Nálunk elég sok

helyről ismerjük. 1931-ben a Virágvölgy déli részén gyűjtöttem, idősebb körtefán. Soproni előfordulása eddig ismeretlen volt. Erdészeti jelentősége nincs.

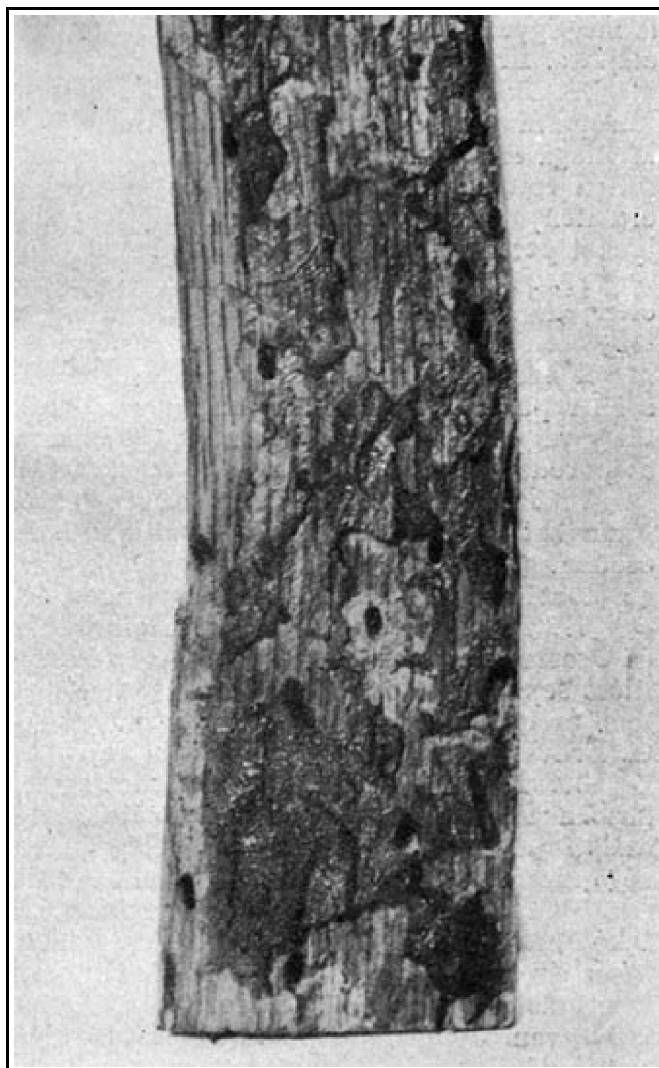
69. *Rosalia alpina* L. Havasi cincér. Előfordul Észak- és Közép-Európában, nálunk a Kárpátok területén gyakori. Soproni előfordulása az irodalom szerint eddig ismeretlen volt. Ezt a szép hamvas cincért 1933. júniusában az ágfalvi erdőben az Asztalfő környékén találtam. Álcája beteg, álló bükkfából fejlődik. Erdészeti jelentősége nincs.

70. *Rhopalopus insubricus* Germ. Közép-Európa lakója. Hazánk 85 déli részéről több helyről ismerjük. Soproni előfordulása eddig ismeretlen volt. 1936. június elején a Kecsképaták mentén gyűjtöttem: vén hegyjuhar (*Acer pseudoplatanus*) törzsrészből neveltem. Bábágya horogalakú, mélyen a fába hatol. Műszakilag káros.

71. *Rhopalopus clavipes* F. Előfordul egész Európában, nálunk is mindenütt közönséges. Álcája beteg, túlkoros vagy elhaló fűz- és tölgytörzsekben él. Sopron környékén a „Hét bükkfa“ és a Muck esetben. Erdészeti jelentősége nincs.

72. *Rhopalopus macropus* Germ. Hazája Közép- és Dél-Európa, nálunk is eléggé elterjedt cincérfaj. Soproni előfordulásáról nem találtam irodalmi ad- körül találtam több tot. A Füzés és a Ferencforrás körül gyűjtöttem 1934. június elején. Erdészeti jelentősége nincs.

73. *Semanotus undatus* L. Elterjedési területe Észak- és Közép-Európa. Nálunk aránylag ritka. A Fáberréten erdeifenyvesben gyűjtöttem 1931-ben. Eddig soproni lelőhelye ismeretlen volt. Erdészeti jelentősége nincs.

5. sz. ábra.

Pyrrhidium sanguineum L. álcamenetei és kirepülési nyílásai csertölgyhasábon. Szárhalmi erdő. Eredeti felvétel.
Term. nagyság 2/3-a.

74. *Pyrrhidium sanguineum* L. *Piros korongcincér*. A palaearktikus régió legnagyobb részén előfordul, nálunk is mindenütt található piros szárnyfedőjű cincérféle. Kora tavasszal repül. Lakásokban, ahová tüzfával kerül, néha már tél végén megjelenik. Álcája a Quercus (tölgy) és a Fagus (bükk) fajok kérge alatt él (5. sz. ábra), bábulni a szijácsba vonul. Bábágya sekély, horgas; főleg a levágott törzsekben szaporodik el. A tölgyserfát lekérgezéssel óvhatjuk meg ellene. Erdészetileg káros faj.

8675. *Callidium violaceum* L. *Kékkorongcincér*. Egész Európában és Szibériában otthonos. Hazánkban mindenütt közönséges. A soproni erdőknek gyakori cincérféléje. Álcája a fenyőfélék kérge alatt él, ahol térszerű üreget rág. Horogalakú bábágya a szijácsba mélyed. A fenyőkön kívül lombfákban (főleg tölgy) is megfigyelik. Főleg a frissen döntött anyagot választja ki peterakás céljaira. Erdészetileg káros faj.

76. *Callidium aeneum* Deger. *Zöld korongcincér*. Észak- és Közép-Európa magasabb hegyei között fordul

elő. A Magyar Birodalom Állatvilága csak a Kárpátokból említi. Soproni előfordulása eddig ismeretlen volt, pedig a soproni erdőkben elég gyakori faj. Álcája főleg erdeifenyő kérge alatt él. Előszeretettel választja ki a simakérgű helyeket peterakás céljaira. Erdészeti szempontból káros faj.

77. *Phymatodes testaceus* Lin. Az egész palaearktikus régióban elterjedt, nálunk is közönséges, színben nagyon változó faj. A soproni tölgyesek egyik legközönségesebb cincére. A *Pyrrhidium sanguineum* L.-vel közösen gyakori a lakásokban, ahová tűzifával kerül be. Később repül, mint a piros korongcincér. Álcája elhaló vagy ledöntött tölgy vagy más lombfa kérge alatt fejlődik. Erdészetileg káros faj. Elszaporodása ellen a ledöntött tölgyszerfa lekérgezésével védekezhetünk.

78. *Phymatodes pusillus* F. Közép- és Dél-Európában fordul elő. Faunakatalógusunk Sopronból nem említi. A szárhalmi erdőben több esetben gyűjtöttem. Álcája a tölgyfélék kérge alatt él. Ritkább, mint az előbbi faj. Erdészeti jelentősége nincs.

79. *Phymatodes rufipes* F. Előfordulási területe Közép-Európa és Oroszország. Hazánkban közönséges és ennek ellenére sem tesz említést soproni előfordulásáról faunakatalógusunk. A Dudlesz erdőben több esetben gyűjtöttem. Álcája a tölgy, kökény és galagonya fájában él. Erdészeti szempontból közömbös faj.

80. *Phymatodesalni* L. Előfordul egész Európában és a Kaukázusban. Hazánkban közönséges. Álcája az éger- és a kőrisfajok kérge alatt fejlődik. Sopron környékén elég gyakori faj. Erdészeti jelentősége nincs.

81. *Hylotrupes bajulus* L. Házi cincér. Az egész palaearktikus táj lakója, nálunk mindenütt közönséges. Fekete vagy barnásszínű, szürkésfehér szőrökkel fedett, 8–20 mm hosszú bogár, melynek lekerekített előtorán két fénylő dudor látható. A nősténynek jól fejlett tojócsöve van. Június közepétől augusztus végéig repül. Petéit álló beteg, ledöntött, sőt feldolgozott vagy már beépített fenyőfába rakja. A kikelő álca befurakodik a fa belsejébe és azt össze-vissza furkálja. Kifejlődése hosszú ideig, 3–11 évig is eltart, aszerint, mennyi nedvességet tartalmaz az általa megtámadott fa. A házi cincér elnevezést azért kapta, mert a fatelepeken, rakodókon elhelyezett petékből a bogarak csak akkor fejlődnek ki, amikor a fát már feldolgozták és így a nemzők a lakásokban repülnek elő. Kártékony. Védekezni ellene a fának mérgező anyagokkal való átitatásával lehet. Erdőben ritkábban fordul elő. Sopron környékén nagyon gyakori.

82. *Saphunus piceus* Laich. Főleg Közép-Európából ismerjük. Nálunk a Kárpátokban és szubalpin vidékeinken fordul elő. Soproni előfordulása eddig ismeretlen volt. A Muck körül gyűjtöttem 1932-ben. Erdészeti jelentősége nincs.

83. *Tetropium castaneum* L. Romboló fenyőcincér. Előfordul az egész palaearktikus régió területén. Faunakatalógusunk csak a Kárpátokból említi. A soproni erdőkben, ahol fenyő van, mindenütt megtalálható. Erdészeti szempontból ez a legkárosabb cincérfaj. Álcája minden beteg vagy nedvrekedt fenyőfélében megél. Igen gyakori szárazság után. Ha a soproni erdőket járjuk, gyakran találunk olyan elszáradt vagy elszáradó fenyőt, főleg vörös fenyőt, melynek kérgét a harkályok erősen lehántották. Ezeket a fenyőket a *Tetropium*-fajok szállták meg. Álcája a fenyő kérge alatt károsít, kifejlődése egy évig tart. Horogalakú bábágyát mélyen a fába süllyeszti s ezáltal műszakilag káros fajjává válik. Károsítása következtében a szerfakihozatal százaléka erősen csökken. A kifejlett bogár július–augusztusban repül. Egészséges állományok nevelésével védekezünk ellene.

84. *Tetropium fuscum* F. Közép- és Észak-Európa, továbbá Szibéria a hazája. Nálunk meglehetősen ritka. Soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. Az előbbi fajjal közösen fordul elő a soproni erdőkben, de annál

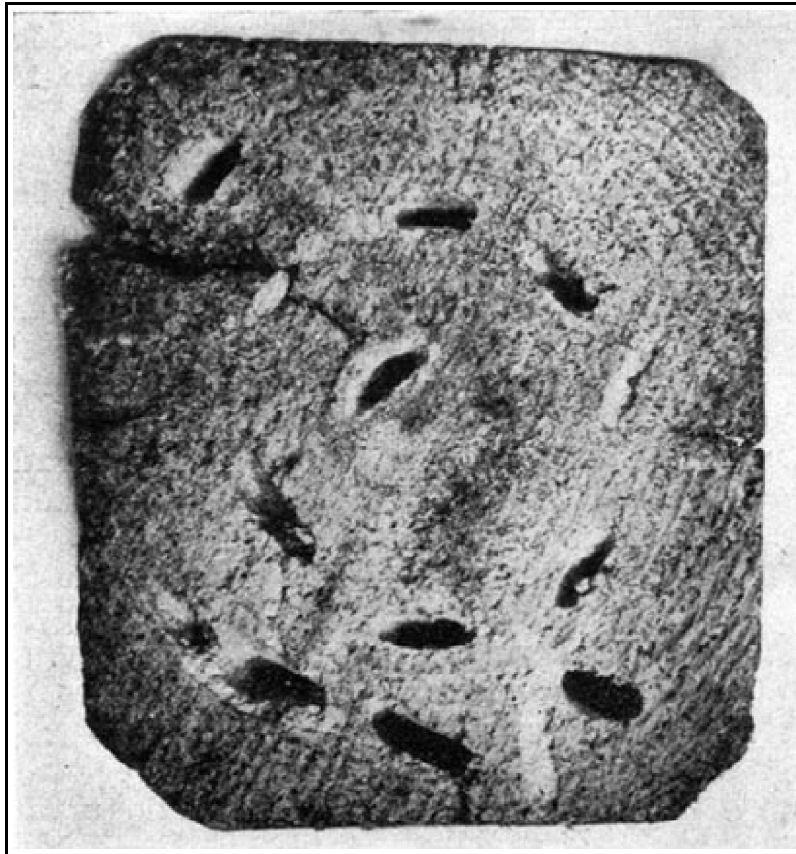
jóval ritkább. Életmódja és károsítása a romboló fenyőcincérével egyezik.

85. *Tetropium Gabrieli* Weise. Közép-Európai faj. A Fauna Regni Hungariae hazai előfordulását nem ismeri. Ez a faj hazánk faunájára nézve új. 1943. május 30-június 10-ig neveltem a Fáberrétről hozott vörösfenyő tuskókból két példányt. Németországban gyakoribb. Ott az erdészetileg káros rovarok közé sorozzák. Ritkasága folytán nálunk nincs erdészeti jelentősége.

86. *Anisarthron barbipes* Cherp. Közép- és déleurópai cincérfaj. Nálunk aránylag ritka. Soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. 1936. júniusában gyűjtöttem a Tómalom környékén. Álcája a kőris és vadgesztenye fájában él. Nemzője erdei virágokon tartózkodik. Gazdasági jelentősége nincs.

87. *Asemum striatum* L. Előfordul egész Európában, a Kaukázusban és Szibériában, főleg a hegyvidék lakója. Hazánkban elég gyakori faj, bár soproni lelőhelyéről az irodalom nem emlékezik meg. A soproni erdőkben elég sokszor megtaláltam, különösen Brennberg és Ágfalva körül gyakori. Álcája főleg az erdeifenyőben, ritkábban más fenyőfában is károsít. A petéből kikelő álcák kezdetben a kéreg alatt élnek, majd a fába furakodva meneteikkel azt műszaki célokra alkalmatlanná teszik. A meneteket rágcsálékkal töltik ki. A menetek méretei 3×7 mm. Peterakás céljaira az elhaló álló, de még inkább a frissen döntött és kéregben hagyott törzseket keresi fel. Kifejlődése 2–5 évig tart, s ezért gyakran előfordul, hogy a bogár már a beépített vagy feldolgozott fából repül elő. Repülési ideje július–augusztus. Különösen fatelepeken, erdei rakodókon szokott elszaporodni. Káros faj.

88. *Criocephalus rusticus* L. Gödrösnyakú cincér. Hazája egész Európa, a Kaukázus és Szibéria, hazánkban ritkább, de eléggé elterjedt faj. Soproni előfordulása eddig ismeretlen volt. Megtaláltam Brennberg körül és Ágfalván. Életmódja és károsítása megegyezik az előbbi fajéval. Fejlődése sokszor tovább tart (3–4 év), és álcája meneteinek átmérője is nagyobb (9×6 mm), mint az *Asemum striatum* álcájáé. E cincérnek érdekes károsításáról szereztem tudomást 1932-ben. Az egyik Deák-téri ház tulajdonosa a házat építő vállalkozóval szemben kártérítéssel lépett fel, mert a parkettből 15–20 mm nagyságú barnásszínű bogarak jöttek elő. A vállalkozó a kérdéses bogarakat az erdővédelmi tanszékre küldte meghatározás végett. A beküldött bogarakat meghatározva megállapítottam, hogy gödrösnyakú cincérrel van dolgunk, amely nem a parkettben él, lévén az tölgy, hanem gazdanövénye az erdeifenyő. A parkett felszedése után meg is találták a bogarak költőhelyét, amely az erdeifenyő párnafában volt. A párnafákba a cincér a petéit még az erdön vagy a fatelepen rakta bele, tehát a fa beépítésekor az anyag már fertőzött volt. Az álcák a beépítés után kifejlődtek, átrágták a vakpadlót, majd a parkettát is és így kerültek a szabadba. Természetesen a vállalkozó kártérítésre volt kötelezhető. Ebből az esetből is láthatjuk, mennyire fontos egészséges fának a beépítése, mert sok kellemetlenségtől menthetjük meg magunkat. A 6. sz. ábrán bemutatom az említett házból származó párnafáról készült felvételt. Az ábrán jól láthatók a cincérálcák menetei. Az ilyen fa, nem tekintve azt, hogy az előbúvó bogarak más kárt is okozhatnak, mint a jelen esetben a parketta átlyuggatását, hamar elveszti szilárdságát és összeroppan, ami azután a padlózat egyenetlen besüllyedését okozza. A másik hátránya az ilyen, cincér által megszállott és beépített, fának az, hogy a rágcsálékkal megtöltött menetek sok vizet vesznek fel és azt sokáig megtartva a káros gombák elszaporodását segíthetik elő.

6. sz. ábra.

Criccephalus rusticus L. álcájának kártétele párnafában. Sopron, Deáktér. Eredeti felvétel. Term. nagyság 5/7-e.

89. *Criocephalus polonicus* Motsch. Inkább nyugateurópai faj. A Magyar Birodalom Állatvilága nem emlékezik meg hazai előfordulásáról, úgyhogy az 1936. júliusában a Gróf Tisza István-úton gyűjtött példány hazánk faunájára új. Talán Németországból származó erdeifenyő épületanyaggal került hozzánk és itt kifejlődve előrepült.

90. *Xylotrechus rusticus* L. Egérszínű darázscincér. Előfordul egész Európában és Szibériában. Faunakatalógusunk sok hazai lelőhelyről emlékezik meg, de soproni előfordulásáról nem tud. Megfigyeléseim szerint a soproni erdőkben, különösen a Dudlesz és a szárhalmi erdőben 89közönséges. Álcája a frissen döntött keménylombfák, pl. tölgy, bükk kérge alatt él, de megfigyelték már nyírfa kérge alatt is. 1929–1932 között a szárhalmi erdőben gypjaslepke károsítása után a legyengült tölgytörzsek kérge alatt ez a cincér is igen elszaporodott. Alkalomadtán tehát káros is lehet.

91. *Xylotrechus arvicola* Oliv. Európában, a Kaukázusban és Szíriában elterjedt faj. A Magyar Birodalom Állatvilága szerint nálunk ritka. Soproni előfordulási helye eddig ismeretlen volt. A soproni erdőkben több esetben megtaláltam. Főbb előfordulási helyei a szárhalmi erdő, a Dudlesz és a Fáberrét. Álcája a keménylombfák, bükk, tölgy és gyertyán kérge alatt él. A gypjaslepke károsítása után ez is elszaporodott a lerágott tölgyesekben. Újabban a Vashegyről származó fiatal *Quercus pedunculata* törzsekből tenyésztettem ki egyéb másodlagosan káros rovarok társaságában.

92. *Clytus tropicus* Panz. Középeurópai faj. Nálunk meglehetősen ritka. Soproni előfordulása eddig ismeretlen volt. 1939-ben gyűjtöttem a szárhalmi erdőn. Álcája a tölgyfélék kérge alatt él. Gazdasági jelentősége nincs.

93. *Clytus arietis* L. *Közönséges darázscincér*. Előfordul egész Európában és a Kaukázusban. Nálunk az egyik legközönségesebb cincérféle. A soproni erdőkben igen gyakori. Álcája a keménylombfák kérge alatt él. Ez a faj is a gyapjaspille károsítása után igen elszaporodott a lerágott tölgyesekben s minden évben bőségesen található tűzifarakásokon vagy erdei virágokon. Erdészeti szempontból nincs nagyobb fontossága.

94. *Clytus lama* Muls. Hazája Közép-Európa. Nálunk elég ritka. Faunakatalógusunk csak a magashegységekből (Kárpátok) említi. A Várhely környékén gyűjtöttem egy példányt 1937-ben. Álcája a lúcfenyő kérge alatt él. Erdészeti jelentősége nincs.

95. *Clytus rhamni* Germ. Megtalálható Közép- és Dél-Európában, a Kaukázusban és Kisázsiaiban. Nálunk is közönséges. Ennek ellenére a Fauna Regni Hungariae nem említi soproni előfordulását. Több esetben gyűjtöttem a szárhalmi erdőben és a Fáberréten. Álcája a tölgy kérge alatt él. Erdészeti jelentősége csekély.

96. *Clyanthus varius* Müll. *Zöldesszínű darázscincér*. Előfordul Európában és a Kaukázusban. Nálunk mindenütt közönséges. Nemzője erdei növények virágján, különösen az Umbelliferák virágzatán tanyázik előszeretettel. Álcája különféle elhaló vagy elhalt, ill. ledöntött lombfákban él. Erdészeti jelentősége nincs.

97. *Clyanthus Herbsti* Brahm. Előfordulási területe: Európa, Szibéria és Kis-Ázsia. Nálunk is elég közönséges. Soproni előfordulásáról nem tud az irodalom. A Fertő mentén, a Tómalom környékén ernyősvirágúakon igen gyakori. Álcája lombfákban él. Gazdasági jelentősége nincs.

98. *Clyanthus figuratus* Scop. Előfordul Európában és a Kaukázusban. Nálunk közönséges és mindenütt megtalálható. Sopron környékén az Istenszéke, Asztalfő és a Fáberrét a gyakori előfordulási helye. Álcája különféle, főleg elhalt lombfákban él. Erdészeti jelentősége nincs.

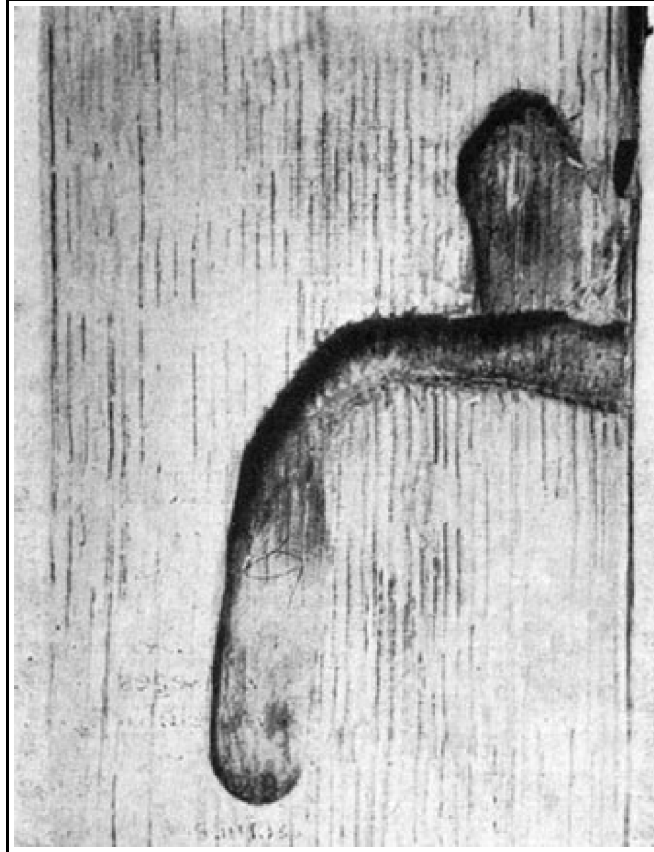
99. *Clyanthus sartor* Müll. Déleurópai és kaukázusi faj. Nálunk eléggé közönséges, bár soproni előfordulása eddig ismeretlen volt. A 90szárhalmi erdőben, a Dudleszben és a fertőrákosi erdőben gyűjtöttem. Gazdasági jelentősége nincs; gazdanövényei a különféle lombfák.

100. *Clyianthus speciosus* Schneid. Megtalálható Közép-Európában, Dél-Oroszországban és Görögországban. Faunakatalógusunk sok helyről említi. Soproni lelőhelye ismeretlen volt. Megtaláltam eddig a Fáberréten, az Asztalfőn és a Dudlesz-erdőben. Álcája elhalt lombfákban él. Erdészeti szempontból közönséges faj.

101. *Plagionotus aetrinus* L. *Sárgafarú darázscincér*. Előfordul egész Európában, hazai tölgyeseinkben sem ritka. A gyapjaspille károsítása után a szárhalmi erdőben a lerágott tölgyek kérge alatt ez is elszaporodott. A tölgyféléken kívül gazdanövénye még a bükk és a gyertyán is. Erdészeti szempontból káros, mert a fa belsejébe hatoló báb ágya a fa műszaki felhasználhatóságát erősen befolyásolja.

102. *Plagionotus arcuatus* L. *Bársonyos darázscincér*. Hazája egész Európa, a Kaukázus és Szíria. Egyike legközönségesebb hazai cincérjeinknek. Sopron környékén is mindenütt megtalálható. Gazdanövényei a keménylombfák, főleg a tölgy és a bükk. Magyar nevét azért kapta, mert színezete a darázsra emlékeztet. Peterakás céljaira beteg álló vagy frissen döntött törzseket választ ki. Álcája a kéreg alatt él, horogalakú bábágyát (7. sz. ábra) a fába süllyeszti és ezáltal a fa műszaki felhasználhatóságát igen

nagy mértékben csökkenti. A *Lymantria dispar* L. károsítása után a szárhalmi erdő lekopasztott lombfáiban igen elszaporodott. De az erdőn hagyott tűzifarakások is kedveznek elszaporodásának. Kifejlődése egy évig tart. Korán, már május–júniusban repül. A nemző farakásokon, ritkábban virágokon található. Egyes években annyira elszaporodik, hogy a tűzifahasábokon 7×4 mm-es kirepülési nyílások sűrűn találhatók. Erdészeti szempontból káros.

7. sz. ábra.

Plagionotus arcuatus L. bábógya kocsánytalan tölgyhasábban. Szárhalmi erdő. Eredeti felvétel. Term. nagyság.

103. *Plagionotus floralis* Pall. Előfordul egész Európában és a Kaukázusban. Nálunk is mindenütt gyakori. E szép, karcsú darázscincér nemzője szívesen keresi fel az erdei virágokat, különösen az *Achillea*-féléket kedveli. Álcája keménylombfák kérge alatt él. Erdészeti jelentősége nincs.

91104. *Anaglyptus mysticus* L. Közép-Európában honos, nálunk mindenütt előforduló és közönséges cincérfaj. A soproni erdőkben mindenütt gyakori. Álcája elhalt fenyőfélékben és lombfákban él. Nemzője különösen a kökény virágját kedveli. Erdészeti jelentősége nincs.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Dr. Győrfi János: Sopron környékének cincérféléi. / II. Alcsalád: Lamiinae.

II. Alcsalád: Lamiinae.

105. *Monochamus sartor* F. *Szabócincér*. Előfordul Közép-Európában. Nálunk a Kárpátok egész területén megtalálható. Soproni előfordulása azelőtt ismeretlen volt. 1933. és 1937. június–júliusában a Muck és Brennberg környékén gyűjtöttem idősebb lúcfenyvesekben. Álcája a lú- és erdeifenyő törzsében él, kezdetben a fenyő kérge alatt, ahol szabálytalan üreget rág, később a fa belsejébe húzódik és ott folytatja károsítását. Károsítása tehát élettani és műszaki. Peterakás céljára álló beteges vagy frissen döntött törzseket választ. Fejlődése egy évig tart. Az erdészeti káros rovarok közé tartozik.

106. *Monochamus sutor* L. *Susztercincér*. Hazája egész Európa. Nálunk főleg a Kárpátok vidékén található. Soproni lelőhelye régebben ismeretlen volt. Az előbbi fajjal közösen szokott előfordulni. 1931. június 20-án és 1933. július 7-én Ágfalván, ill. a Vadkanároknban gyűjtöttem. Életmódja a szabócincér életmódjával minden tekintetben megegyezik.

107. *Morimus funereus* Muls. *Gyászincér*. Déleuropai és kisázsiai faj, nálunk mindenütt közönséges. Soproni előfordulásáról a Fauna Regni Hungariae nem emlékezik meg. A Gyertyánforrásnál és az ágfalvi községi erdőben gyűjtöttem. Álcája vén lombfatuskókban, főleg korhadó vén bükkfatuskókban fejlődik. Erdészeti jelentősége nincs.

108. *Lamia textor* L. *Takáscincér*. Előfordul egész Európában és Szibériában. Hazánkban mindenütt közönséges. Sopron környékén főleg a bánfalvi erdőben található június–júliusban. Gazdanövényei a nyír és a fűzfélék, de kitenyésztettem mézgás égerből is. Nemesfűztelepeken olykor érzékeny károkat okoz. 1936-ban a soproni fegyház nemesfűztelepeén lépett fel és okozott nagyobb károkat.

109. *Dorcadion aethiops* Scop. *Fekete földcincér*. Hazája Közép-Európa keleti fele. Hazánkban mindenütt közönséges. Májusban Sopron minden részén megtalálható ez a lomhán mászó, tiszta fekete, 15–20 mm nagyságú bogár. Életmód tekintetében az összes Dorcadion-fajok megegyeznek abban, hogy parlagon fekvő és füves területeken, legelőkön, gabonaföldeken élnek. Álcáik és nemzőik a fűfélékkel, ill. azok gyökerével táplálkoznak. Dorcadion-fajok vidékünkön főleg a Bécsi-domb környékén gyűjthetők. De – amint említettem – kivétel nélkül mindenütt megtalálhatók.

110. *Dorcadion fulvum* Scop. *Barna földcincér*. Közép-Európa keleti felén fordul elő. Hazánkban mindenütt megtalálható. Sopronban igen közönséges.

111. *Dorcadion Scopolii* Hrbst. *Nyolcsávós földcincér*. Előfordulási területe Közép-Európa. Nálunk elég közönséges. Hazai lelőhelyei között Sopron nem szerepel. A Dudlesz-erdőből és a Virágvölgyből ismerem. Jóval ritkább, mint az előző fajok.

112. *Dorcadion pedestre* Poda. *Kétsávós földcincér*. Előfordul Közép-Európában, a Balkán-félszigeten és Dél-Oroszországban. Nálunk közönséges. Sopronban mindenütt tömegesen található.

92113. *Dorcadion fuliginator* L. *Szürke földcincér*. Nyugateuropai faj. A *Magyar Birodalom Állatvilága hazánkból nem említi. Sopron környékén eddig mindössze két példányt fogtam, mégpedig egyiket 1929. júniusában a rabtemető mellett, a másikat 1930. május végén a Simon-kereszt közelében gyűjtöttem. Ez a faj hazánk faunájára nézve új.*

114. *Dorcatypus tristis* F. Közép-Európa déli részén otthonos. Hazánkból csak kevés helyről ismerjük.

Soproni előfordulása eddig ismeretlen volt. 1929. május végén a Csalánkert területén gyűjtöttem egy példányt.

115. *Acanthoderes clavipes* Schrank. Előfordul egész Európában, nálunk a hegyvidékeken nem ritka. Sopronban megtaláltam a Dudlesz-erdőben és a Fáberréten. Álcája különféle elszáradt lombfákban él. Különben a tölgyet és a cseresznyét kedveli. Műszakilag káros bogár. Erdészeti jelentősége nincs.

116. *Acanthocinus aedilis* L. *Fenyőcincér*. Előfordul egész Európában. A Magyar Birodalom Állatvilága szerint hegyvidékeinken gyakori. Több helyen megtaláltam síkságon is (Somogy megye: Berzence, Surd). Soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. Megfigyeltem a Tómalom, a szárhalmi erdő és a Muck környékén. Álcája elhalt vagy kéregben hagyott, döntött Pinus-félék kérge alatt él. A kifejlett álca, ha vékonykérű fában él, bábulás céljából a fa belsejébe furakodik, ha a kéreg megfelelő vastagságú, akkor a kéreg alatt készíti el farostokból álló, fészekalakú bábágyát. Kifejlődése nagyon rövid idő, átlag négy hónap alatt történik, úgyhogy évenként két nemzedéke jelenik meg. A bogarat nagyon hosszú csápjáról könnyen fel lehet ismerni. A nőtény csápja a test kétszerese, a hímé kb. a test ötszöröse. (A test mérete 15–20 mm.) Erdészeti jelentősége, mivel elszáradt fában főleg csak a kéreg alatt él, nincs.

117. *Liopus nebulosus* L. Hazája Észak- és Közép-Európa. Nálunk mindenütt gyakori. A soproni erdőkben különösen a gyapjaspille károsítása után szaporodott el a szárhalmi erdőben. De nemcsak az említett helyen, hanem Sopron környéke bármely részén megtalálható. Mindenféle lombfában előfordul. Egyike a leginkább polyphag cincéreknek. Évente egy nemzedéke jelenik meg. Álcája a gazdanövény kérge alatt él, bábulni a fa belsejébe megy. Kistermetű cincér, 6–10 mm. Július–augusztusban repül. Erdészeti szempontból káros.

118. *Exocentrus adpersus* Muls. Hazája Közép- és Dél-Európa, valamint a Kaukázus. Magyarországon helyenként nem ritka. Soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. A Fáberréten gyűjtött nyírfaágakból neveltem 1934-ben. Erdészeti jelentősége nincs.

119. *Exocentrus lusitanus* L. Előfordul egész Európában. Nálunk a hegyvidéken nem ritka. Megtaláltam az ágfalvi erdőben, továbbá a Fáberrétről hozott kislevelű hárs sarjaiból ki is tenyésztettem 1937-ben. Erdészeti jelentősége nincs.

120. *Pogonochaerus hispidulus* Piller. Észak- és déleuropai faj. Hazánk hegyvidékein mindenütt megtalálható, de seholsem gyakori. A Magyar Birodalom Állatvilága Sopronból nem említi. 1933-ban az ágfalvi erdőben gyűjtött erdeifenyőágakból, 1941-ben pedig a soproni 93 botanikus kertben levő lúcfenyőágakból neveltem. Erdészetileg alig számottevő faj.

121. *Pogonochaerus hispidus* L. Megtalálható egész Európában. Nálunk is mindenütt igen közönséges. Soproni előfordulási helyei: Szárhalmi erdő, Fáberrét, Muck, ágfalvi erdő. Álcája különféle lombfák ágainak kérge alatt él. A szárhalmi erdőben különösen 1933–35 között volt gyakori, amikor a gyapjaspille károsítása után szaporodott el.

122. *Pogonochaerus fasciculatus* Deg. Előfordul Észak- és Közép-Európában. Faunakatalógusunk sok helyről említi. Soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. Mindenütt, ahol a soproni erdőkben fenyő található, ez a kis cincér is otthonos. Álcája főleg a lúcfenyő vékonyabb ágaiban vagy a fiatal fák törzsében él. Évente egy nemzedéke jelenik meg. Elszaporodva kultúraronató lehet. Erdészetileg káros.

123. *Pogonochaerus ovatus* Goeze. Hazája Közép- és Észak-Európa. Nálunk nagyon ritka. Soproni

lelőhelye eddig ismeretlen volt. 1938-ban az ágfalvi erdőn gyűjtöttem.

124. *Pogonochaerus decoratus* Fairm. Észak és Közép-Európa nyugati részén otthonos. Faunakatalógusunk hazai előfordulásáról nem tud. Ágfalváról származó erdeifenyőágakból neveltem 1932-ben. *Ez a faj is új hazai faunánkban.*

125. *Haplocnemia curculionides* L. Előfordul egész Európában s nálunk is mindenütt közönséges. A soproni erdőkben is mindenütt megtalálható. 1932–1935 között a gyapjaspille károsítása után a szárhalmi erdő száradó tölgyfáiból több esetben neveltem. De nem hiányzik a város belterületén levő beteg sziltörzsekből sem. Ilyen beteg sziltörzs vizsgálati anyagot kaptam az Erzsébet-utcából és a Csengery-utcából. Erdészeti szempontból kevésbé fontos.

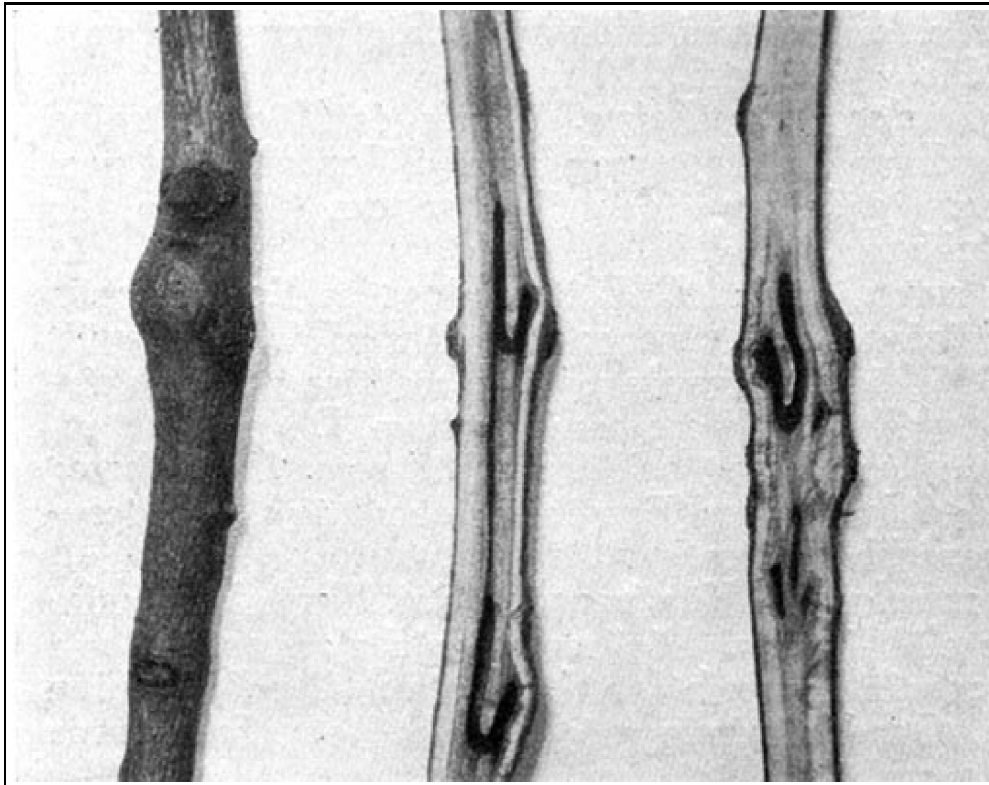
126. *Haplocnemia nebulosa* F. Középeurópai faj. Hazánkban mindenütt közönséges. Az előbbi fajjal közösen a szárhalmi erdő elhalt csertölgy, tölgy és gyertyán törzseiből a *Lymantria dispar* L. után több esetben neveltem. Gazdanövénye még a bükk és a feketenyár is. Erdészeti jelentősége csekély.

127. *Anaesthetis testacea* L. Előfordul egész Európában, a Kaukázusban, Szibériában, Kis-Ázsiában és Szíriában. Nálunk mindenütt közönséges, a soproni erdőkben is gyakori. Álcája elhaló lombfák ágaiban él. Gazdanövényei a tölgy, a dió, a nyár, de megtalálták már szederindában (*Rubus*) is, sőt neveltem már málna szárából is. Erdészeti jelentősége nincs.

128. *Saperda calcharias* L. Nagy nyárfacincér. Egész Európában otthonos. Hazánk egész faunaterületén megtalálható. A Magyar Birodalom Állatvilága Sopronból nem említi. Sopron környékén mindenütt előfordul, de jóval ritkább, mint a következő faj. Álcája a nyár- és a fűzfélék törzsében él. Menetei a fa testét annyira átjárják, hogy az műszaki célokra alkalmatlanná válik. A petéből kibúvó álcák először a kéreg alatt rágnak, majd befurakodva a fa belsejébe a fa tengelyével párhuzamosan készítik meneteiket. Fejlődése két évig tart. A harmadik év június–júliusában repül. Legszívesebben a külföldi nyárfajokat keresi fel, de megtalálható az őshonos nyár- és fűzfajokban is, ha nem megfelelő termőhelyre telepítjük, illetőleg ha sarjerdő-üzemben kezeljük. Ez a károsító főleg a gombák által megtámadott és álgesztes fákat keresi fel. Erdészeti szempontból káros faj.

129. *Saperda populnea* L. Kis nyárfacincér. Előfordulási területe egész Európa és Szibéria. Nálunk mindenütt megtalálható. A bánfalvi községi erdőben igen gyakori, de általában a soproni erdőkben is közönséges. Tápnövényei a nyár- és fűzfajok. Az előbbi fajjal ellentétben ez a károsító gazdanövényének fiatal egyedeit, ill. az idősebb fák ágait keresi fel költőhelyül. A megtámadott ágrészen daganat keletkezik, s ha az ily ágat széthasítjuk, kampóalakú, feketeszín menetet látunk (8. sz. ábra), melyben a halványsárga cincérálca tartózkodik. A soproni erdőkben gyakran megtalálhatók ezek a nyárfán levő daganatok. Életmódja és elszaporodásának feltétele megegyezik az előbbi fajéval. Erdészeti szempontból káros faj.

130. *Saperda scalaris* L. Előfordul egész Európában, a Kaukázusban és Szibériában. Nálunk a hegyvidék lakója és ott nem is ritka. Soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. A *Lymantria dispar* L. károsítása után a szárhalmi erdőben elég gyakori volt. Főgazdanövénye az éger. Különösen a meghagyott égartuskókat és sarjakat keresi fel szívesen peterakás céljaira. De előfordul más lombfában is, mégpedig kedveli a tölgy, bükk, rezgőnyár, cseresznye és almafa beteges egyedeit. Erdészeti jelentősége csekély.

8. sz. ábra.

Saperda populnea L. álcamenete rezgőnyáragakban. Sopronbánfalvi községi erdő. Eredeti felvétel. Term. nagyság 1/2-e

131. *Saperda perforata* Pall. Hazája Észak- és Közép-Európa. Magyarországon meglehetősen ritka. Soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. 1934-ben gyűjtöttem a bánfalvi községi erdőben rezgőnyár tűzifarakásokon. Erdészeti szempontból közömbös.

132. *Saperda octopunctata* Scop. Megtalálható Észak- és Közép-Európa területén, nálunk aránylag ritka. Soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. 1932-ben a Fáberréten gyűjtöttem rezgőnyár tűzifarakáson. Erdészeti jelentősége nincs.

133. *Saperda punctata* L. Közép- és Dél-Európa a hazája. Nálunk meglehetősen ritka. Soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. 1933-ban a Széchenyi-térről származó beteg szilből neveltem, 1937-ben pedig a Ferenc-forrás körül gyűjtöttem. Erdészeti jelentősége nincs.

95 134. *Calamobius filum* Rossi. Közép- és Dél-Európából ismeretes, hazánkban ritka. Soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. 1932-ben az ágfalvi viadukt környékén gyűjtöttem. Álcája a gabonafélék szalmájában él. Gazdasági jelentősége ritkasága folytán nincs.

135. *Agapanthia Dahli* Richt. Előfordul Közép- és Dél-Európában, valamint a Kaukázusban. Nálunk sok helyről ismeretes. Soproni lelőhelyét az irodalom nem említi. *Cirsium arvense*-n gyűjtöttem az ágfalvi erdőben. Erdészeti jelentősége nincs.

136. *Agapanthia villosoviridescens* Deg. Hazája Észak- és Közép-Európa. Nálunk mindenütt közönséges,

különösen a hegyvidékeken gyakori. *Cirsium*-féléken mindig gyűjthető. Erdészeti jelentősége nincs.

137. *Agapanthia cardui* L. Közép- és déleurópai faj. Nálunk meglehetősen ritka, soproni lelőhelye az irodalom szerint ismeretlen. A Csalánkert, szárhalmi erdő, Tómalom környékén többször gyűjtöttem *Carduus*- (bogáncs) és *Cirsium*- (aszat) féléken. Erdészeti jelentősége nincs.

138. *Agapanthia violacea* F. Elterjedési területe Közép- és Dél-Európa, Kis-Ázsia, Szibéria. Nálunk eléggé gyakori faj, bár soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. A soproni határban *Scabiosa* virágjain több esetben gyűjtöttem. Erdészeti jelentősége nincs.

139. *Tetrops praeusta* L. Hazája egész Európa és Szibéria. Nálunk mindenütt közönséges. A soproni Lövérekben és a Virágvölgyben gyakori. Gazdanövénye a kökény, kutyabenyé (*Frangula almus*) és a gyümölcsfák, különösen a szilva. Főleg vén, száradó szilvafák ágaiban él. Nagyobb fontossága nincs.

140. *Stenostola ferrea* Schrnk. Egész Európában otthonos. Csak kevés magyarországi előfordulási helyét ismerjük, Sopronból eddig ismeretlen volt. 1936-ban Brennberg környékén gyűjtött száradó kislevelű hárs törzséből neveltem több példányt. Erdészeti jelentősége nincs.

141. *Pilemia hirsutula* Fröl. Elterjedési területe Közép- és Dél-Európa, Dél-Oroszország, a Kaukázus és Turkesztán. Nálunk nem éppen ritka. Soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. A Fáberrét és a Gyertyánforrás vidékén gyűjthető. Álcája félcserjék és évelő dudvák szárában fejlődik. Gazdaságilag közömbös.

142. *Phytoecia scutellata* F. Előfordul Közép-Európa déli részén, Dél-Európában, Kis-Ázsiában és a Kaukázusban. Hazánkban meglehetősen ritka. Soproni lelőhelye eddig ismeretlen volt. Az ágfalvi erdőben gyűjtöttem. Álcája dudvák szárában él. Gazdasági jelentősége nincs.

143. *Phytoecia affinis* Panz. Közép-Európa és Szibéria a hazája. Nálunk aránylag gyakori, soproni lelőhelyét az irodalom nem említi. A Károly-magaslat körül gyűjtöttem. Életmódja az előbbi fajéval egyezik. Közömbös faj.

144. *Phytoecia virgula* Charp. Hazája Közép- és Dél-Európa, továbbá a Kaukázus; Magyarországon sem ritka. Soproni előfordulásáról a szakirodalom nem tesz említést. Ágfalvi erdei réteken gyűjtöttem. Álcája a *Daucus carota*-, *Tanacetum vulgare*- és az *Artemisia*-fajok szárában él. Közömbös faj.

96145. *Phytoecia postulata* Schrnk. Közép- és Dél-Európában és Kis-Ázsiában fordul elő, nálunk is elég gyakori. Sopronból eddig nem volt ismeretes. A szárhalmi erdő és a Fertő mentén gyűjtöttem. Erdészeti jelentősége nincs.

146. *Phytoecia rufimana* Schrnk. Közép- és déleurópai faj. Faunakatalógusunk hazánk több részéről említi. Soproni előfordulása eddig ismeretlen volt. Ágfalván gyűjtöttem. Gazdasági szempontból közömbös.

147. *Phytoecia ephippium* F. Közép- és Dél-Európában, Kis-Ázsiában, valamint a Kaukázusban otthonos. Nálunk sok helyen közönséges. A Magyar Birodalom Állatvilága Sopronból nem említi. A Tómalom környékén gyűjtöttem. Álcája a *Pastinaca sativa* és a *Daucus carota* gyökerében él. Erdészeti jelentősége nincs.

148. *Phytoecia cylindrica* L. Egész Európában és Kis-Ázsiában él. A Fauna Regni Hungariae sok helyről említi, soproni előfordulásáról azonban nem tud. A Dudleszben gyűjtöttem; erdészeti jelentősége nincs.

149. *Phytoecia nigricornis* F. Előfordul Észak- és Dél-Európában. Hazánkban nem ritka. Soproni előfordulásáról eddig nem tudunk. A szárhalmi erdőn gyűjtöttem. Álcája a Tanacetum, Solidago és az Artemisia fajok szárában él. Erdészeti jelentősége nincs.

150. *Pytoecia coerulea* Scop. Megtalálható Európa déli felén, Algírban, Kis-Ázsiában és Szibériában. Hazánkban mindenütt közönséges. Erdőszéleken, erdei réteken, vágásterületeken Sopron környékén mindenütt megtalálható. Álcája az Echium vulgare és a Cynoglossum fajok szárában él. Gazdasági szempontból közömbös.

151. *Oberea oculata* L. Hazája Európa és Szibéria. Magyarországon helyenként nem ritka. Faunakatalógusunk Sopronból nem említi. Az Ultra, Brennberg és a Kövesárok körül gyűjtöttem. Álcája a fiatal fűzvevesszőben él. Nemesfűztelepeken néha káros.

152. *Oberea linearis* L. Észak- és közép-európai faj. Nálunk aránylag ritka; Sopronban eddig ismeretlen volt. A szárhalmi erdőn gyűjtöttem. Álcája a mogyoróvevesszőkben él. Erdészeti szempontból közömbös faj.

153. *Oberea erythrocephala* Schrnk. Előfordul Közép- és Dél-Európában. Magyarországon nem ritka, bár soproni előfordulásáról nem tud az irodalom. A szárhalmi és Dudlesz erdőben aránylag gyakori. Álcája az Euphorbia cyparissias (kutyatej) gyökerében él. Gazdaságilag közömbös faj.

*

Ezzel a Sopron környékén gyűjtött cincérfélék felsorolásának végére értem. Ha a felsorolásban szereplő fajokat gyakoriságuk szerint vizsgáljuk, akkor azok a következőképpen oszlanak meg:

Hazánk faunájára nézve új	5 faj
Igen ritka	19 faj
Sopron környékéről ismeretlen volt	66 faj
Mindenütt közönséges	63 faj

Ezek a számok azt bizonyítják, hogy Sopron környékének állatvilága rendkívül gazdag és érdekes. Az a meggyőződésem, hogy további beható megfigyelésekkel és rendszeres gyűjtésekkel faunakatalógusunkat még sok adattal gazdagíthatjuk.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kisebb közlemények.

97 **Kisebb közlemények.**

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kisebb közlemények. / Storno Miksa: Andrea del Pozzo egy magyar vonatkozású művéről.

Storno Miksa: Andrea del Pozzo egy magyar vonatkozású művéről.

A Storno-gyűjtemény egy Szűz Máriát ábrázoló 12,5×18 cm lemez nagyságú rézmetszetet őriz, melyet felirata szerint Andrea del Pozzo S. J. (1642–1709) rajzolt, a rajta előforduló címer alapján valószínűleg herceg Esterházy Pál (1635–1713) rendelésére.

Úgy látszik, a metszet ritka lap s az Orsz. Magyar Szépművészeti Múzeum metszetgyűjteményében nincs meg; dr. Schoen Arnold, ki Pozzo műveivel különféle munkáiban többször foglalkozott, nem említi és Meller Simon: „Az Esterházy képtár története“ című könyvében sem tesz említést róla. A metszetet az Esterházy hercegi címer teszi érdekessé, s ez újabb adatot jelent a híres jezsuita építész és festő magyarországi kapcsolataiban.

A metszet Pozzo rajza, azonban lehetségesnek tartom, hogy az egy, a herceg által rendelt festmény mintája

vagy már a kész festmény ábrázolása, mely rajz után készült. Ha ez a feltevés helyes, akkor nincs kizárva, hogy a festmény a hercegi kastélyok vagy kegyúri templomok valamelyikében lappang, s ezen a nyomon elindulva talán előbb-utóbb elő is kerülhet.

Pozzo rajta 1687-ben, amikor Esterházy Pál a hercegi rangot nyerte, vagy rövidesen azután készülhetett és a felirat valószínűleg az akkori törökelleni háborúra céloz, melyben Pál herceg is tevékenyen részt vett. A metszet alján a következő felirat olvasható: *Bellabunt et non praevelabunt, quia ego tecum sum ut liberem Te. Jer. C. I. V. 19. – Andr. Pozzo S. J. delin. – J. A. Pfeffel. sculp. Vien.* (Viaskodni fognak ugyan ellened, de nem győznek meg téged, mert én veled vagyok, hogy megszabadítsalak. – Jeremiás 1., 19. – Andreas Pezzo, a Jézus Társaság tagja rajzolta, J. A. Pfeffel metszette Bécsben.)

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Kisebb közlemények. / (-): Sopron színházi gyűjteménye.

(-): Sopron színházi gyűjteménye.

A Soproni Magyar Színpartoló Egyesület a múlt tél folyamán értékes színházi gyűjteményt létesített s azt Sopron városának megértő áldozatkészségével a színház elsőemeleti előcsarnokában helyezte el. A gyűjtemény célja, miként azt a megnyitás alkalmával dr. Berecz Dezső, a Színpartoló Egyesület elnöke mondta, elsősorban az emlékek felkutatása, összegyűjtése, megőrzése, másodsorban a soproni színház történetének szemléltetése, végül a régi dicsőség felidézése és a színjátszás iránt való szeretet növelése.

A soproni színház multjára vonatkozó képek, műsorok, színlapok, kéziratok és egyéb emlékek sorát dióhéjba foglalt történeti magyarázatok foglalják egybe.

Sopronban a hivatásos színészet megjelenését (1754) megelőzték a templomi színjátékok, majd ezt követően a 17. és 18. sz. iskolai színjátékai. Utóbbiakat 98 az evang. líceum, később a jezsuita kollégium ifjúsága játszotta. Az előadások nyelve főképp latin, később német, francia és olasz. A legelső 1615-ben a városházán játszották, ahol is Lackner Kristóf polgármester „Curia regia, seu consultatio paterna“ c. darabja került színre. Erre az időszakra utalnak a jezsuita kollégium díszletkönyvéből való díszlet- és ruha tervek (eredetjük a Storno-múzeumban), néhány előadott darab címlapjának és néhány, a 19. század elejéről való színlapnak fotokópiái (eredetjük az evang. líceum múzeumban). Az első magyar nyelvű előadás (1792) a líceumi Magyar Társaság nevéhez fűződik.

Sopronban az első német vándorkomédiások 1716-ban bukkannak föl s 1754-ben játszik az első hivatásos német társulat Piloty Ignác vezetésével. Az első hivatásos magyar színtársulat 1820 tavaszán kerül Sopronba. Igazgatója Kilényi Dániel, tagjai között van Déryné és Szentpétery Zsigmond. Erre a korra utal a Dunántúli Színjátszó Társaság 1829. szeptember 29-iki színlapja, amely Kossuth Lajosnak, tekintetes, nemzeti Zemplén vármegye ügyvédjének „András és Béla“ c. színdarabját hirdeti (eredetije a Városi Múzeumban).

1820-tól kezdve állandóan járnak magyar társulatok Sopronban. Működésük egyre rendszeresebbé válik, játékidejük is bővül. Állandó, a várossal önállóan szerződő magyar társulatok 1885-től kezdve működnek. Az igazgatók névsorát egy táblázat mutatja. A magyar társulatok rendszerint a téli idény felét töltik Sopronban, majd 1905-ben következik be az első féléves játékidő.

Az emlékek között megtaláljuk az első soproni színház alaprajzát (1769-ben épült), a második épület külső és belső képét (1841-ben épült s a mai színház elődje volt) s a legrégebb korszakra vonatkozó ábrázolatokat

Gantner Antal gyűjteményéből. A Városi Múzeum Liebhart Lujza soproni származású bécsi operaénekesnő (1830–1899) arcképét engedte át. A nagyhírű művész nő azonkívül még egy dedikált metszettel is szerepel (1858). Elssler Fanny eredeti levele Csatkai Endre gyűjteményéből származik.

A magyar színház hőskorát egész sor emlék képviseli: főképp Berecz Ábel gyűjtéséből Blaha Lujza arcképei és levelei, Prielle Kornélia, Rákosi Szidi kézírása, Jászai Mari, Pálmay Ilka, Vizváry Gyula arcképe. Pintér Imre, a Népszínház művésze, aki a múlt század végén Sopronban játszott mint szerződött színész, maga küldte el a gyűjtemény számára egyik Sopronban kapott koszorújának hatalmas selyemszalagját. Több kép különböző szerepeiben ábrázolja. Bakonyi László igen szép képgyűjteménye Komjáthy János és Nádasy József színingazgatásának idejére utal, Deszkásy Boldizsár pedig egész sor soproni színész és fővárosi vendég szereplő arcképével gazdagítja a gyűjteményt.

Megtaláljuk Nádasy József 1909. évi egész társulatának képét (ezzel nyitotta meg a mai színházat 1909. december 25-én a Tatárjárással), Makó Aida, Balla Kálmán, Marton Erzsi, Buday Ilonka, az Alapi-féle kamaratársulat és a legújabb kor emlékeit is. Különösen értékes a színlapgyűjtemény (egy része Gantner Antal gyűjtése), benne Blaha Lujza első fellépése a Nemzeti Színházban (1871. május 7. Tündérlak Magyarhonban), a Milimári (a szereplők közt Pintér Imre és első felesége, Szép Olga, Dezső József, később a Nemzeti Színház kitűnő szerelmes színésze, Dezséry Gyula, később a kolozsvári Nemzeti Színház népszerű művésze), a Falu rossza (műkedvelő szereplők közt Blaha Lujza), a Gésák bemutatója stb.

Egy-egy példány szerepel a Sopronban megjelent színházi lapokból: Nemzeti Kultúra, Fáklya, Fecsegő.

A gyűjtemény természetesen koránt sem teljes, de mai formájában is híven szolgálja azt a célt, amelyet vállalt. ⁹⁹Hangulatos elhelyezése szépen díszíti a színházat. A Színpártoló Egyesület tovább folytatja a gyűjtést. A további anyag valószínűleg a földszinti előcsarnokban kerül elhelyezésre A Városi Múzeum máris a gyűjtemény rendelkezésére bocsátotta színlapgyűjteményének válogatott részét. Ennek legrégebb példánya 1810-ből való, selyemre nyomott színlap, a szereplők közt van Raymund, aki később a bécsi Raimund-színház megalapítója és igazgatója lett.

Ebből a rövid áttekintésből is kitűnik, hogy a Színpártoló Egyesület általános színháztörténeti szempontból is értékes munkát végzett és Sopront különleges kulturális anyaggal gazdagította.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Könyvismertetés

Könyvismertetés

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Könyvismertetés / Ungarische Städtebilder. Mit einen Vorwort von Johann Hankiss. Im Auftrag des Ungarischen Städteverbandes herausgegeben von Stefan Gál. Verlag: Danubia, Budapest. é. n. 291 l. + CXII kép és térkép.

Ungarische Städtebilder.

Mit einen Vorwort von Johann Hankiss. Im Auftrag des Ungarischen Städteverbandes

herausgegeben von Stefan Gál. Verlag: Danubia, Budapest. é. n. 291 l. + CXII kép és térkép.

Ez a szép külsejű s gazdag képanyaggal díszített mű a külföldnek szóló propaganda számára készült s a m. kir. külügyminisztérium kulturális osztálya küldi szét példányait ajándékkép. Húsz író rajzolja meg benne húsz magyar város képét s örökíti meg mindegyiknek külön egyéniségét. Mert kétségtelen, hogy minden városnak megvan a maga egyénisége, amely jellemző rá s amely megkülönbözteti minden más várostól. Alaposan kell tehát ismernie az illető város földrajzi helyzetét, történelmét, gazdasági jelentőségét, társadalmi rétegződését és életét, művészi értékét s műveltségi viszonyait annak, aki hű képet szándékozik nyújtani egy város élő organismusáról. Ez a könyv nem akar afféle magyar Baedeker lenni, tehát nem is ad minden részletre kiterjedő tájékoztatást az egyes városokról, mint a hajdani boldog békevilágban közismert útikönyvek, e helyett inkább irodalmi célt szolgál a szépirodalom eszközeivel. A kiszemelt húsz város általában jól képviseli városainkat, bár sajnáljuk, hogy az alföldi Nagykőrös mellett nem szerepel Kecskemét, a püspöki Vác mellett a szintén püspöki Veszprém, a felvidéki Kassa mellett a kárpátaljai Ungvár.

Húsz író sem a tárgy felfogása, sem kidolgozása szempontjából nem lehet egy nevezőre hozni, s ez az oka annak, hogy az egyes városképek nem egészen azonos szempontok alapján készültek, hanem a cikkek íróinak egyéni felfogása szerinti lényeges jegyeket igyekeznek kidomborítani. Gulyás Pál Debrecennek, a „kálvinista Rómának“ a szellemi életben elfoglalt helyét és szerepét állítja elének Méliusz Juhász Péter és Csokonai Vitéz Mihály korának rajzában. Erdei Ferenc a történeti fejlődés folyamán szociális és gazdasági szempontból vizsgálja Nagykőrös életét. Tavasz Sándor hangulatos képet fest a mai Kolozsvár természeti és művészeti szépségeiről. Finoman szellemes és megfigyelésekben, gondolatokban gazdag, mint általában minden írása, Cs. Szabó László cikkének, amelyben Budapest városképét rajzolja meg. A kép azonban, amit fővárosunkról nyújt, inkább nekünk, magyaroknak való, mint külföldi vendégeinknek. Az élesszemű író nemcsak a szép és nemes vonásokat látja meg fővárosunk ábrázatán, hanem a szeplőt is, s őszintén nyilvánítja véleményét jóról, rosszról egyaránt. Propaganda céljait szolgáló műben ez szokatlan őszinteség.

Sopron, a nyugati határváros avatott tollú íróra talál Becht Rezsőben, városunk jellegzetes szépségeinek jólismert 100szakértőjében. Néhány lapon röviden és tömören összefoglalja Sopron évezredes történetének változatos eseményeit, felvázolja a város ősi templomait, tornyait s ódon házait, elének állítja bájos környékét: gesztenyés lövéreit, lankás hegyeit, árnyas völgyeit, gyöngyvirágos és ciklámenes sötét erdeit, de nem elégszik meg azzal, hogy csak a holt kövekből épült várost s a környező kedves tájat varázsolja elének, hanem jellemzi is a város lakóit s azt a különleges soproni szellemet, amely annyira rányomja bélyegét a város életére és lakosaira. Találó és művészi az a kép, amit az író nyújt Sopronról, s főképp ez teszi becsesté soproni olvasó számára az egész könyvet. A cikk könnyed és gördülékeny stílusán is észrevehető, hogy eredeti fogalmazvány s nem úgy fordították magyarról németre, mint a többiek legnagyobb részét.

A könyvhöz Hankiss János államtitkár, egyetemi tanár írt gondolatokban gazdag tartalmú, szép előszót.

rj.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Könyvismertetés / Révay József: Séták a római Magyarországon. Franklin-Társulat, Budapest, 1943. 350 l.

Révay József: Séták a római Magyarországon.

Franklin-Társulat, Budapest, 1943. 350 I.

A hézagpótló, értékes, sok soproni vonatkozással is bíró könyv az archeológia tudományát van hivatva – részben külföldi példák nyomán – népszerűsíteni. Fennmaradt római emlékeink és múzeumi kincseink alapján, a legújabb tudományos kutatások és eredmények felhasználásával pompásan eleveníti meg a rég letűnt korszakot s megéreztetni annak lelkét. Páratlan írásművészettel megírt művével nagyban hozzájárul a szerző a régészeti tudomány megkedveltetéséhez. Az egyik költői emelkedettséggű fejezet (A borostyán legendája) csaknem teljes egészében Sopron római-kori emlékeinek van szentelve. A kitűnő pedagógiai értekről tanúskodó, szépen kiállított és gazdagon illusztrált munka határozott nyeresége régészeti irodalmunknak.

Cs. K.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Könyvismertetés / Voit Pál: Régi magyar otthonok. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest, 1944. 320 I.

Voit Pál: Régi magyar otthonok.

Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest, 1944. 320 I.

A szerző valósággal úttörő munkát végzett alapos felkészültségre valló művének megírásával. A honfoglalástól egészen napjainkig tárgyalja a magyar lakásművészet fejlődését s pompás felvételekben és szakszerű leírásokban mutatja be az értékes emlékhagyományt. Sopron és Sopron vármegye iparművészeti kincsei is méltó helyet foglalnak el munkájában; személyesen itt járt, tehát minden darabot eredetiben látott. A külföldi hatásokra is utal, de a magyar jelleget mindenkor hangsúlyozza. A Magyar Könyvbarátok illetményeképpen, tehát feltűnően nagy példányszámban kiadott mű dicséretes módon szolgálja a magyar iparművészet nemzeti fontosságú ügyét.

Cs. K.

1944. VIII. ÉVFOLYAM 2. SZÁM / Könyvismertetés / Undi Mária: Rábaközi csipkés kendők, pókos bekötés. (A Magyar Kincsesláda IX. füzeté.) A szerző kiadása. Stephaneum-nyomda. Budapest, 1944.

Undi Mária: Rábaközi csipkés kendők, pókos bekötés.

(A Magyar Kincsesláda IX. füzeté.) A szerző kiadása. Stephaneum-nyomda. Budapest, 1944.

A magyar népművészet lángoló lelkesedésű, páratlan szorgalmú és igen tevékeny apostola jelen kiadványában, saját kutatásai alapján, az eszményi szépségű, leheletfínom rábaközi csipkés kendőket – elsősorban a hövejeiket – mutatja be olvasóinak s a Soproni Városi Múzeum és néhai Balassa Istvánné gazdag kendőgyűjteményének legszebb darabjait is közli. Bevezetőben általános képet ad a Rábaköz földjéről, népéről és népművészetéről, majd külön fejezetben foglalkozik Hövej népével és munkájával. Megismertet a díszítő alapformákkal, az elkészítés módjaival, az öltéselemekkel s a höveji hímzés mesterszavait is felsorolja. 24 képes lapon először az alapformáknak, majd a szebbnél-szebb kendők díszítményeinek kitűnő rajzi feldolgozását találjuk Hála és elismerés illeti a szerzőt hézagpótló művének

kiadásáért.

Cs. K.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei. 1777–1848. I. XV. l.

2 (Megjegyzés - Popup)

Récsei Viktor: Sopron ókori neve és a sopronmegyei római feliratok. 1887.

3 (Megjegyzés - Popup)

Fináczy Ernő: Az ókori nevelés története. 1929. 232. l.

4 (Megjegyzés - Popup)

Fináczy E.: I. m. 239. l.

5 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 240. l.

6 (Megjegyzés - Popup)

Jelenkor. 1840. 79. sz.

7 (Megjegyzés - Popup)

Kubitschek: Römerfunde von Eisenstadt. Wien, 1926. 65. l.

8 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: Sopron középkori egyháztörténete. 1939. 1. l.

9 (Megjegyzés - Popup)

Mollay Károly: Oedenburg. A Magyar Történettudományi Intézet 1942-es évkönyve.

10 (Megjegyzés - Popup)

Lásd: *Házi*: I. m. és *Bán*: Sopron újkori egyháztörténete.

11 (Megjegyzés - Popup)

Fináczy Ernő: A középkori nevelés története. 1914. 222. l.

12 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: I. m. 235. l.

13 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 235. l.

14 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 237. l.

15 (Megjegyzés - Popup)

Schrauf K.: Magyar tanulók a bécsi egyetemen. *Békefi*: Népokt. t. 49. l.

16 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: A soproni magyar-latin szójegyzék A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai. 1924. 21. sz.

17 (Megjegyzés - Popup)

Bán János: Sopron újkori egyháztörténete 1939. 8. l.

18 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: A soproni evangélikus egyházközség története. 1917. 51. s. következő lapok.

19 (Megjegyzés - Popup)

Payr S.: I. m. 84–85. l.

20 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 85. l.

21 (Megjegyzés - Popup)

Házi Jenő: XVI. századi magyarnyelvű levelek Sopron szab. kir. város levéltárából. 1925.

22 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: I. m. 205. l.

23 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 336. l.

24 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: Muzsaji Wittnyédy István. 1906. 36. l.

25 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 43. l.

26 (Megjegyzés - Popup)

Hóman–Szekfüi: Magyar történet. IV. 172. l.

27 (Megjegyzés - Popup)

Payr S.: I. m. 24. l.

28 (Megjegyzés - Popup)

Szabady Béla: Draskovich György győri püspök élete és kora. Soproni bencés gimnázium Ertesítője 1935/36. 53. l.

29 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 65. l.

30 (Megjegyzés - Popup)

Schwartz Róbert: Die Geschichte des Kollegs der Gesellschaft Jesu in der königlichen Freistadt Sopron, 1935. 17. l.

31 (Megjegyzés - Popup)

Szabady B.: I. m. 65. l.

32 (Megjegyzés - Popup)

Bán J.: I. m. 116. l.

33 (Megjegyzés - Popup)

Payr S.: A soproni evangélikus egyházközség története. 94 és 100. l.

34 (Megjegyzés - Popup)

Pray S.: I. m. 110. l.

35 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 129. l.

36 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 132. l.

37 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 133. l.

38 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 133. l.

39 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 133. l.

40 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 189. l.

41 (Megjegyzés - Popup)

Payr S.: I. m. 189. l.

42 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 189. l.

43 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 190. l.

44 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 241. l.

45 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 298. l.

46 (Megjegyzés - Popup)

Pray. S.: I. m. 132. l.

47 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv, 1652. jan. 12. *Payr S.:* I. m. 366. l.

48 (Megjegyzés - Popup)

Payr S.: I. m. 397. l.

49 (Megjegyzés - Popup)

Bán J.: I. m. 218. l.

50 (Megjegyzés - Popup)

Payr S.: I. m. 398. l.

51 (Megjegyzés - Popup)

I. m 398. l.

52 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 399. l.

53 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 399. l.

54 (Megjegyzés - Popup)

Payr S.: I. m. 400. l.

55 (Megjegyzés - Popup)

Tanácsjegyzőkönyv, 1668. júl. 7. l. m. 400.

56 (Megjegyzés - Popup)

Fináczy Ernő: Az újkori nevelés története. 1927. 308. l.

57 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 38–39 l.

58 (Megjegyzés - Popup)

Payr S.: I. m. 399. l.

59 (Megjegyzés - Popup)

Payr S.: Muzsaji Wittnyédy István 1906. 34. l.

60 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 34. l.

61 (Megjegyzés - Popup)

Dobronoki leveleskönyve. Soproni Ev. Ek. L.-ban. 121. l. *Szabady:* I. m. 58

62 (Megjegyzés - Popup)

Szabady Béla: Draskovich György győri püspök élete és kora. Soproni bencés gimnázium Értesítője. 1935/36. 59. l.

63 (Megjegyzés - Popup)

Schwartz Róbert: I. m. 71–72. l.

64 (Megjegyzés - Popup)

Kuczogi Marcell: A 300 éves gimnáziumunk története. Soproni bencés gimnázium Értesítője. 1935/36.

130. l.

65 (Megjegyzés - Popup)

Schwartz R.: I. m. 104–105. l.

66 (Megjegyzés - Popup)

Szinnyei: Magyar írók. VII. 486. l.

67 (Megjegyzés - Popup)

Kuczogi M.: I. m. 122. l.

68 (Megjegyzés - Popup)

Alapítólevél. *Kuczogi M.*: I. m. 122. l.

69 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Mester János: Loyolai Sz. Ignác pedagógiája. Szeged. 1941. 17. l.

70 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Soproni iskolai színjátékok a XVII–XVIII. században Színpad. 1936. 5. sz.

71 (Megjegyzés - Popup)

Historia Collegii Soproniensis Societatis Jesu. Bécs, Nemzeti Könyvtár.

72 (Megjegyzés - Popup)

Vályi Béla: A magyar színészet története 34. l.

73 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai E.: I. m. 6. sz.

74 (Megjegyzés - Popup)

A felsorolás a jezsuiták házi krónikájából.

75 (Megjegyzés - Popup)

Payr S.: A soproni evangélikus egyházközség története. 366. l.

76 (Megjegyzés - Popup)

I. m. 367. l.

77 (Megjegyzés - Popup)

Fabó András: Vitnyédy István levelei. Budapest, 1871. II. 203. l. (Magyar Történelmi Tár. XVI. k.)

78 (Megjegyzés - Popup)

A fejezet adatai és idézetei *Németh Sámuel*: „A soproni evangélikus líceum (gimnázium) XVIII. századbeli (1681–1781) tantervei, tantervi utasításai, órarendjei“ című kéziratban levő munkájából valók.